

IUS ET ADMINISTRATIO

NR 1/2022 (46)

**redakcja naukowa
ELŻBIETA FERET**

**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU RZESZOWSKIEGO
RZESZÓW 2022**

Redaktor naczelny
ELŻBIETA FERET

Zastępca Redaktora Naczelnego
DOROTA SEMKÓW

Członkowie Komitetu Redakcyjnego
DOROTA HABRAT
KONRAD KĘDZIERSKI
PAWEŁ MAJKA

Sekretarze redakcji
OSKAR BRÓŻ
IZABELA KUŁAK

Rada naukowa
ELŻBIETA URA (Polska) – przewodnicząca; MÁRIA BUJŇÁKOVÁ (Słowacja)
DMYTRO BYELOV (Ukraina); DIANA CÍRMACIU (Rumunia)
JAROSŁAW DOBKOWSKI (Polska); MIECZYŚLAW GOC (Polska)
MARINA KARASEVA-SENTSOVA (Rosja); MÁRIA KIOVSKÁ (Słowacja)
JAROSŁAW KOSTRUBIEC (Polska); IOAN LEŞ (Rumunia)
MONIKA MÜNNICH (Polska); SŁAWOMIR PATÝRA (Polska)
STANISŁAW PIEPRZNY (Polska); VICTOR HUGO RAMÍREZ LAVALLE (Meksyk)
MARIA TERESA RUSSO (Włochy); BRONISŁAW SITEK (Polska)
ANGELO VIGLIANISI FERRARO (Włochy); ZBIGNIEW WITKOWSKI (Polska)
MUSTAFA YASAN (Turcja); DARIUSZ ŻAK (Polska)

Redaktorzy tematyczni
RAINER ARNOLD (Niemcy); GABRIELA DOBROVIČOVÁ (Słowacja)
JAN FILIP (Czechy); IOAN GÁNFÁLEAN (Rumunia)
SALIMYA GANIYEVA (Turcja); ANNA GOLONKA (Polska)
MIRUNA MIHAELA TUDORAŞCU (Rumunia); JACEK WANTOCH-REKOWSKI (Polska)

Korekta tekstów w języku polskim
PIOTR CYREK

Korekta tekstów w języku angielskim
GRZEGORZ KWIATKOWSKI

Opracowanie techniczne
EWA KUC

Łamanie tekstu
BARBARA DRAŹEK-OCZOŚ

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2022

ISSN 2300-4797
DOI: 10.15584/iuseta

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU RZESZOWSKIEGO
35-959 Rzeszów, ul. prof. S. Pigonia 6, tel. 17 872 13 69, tel./faks 17 872 14 26
e-mail: wydaw@ur.edu.pl; <https://wydawnictwo.ur.edu.pl>
wydanie I; format B5; ark. wyd. 5,8; ark. druk. 5,75; zlec. red. 6/2023

Spis treści

Przemysław Charzewski

An approving gloss to the thesis of the judgement of the Supreme Court of 21st April 2016,
ref. III ZS 1/16 regarding legal subjectivity of the Supreme Council of the Chamber
of Nurses and Midwives 5

Marta Karnat

Wybrane aspekty pobytu cudzoziemców w Polsce 16

Grzegorz Łaskawski

Zarys systemu kontroli administracji publicznej w Polsce 26

Justyna Meszka

Firma i znak towarowy – istota oznaczeń przedsiębiorstwa oraz roszczenia w przy-
padku ich naruszenia 44

Tomasz Strugalski

Przedawnienie roszczeń z umów konsumenckich po nowelizacji Kodeksu cywilnego ... 56

Ewa Weiszewska

Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez pasera 75

Przemysław Charzewski

ORCID: 0000-0003-3760-7992

Department of System of Public Administration Faculty of Law, Administration and Economics University of Wrocław

An approving gloss to the thesis of the judgement of the Supreme Court of 21st April 2016, ref. III ZS 1/16 regarding legal subjectivity of the Supreme Council of the Chamber of Nurses and Midwives

**Glosa aprobująca do tezy wyroku Sądu Najwyższego
z dnia 21 kwietnia 2016 r., sygn. III ZS 1/16 w przedmiocie
podmiotowości prawnej Naczelnej Rady Izby Pielęgniarek i Położnych**

Abstract

On 21 April 2016, The Supreme Court indicated in its judgment that the Supreme Council of the Chamber of Nurses and Midwives has legal subjectivity, which entails that it has both legal personality and judicial capacity. This is also not prevented by its legal status, i.e. being a body of the Supreme Chamber of Nurses and Midwives. It derives its qualities from the role it actually performs, i.e. representing the professional association of nurses and midwives outside. Of course, it follows from both the Act and the literature that the professional association of nurses and midwives has legal personality. However, it follows from the thesis in the judgment that the Supreme Court took into account the fact that without the Supreme Council, the proper performance of tasks by the professional association of nurses and midwives would be in practice impossible in the current legal state (which is justified by the provisions of the Act on the association of nurses and midwives). The author fully endorses this position, which he justifies with the argumentation below.

Keywords: professional association of nurses and midwives, public credibility profession, Supreme Chamber of Nurses and Midwives, Supreme Council of the Chamber of Nurses and Midwives, legal entity.

Streszczenie

Dnia 21 kwietnia 2016 r. Sąd Najwyższy wskazał w swoim wyroku, że Naczelna Rada Izby Pielęgniarek i Położnych ma podmiotowość prawną, z czym wiąże się posiadanie przez nią zarówno osobowości prawnej, jak i zdolności sądowej. Nie przeszkadza temu też pozycja prawna, tj. bycie organem Naczelnej Izby Pielęgniarek i Położnych. Swoje przymioty czerpie bowiem

z faktycznie pełnionej roli, tj. reprezentowania samorządu zawodowego pielęgniarek i położnych na zewnątrz. Oczywiście zarówno z ustawy, jak i piśmiennictwa wynika, że osobowość prawna przysługuje samorządowi zawodowemu pielęgniarek i położnych. Z tezy zawartej w wyroku wynika jednak, że Sąd Najwyższy uwzględnił to, że bez Naczelnej Rady poprawne wykonywanie zadań przez samorząd zawodowy pielęgniarek i położnych byłoby w praktyce niemożliwe w obecnym stanie prawnym (co znajduje uzasadnienie w przepisach ustawy o samorządzie pielęgniarek i położnych). Autor w pełni aprobuje to stanowisko, co uzasadni poniższą argumentacją.

Słowa kluczowe: samorząd zawodowy pielęgniarek i położnych, zawód zaufania publicznego, Naczelna Izba Pielęgniarek i Położnych, Naczelna Rada Izby Pielęgniarek i Położnych, podmiotowość prawna.

1. Introduction

The Supreme Council of Nurses and Midwives adopted a Resolution No. 373/VI/2015 of the 30th of September 2015 on registration of entities conducting postgraduate education of nurses and midwives in accordance with Article 22, paragraph 1, point 9 of the Act on professional association of nurses and midwives¹. Pursuant to Article 99 of the Act on the professions of a nurse and a midwife², the obligation of submitting an application for an entry into the register of entities conducting postgraduate training of nurses and midwives was imposed on postgraduate education providers. This obligation concerned those providers who offered education according to new curricula.

The appeal against the Resolution was lodged by Minister of Health who alleged, firstly, the infringement of Article 77, paragraph 4 in relation to Article 76, paragraph 1, point 4 of the Act on the professions of a nurse and a midwife due to exceeding powers by The Supreme Council of Nurses and Midwives, which consisted in establishing standards which violated the universally binding legal regulations. Additional obligations which were not compliant with the universally binding law were imposed on postgraduate education providers, who are referred to in Article 75, paragraph 1, point 2; secondly, the Minister also alleged the infringement of Article 17, paragraph 1 of the Constitution of the Republic of Poland³ as well as Article 22, paragraph 1, point 9 of the Act on the professional association of nurses and midwives. The allegation also concerned exceeding powers, as in the case above.

¹ The Act of 1st July 2011 on the professional association of nurses and midwives (Journal of Law of 2021, item 628).

² The Act of 15th July 2011 on the professional association of nurses and midwives (Journal of Law of 2021, item 479).

³ The Constitution of the Republic of Poland of 2nd April 1997 (Journal of Law of 1997, No. 78, item 483 with amendments).

In response, the Supreme Chamber of Nurses and Midwives lodged an appeal against the complaint on the grounds that it was addressed to the institution which does not have judicial capacity, and in the case of rejecting the plea, filed for upholding the alleged Resolution. This claim was substantiated by the lack of judicial capacity of the Supreme Council of Nurses and Midwives in civil law cases, which, according to the Supreme Chamber of Nurses and Midwives, enabled it to act as a party to the proceedings only before administrative courts. It was also claimed that rectification would be ineffective due to failing to meet a three-month period for lodging a complaint against the Resolution. The Appendix No. 1 to the Resolution No. 13 of the 6th National Convention of Nurses and Midwives of 7th December 2011 was also invoked, i.e. the Statute of the Supreme Council of Nurses and Midwives, which concerns the representation of the Supreme Chamber of Nurses and Midwives by the Chairman of the Chamber⁴ (paragraph 24, point 1).

Subsequently, the Supreme Chamber of Nurses and Midwives referred to the text of Article 76, paragraph 1 of the Act on the professions of a nurse and a midwife, according to which an entity other than the one mentioned in Article 75, paragraph 1 of this Act, intending to carry out activities within the scope of postgraduate education, is obliged to submit an application for an entry into the register providing the required data. Article 78, paragraph 1 and Article 77, paragraph 4 of the Act on the professions of a nurse and a midwife were also invoked. The former concerns details connected with developing curricula and emphasizes the role of the Postgraduate Training Center for Nurses and Midwives, which consults the Supreme Council of Nurses and Midwives regarding all courses (except for professional development courses). It was also pointed out that curricula are approved by Minister of Health. Based on the latter legal regulation, it was concluded that due to the above, a postgraduate education provider does not exercise full decision-making power within the scope of developing curricula used in the course of training and is obliged to comply with the procedure (understood here as implementation of directives set out in Article 77, paragraph 4 of the Act on the professions of a nurse and a midwife). Lastly, it was also indicated that a provider other than university or school conducting educational and scientific activity within the scope of medical sciences, as well other than a health care institution, is obliged to report to the body responsible for registry any changes to registration data within fourteen days of their appearance.

That argument was also used in reference to the unjustified accusation concerning the imposition of additional obligations on the providers. It was also noted that the Act does not use the term *modification of a registered entry* but it

⁴ The Statute of the Supreme Council of Nurses and Midwives: <https://nipip.pl/2372-2/>

uses the term *entry into the register*, which was to prejudge about the fact that an entry did not have to be required once but as many times as it was necessary. Article 87, paragraph 1 of the Constitution of the Republic of Poland which referred to the sources of law was also invoked.

After considering the Minister of Health's complaint, the Supreme Court revoked the Resolution ruling that 1) additional obligations which are not compliant with universally binding legal provisions cannot be imposed on education providers, and 2) the Supreme Chamber of Nurses and Midwives has legal personality, but it is an organizational unit of the professional association which acts through its bodies; thereby, it is the Supreme Council of Nurses and Midwives, constituting a body characterized by specific competences and functions, which carries out representative functions and supervises the professional association in between National Conventions; and this, on the other hand, determines its independent legal subjectivity, especially due to the fact that it is entitled to establish, together with Minister of Health, the terms and conditions of contracts for allocating financial resources to performance of tasks which are stipulated in Article 91 of the Act on the professional association of nurses and midwives.

According to the Supreme Court, the Statute of the Supreme Chamber of Nurses and Midwives was also an argument in favor of independent subjectivity of the Supreme Council of Nurses and Midwives; it follows from its contents that 1) in order to make declarations of will in property matters and incur liabilities on behalf of the Supreme Chamber of Nurses and Midwives, the cooperation of the Chairman or the Vice-Chairman of the Supreme Council of Nurses and Midwives and the Treasury or the Secretary of the latter is necessary, 2) the fee for an entry into the register constitutes the revenue of the Supreme Council of Nurses and Midwives and not of the Supreme Chamber of Nurses and Midwives, 3) if the Supreme Council of Nurses and Midwives has a specified legal subjectivity sanctioned by the Act, it cannot be denied judicial capacity, and 4) the alleged Resolution was within the scope of competence of the Supreme Council of Nurses and Midwives and not the Supreme Chamber of Nurses and Midwives.

2. Key terms

Legal capacity is the ability to have rights and obligations, however relatively the fewest disputes within this scope concern legal persons because when considering natural persons, there appear questions about e.g. the beginning or the end of life, which subsequently entails the commencement and the termination

of the mentioned capacity⁵. Legal persons, on the other hand, are organizational, collective entities which are characterized by the unity of will and goal, guaranteed by the organizational system, whose legal subjectivity was given by virtue of the Act⁶. Two types of them can be differentiated, i.e. corporations (associations and unions) and institutions. The establishment process is also essential. Professional associations are connected with the foundation process, which means that a legal person is appointed by virtue of a foundation Act of a specified state body and also on its initiative⁷. Pursuant to Article 33 of the Civil Code (hereinafter referred to as CC), these are State Treasury and organizational units which have legal personality by virtue of specific provisions⁸. The term of judicial capacity is regulated and clarified by the Civil Procedure Code (hereinafter referred to as CPC), specifying in Article 64, paragraph 1 that *every natural and legal person has capacity to participate in a trial as a party (judicial capacity)* and in paragraph 1¹ that *judicial capacity is given to organizational units which are not legal persons and which have legal personality provided by the Act*⁹. The latter is explained as a possibility of possessing rights (powers) and obligations. It is also claimed that it is sometimes identified with legal subjectivity¹⁰. A. Marciniak and M. Sychowicz directly indicate, referring to the Act and the glossed judgement (thesis), that the Supreme Council of Nurses and Midwives also has judicial capacity¹¹.

To conclude the above thread, the term of professional association needs to be clarified. In this case, it is necessary to refer to the regulations of Article 17, paragraph 1 of the Constitution of the Republic of Poland which stipulates that *pursuant to the Act, it is possible to establish professional associations which represent individuals who practice professions of public trust and supervise their proper performance within the scope of public interest and for its protection*¹².

⁵ T. Pietrzykowski, *Podmiotowość prawna: ujęcie teoretyczne* [In:] *O czym mówią prawnicy, mówiąc o podmiotowości*, ed. A. Bielska-Brodziak, Katowice 2015, p. 15–16 and 19.

⁶ H. Rot, *Wstęp do nauk prawnych*, Wrocław 1992, p. 99.

⁷ J. Nowacki, *Podmioty prawa* [In:] *Wstęp do prawoznawstwa*, ed. J. Nowacki, Z. Tobor, Katowice 1997, p. 164 and 166.

⁸ The Act of 23rd April 1964 r. Kodeks cywilny (Journal of Law of 2020, item 1740, 2320).

⁹ The Act of 17th November 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Journal of Law of 2020, item 1575 with amendments).

¹⁰ J. Nowacki, *Podmioty prawa...*, *op.cit.*, p. 173.

¹¹ A. Marciniak, M. Sychowicz, *Komentarz do art. 64 in Kodeks Postępowania Cywilnego. Komentarz*, ed. A. Marciniak, Warszawa 2019, Legalis [access: 28.05.2021].

¹² The Constitution of the Republic of Poland of 2nd April 1997 (Journal of Law of No. 78, item 483).

As pointed out by J. Zimmermann, “nowadays, the list of professional associations which function in Poland is very long and it encompasses associations of: barristers, solicitors, doctors, veterinarians, notaries, nurses and midwives, pharmacists, expert auditors, patent counsels, farmers, tax advisors, bailiffs, architects, structural engineers, urban planners and psychologists. This list is not in alignment with a list of liberal professions”¹³.

Professional associations usually have a two-tier structure and consist of chambers. The basic tier consists of district chambers equipped with legal personality and their bodies include conventions, councils, disciplinary commissions/courts and professional liability screeners¹⁴. By way of exception, one-tier structures can also be distinguished at a national level¹⁵. Basic types of tasks carried out by professional associations include tasks of record-keeping and regulatory character, supervisory and controlling tasks, the ones used to popularize knowledge of a given profession and tasks which consist in popularizing public information. One may also distinguish an array of specific tasks which are pursuant to Acts and entrusted with by a contract¹⁶.

3. Approval for the position of the Supreme Court

The position of the Supreme Court deserves support. Following the reasoning which would exclude a possibility of considering the Supreme Council of Nurses and Midwives as a party, we would deal with inconsistencies within the Act. The provisions of the Act on the professional association of nurses and midwives explicitly indicate that the Supreme Chamber of Nurses and Midwives is represented by the Supreme Council of Nurses and Midwives, to be more specific, by its Chairman. Thereby, the logical interpretation does not leave any shadow of a doubt. The systemic and purposive interpretations would also lead to the aforementioned result if one follows the text of the regulations and even taxonomy of the considered legal act, leaving aside other tasks assigned to the Supreme Council of Nurses and Midwives.

¹³ J. Zimmermann, *Prawo administracyjne*, Warszawa 2018, p. 202.

¹⁴ *Ibidem*, p. 202.

¹⁵ M. Tabernačka, *Warunki prawne nabywania uprawnień do wykonywania zawodów zaufania publicznego i zawodów regulowanych* „Przegląd Prawa i Administracji” 2004, Vol. LXIII, p. 218.

¹⁶ M. Tabernačka, *Zakres wykonywania zadań publicznych przez organy samorządów zawodowych*, Wrocław 2007, p. 112.

4. A justification for the position. A dogmatic-legal analysis of the systemic position of the Supreme Chamber of Nurses and Midwives and the Supreme Council of Nurses and Midwives in the professional association of nurses and midwives

Pursuant to Article 2, paragraph 4, point 1 of the Act on the professional association of nurses and midwives, the Supreme Chamber of Nurses and Midwives is an organizational unit of the professional association and has legal personality. Its legal status is the subject of analysis in source literature.

For instance, M.A. Waligórski described the Supreme Chamber of Nurses and Midwives as *a central corporation unit* which operates through its bodies. The bodies include: The National Convention of Nurses and Midwives, the Supreme Council of Nurses and Midwives, the Supreme Audit Committee, The Supreme Court of Nurses and Midwives and the Supreme Screener for Professional Liability. The highest body of the Supreme Chamber is the National Convention of Nurses and Midwives convened (in principle) every four years by the Supreme Council of Nurses and Midwives. In his characteristics of the counterpart of the Supreme Chamber of Nurses and Midwives in the professional association of doctors, i.e. the Chamber of Physicians and Dentists, P. Antkowiak wrote about *a central level of the professional association*¹⁷.

It follows that, despite the fact that under Article 2, paragraph 4 point 1 on the professional association of nurses and midwives, the Supreme Chamber of Nurses and Midwives and district chambers are given legal personality, the status of the former as *a monistic whole* is not yet prejudged because it constitutes merely a kind of collective body, which manifests the core of a legal person for the purpose of legal transactions. A key role, however, is played by specific bodies, that comake this *one whole*¹⁸.

The Ancient Romans contributed do the fact that referring to one *being* does not necessarily mean that we always consider this one specific *being* in a literal sense. A definition of a corporation by K. Kopaczyńska-Pieczniak proves this point. She states: “the term *corporation* comes from the Latin word *corpora-*

¹⁷ M.A. Waligórski, *Samorząd zawodowy* [In:] *Samorząd zawodowy i gospodarczy w Polsce*, ed. M.A. Waligórski, S. Pawłowski, Poznań 2005, p. 159; P. Antkowiak, *Organizacja i zadania samorządu lekarskiego w Polsce* [In:] *Z badań nad samorządem zawodowym w Polsce*, ed. R. Kmiecik, Poznań 2010, p. 110ff.

¹⁸ M. Tabernačka, *Zakres wykonywania zadań...*, *op.cit.*, p. 71; The Supreme Chamber of Nurses and Midwives is responsible, among others, for determining a field of activity of specific district chambers with consideration for the principal territorial division of the state.

tio which means *a relationship, joining parts, an association, a club*. In Latin, on the other hand, this word is derived from the verb *corporare* which means *to embody*, and this in turn comes from the word *corpus*, i.e. *a body*. A corporation can be thereby defined as joining all persons which create it into one unity. Its essence is unification of a certain group of subjects to achieve a specific goal, which means that its principal substratum, justifying the distinction of a corporation and deciding on its existence and activity, are the people¹⁹.

Valuable conclusions in this subject matter were made by T. Bigo in the interwar period.

According to him, namely, neither nature nor a human being matter in legal deliberations. What only matters are the acts of will which manifest themselves in specific activities. Legal persons are depicted here as collective subjects, which do not constitute a subtotal of will of separate members of this group but they are an example of fusion of specific acts of will of various individuals. A necessary requirement for formulation of this fusion is possessing an organization. The latter further translates into assigning certain activities to a group of individuals, which subsequently merge into one unity. Afterwards, particular activities of individuals are specified by organizational norms, which, in accordance with the author's line of thought, was to lead to establishing a separate system. Subsequently, T. Bigo poses a question of what an organization is and points out that a constitutional act and group bodies are necessary to it; he also clarifies that a constitutional act consists in laying down organizational norms. An organizational norm defines requirements which, if met, lead to ascribing the activities of certain subjects belonging to the group to the acts of the whole group. T. Bigo names the natural persons whose activities have such implications as organs²⁰.

It constitutes another argument which supports the position of the Supreme Court. It should be pointed out that although we function as natural persons on a daily basis and no one isolates individual body parts and internal organs from our body, it cannot be denied that despite the fact that all of them are essential for our life, there are some without which the rest is not able to fulfill their tasks: the brain and the heart. We do not say *a group of organs is coming* but we simply talk about *man*. The same applies to corporations of public law with the distinction that they are not men but they are made of them constituting at the same time certain fictional persons for the purpose of legal transactions. Therefore,

¹⁹ K. Kopaczyńska-Pieczniak, *Korporacja. Elementy konstrukcji prawnej*, Warszawa 2019, p. 27.

²⁰ T. Bigo, *Związki publiczno-prawne w świetle ustawodawstwa polskiego*, Warszawa 1990 (reprint), p. 45–46.

organizational units will not only be differentiated from organs, but depending on the situation, they will be viewed either as a whole or as a part of a certain whole. Details within this scope are regulated by particular acts of law.

The tasks of the Supreme Council of Nurses and Midwives should be finally taken into consideration. Starting from subject literature, as M.A Waligórski indicates, the Supreme Council of Nurses and Midwives 1) manages the activities of the professional association between the National Convention of Nurses and Midwives, 2) implements resolutions of the National Convention of Nurses and Midwives as well as adopts resolutions in other matters which belong to the association and are not reserved for other bodies, 3) adopts a budget of the Supreme Chamber of Nurses and Midwives as well as verifies statements of its implementation, 4) represents the professional association, 5) analyses and evaluates the directions of development of public health protection, 6) draws up motions concerning principles of professional ethics and determines specimens of stamps of professional association's organs, 7) is a body which coordinates and supervises the activity of district councils, 8) is an appeal body for resolutions of district councils, 9) revokes resolutions which are not compliant with a law or a statute based on the Act or issued in pursuance of the Act or resolution of the higher authority, 10) may apply to a district council to adopt an appropriate resolution regarding a case within its competence, and finally 11) keeps records of disciplinary offenders adjudged by disciplinary courts, removes records of punishments (except for a record of a custodial sentence) from the register²¹.

The above-mentioned competences of the Supreme Council of Nurses and Midwives enumerated by M.A. Waligórski, although sometimes general, are in alignment with the current text of Article 22, paragraph 1 on the professional association of nurses and midwives.

Pursuant to Article 10, paragraph 2 of the above-mentioned regulation, the Minister responsible for health matters may lodge an appeal against the resolution of the body of the Supreme Chamber of Nurses and Midwives which is found unlawful within three months from its promulgation. As stated by S. Fundowicz, functioning of supervisory bodies can consist in determining the correctness of the activity of professional association bodies or in carrying out supervisory proceedings. He distinguishes three spheres of activities which are subject to such supervision, i.e. legislative activities, activities concerning granting permission to practice a profession, as well as activities regarding adjudication on professional liability. The type of activity determines which body will be the recipient of supervision²².

²¹ M.A. Waligórski, *Samorząd zawodowy* [In:] *Samorząd zawodowy...*, *op.cit.*, p. 159–160.

²² S. Fundowicz, *Decentralizacja administracji publicznej w Polsce*, Lublin 2005, p. 212–213.

5. Summary

The above-mentioned analyses appear to explicitly confirm the validity of the position adopted by the Supreme Court. It should be pointed out that the adjudicating panel's deep insight into the case was remarkable. Far-reaching casuistry together with not always transparent legislative processes of the legislator could have severely complicated the case. The interpretation adopted by the Supreme Court finds justification both in the Act as well as in subject literature.

Regardless of arguments of the parties and relevant interests in this particular case, it should be noted that currently the professions of a nurse and a midwife are undergoing evolution towards greater independence²³. There are, nevertheless, some difficulties concerning practical classification of these professions as liberal, but there is already no doubt about the fact that they are fairly classified as professions of public trust²⁴. This is a requirement which is necessary for a given profession to have its own professional association established²⁵.

However, the professional status of nurses and midwives is evolving rather slowly²⁶. Hence, it is essential to ensure legal protection of the status of these professions that is struggling to adapt to social reality, which is also manifested in a serious approach to their professional association bodies, in conformity with binding law.

Bibliography

- Antkowiak P. *Organizacja i zadania samorządu lekarskiego w Polsce* [in:] *Z badań nad samorządem zawodowym w Polsce*, ed. R. Kmiecik, Poznań 2010.
- Bigo T., *Związki publiczno-prawne w świetle ustawodawstwa polskiego*, Warszawa 1990 (reprint).
- Charzewski P., *Aktualność pojęcia korporacji publicznoprawnej na tle dorobku literatury przedmiotu i stanu regulacji prawa* [In:] *Aktualność pojęć prawa administracyjnego*, ed. W. Jakimowicz, Warszawa 2021.

²³ See: K. Wojtczak, *Zawód i jego prawna reglamentacja. Studium z zakresu materialnego prawa administracyjnego*, Poznań 1999, p. 103–104, J. Jacyszyn, *Wykonywanie wolnych zawodów w Polsce*, Warszawa 2004, p. 288–289, 294 and P. Charzewski, *Aktualność pojęcia korporacji publicznoprawnej na tle dorobku literatury przedmiotu i stanu regulacji prawa* [In:] *Aktualność pojęć prawa administracyjnego*, ed. W. Jakimowicz, Warszawa 2021, p. 323.

²⁴ See: J. Pacian, *Administracyjnoprawny status zawodów pielęgniarki i położnej w świetle obowiązującego prawa*, Lublin 2019, p. 28.

²⁵ See: Article 17, paragraph 1 of the Constitution of the Republic of Poland Konstytucji RP of 2nd of April 1997 (Journal of Law, No. 78, item 483) and W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Kraków 2002, p. 29–30.

²⁶ See: M. Siwek, G. Nowak-Starz, *Współczesny wizerunek pielęgniarstwa w opinii społeczeństwa „Pielęgniarstwo Polskie”* 2017, No. 3(65), p. 487, 494 and A. Sawoni, *Medyczne samorządy zawodów zaufania publicznego – gwarancja bezpieczeństwa pacjentów* [In:] *Samorząd zawodowy gwarantem bezpieczeństwa jednostki*, Kancelaria Senatu, Warszawa 2017, p. 43.

- Fundowicz S., *Decentralizacja administracji publicznej w Polsce*, Lublin 2005.
- Jacyszyn J., *Wykonywanie wolnych zawodów w Polsce*, Warszawa 2004.
- Kopaczyńska-Pieczniak K., *Korporacja. Elementy konstrukcji prawnej*, Warszawa 2019
- Marciniak A., Sychowicz M., *Komentarz do art. 64 [In:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, ed. A. Marciniak, Warszawa 2019.
- Nowacki J., *Podmioty prawa [In:] Wstęp do prawoznawstwa*, ed. J. Nowacki, Z. Tobor, Katowice 1997.
- Pacian J., *Administracyjnoprawny status zawodów pielęgniarstwa i położnej w świetle obowiązującego prawa*, Lublin 2019.
- Pietrzykowski T., *Podmiotowość prawna: ujęcie teoretyczne [In:] O czym mówią prawnicy, mówiąc o podmiotowości*, ed. A. Bielska-Brodziak, Katowice 2015.
- Rot H., *Wstęp do nauk prawnych*, Wrocław 1992.
- Sawoni A., *Medyczne samorzędy zawodów zaufania publicznego – gwarancja bezpieczeństwa pacjentów [In:] Samorząd zawodowy gwarantem bezpieczeństwa jednostki*, Kancelaria Senatu, Warszawa 2017.
- Siwek M., Nowak-Starz G., *Współczesny wizerunek pielęgniarstwa w opinii społeczeństwa „Pielęgniarstwo Polskie” 2017*, No. 3(65).
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Kraków 2002.
- Tabernacka M., *Warunki prawne nabywania uprawnień do wykonywania zawodów zaufania publicznego i zawodów regulowanych „Przegląd Prawa i Administracji” 2004*, Vol. LXIII.
- Tabernacka M., *Zakres wykonywania zadań publicznych przez orany samorządów zawodowych*, Wrocław 2007.
- Waligórski M.A., *Samorząd zawodowy [In:] Samorząd zawodowy i gospodarczy w Polsce*, ed. M.A. Waligórski, S. Pawłowski, Poznań 2005.
- Wojtczak K., *Zawód i jego prawna reglamentacja. Studium z zakresu materialnego prawa administracyjnego*, Poznań 1999.
- Zimmermann J., *Prawo administracyjne*, Warszawa 2018.

Marta Karnat

ORCID: 0000-0002-9358-7335

Instytut Nauk Prawnych

Uniwersytet Rzeszowski

Wybrane aspekty pobytu cudzoziemców w Polsce

Selected aspects of the stay of foreigners in Poland

Abstract

The article presents the definition of a foreigner and describes the characteristic features of the phenomena related to foreigners who arrive in the territory of Poland. Categories of foreigners occurring in Poland have been discussed and the related legal regulations have been indicated. The article presents the conditions of crossing the border. The work describes the possibilities and conditions of staying in the Poland and forms of employment as well as rights of foreigners.

Keywords: foreigners, border, visa, refugees, asylum.

Streszczenie

W artykule przedstawiono definicję cudzoziemca oraz opisano charakterystykę zjawisk związanych z obcokrajowcami, którzy znajdują się na terytorium Polski. Omówiono występujące w kraju kategorie obcokrajowców oraz wskazano na regulacje prawne z nimi związane. Scharakteryzowano wymogi dotyczące przekroczenia granicy wraz z przesłankami, które uniemożliwiają wjazd do kraju. Praca przedstawia możliwości i warunki pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz formy zatrudnienia cudzoziemców. W artykule uwzględniono obowiązujące formy i sposoby ochrony cudzoziemców przybywających do Polski wraz z ich szczegółowym omówieniem. Uwzględniono opis przysługujących im praw a także wskazano, jakich potrzeb mogą dochodzić za pomocą państwa.

Słowa kluczowe: cudzoziemcy, granica, wiza, uchodźcy, azyl.

1. Wprowadzenie

W każdym kraju funkcjonuje wiele osób różnych narodowości i posiadających rozmaite obywatelstwa. Także w Polsce zamieszkują obywatele innych państw. Zgodnie z obowiązującym obecnie stanem prawnym cudzoziemcem nazy-

wamy każdego człowieka, który nie posiada obywatelstwa naszego kraju¹. Ustawa prezentuje w ten sposób definicję legalną negatywną. Cudzoziemcy pojawiają się na terenie Rzeczypospolitej Polskiej w wielu celach i przebywają w naszym kraju przez różny czas. Jedną z najczęstszych przyczyn przyjazdu do Polski stanowią korzystniejsze zarobki i podjęcie pracy, cele rekreacyjne oraz w ostatnim czasie – ucieczka przed niebezpieczeństwem wojny w przypadku przybyszów ze wschodu. Cudzoziemcy traktują Polskę także jako terytorium „przechodnie” i tymczasowe, służące do tego, by przedostać się do innych państw. W związku z tymi przesłankami wymienić można kilka kategorii cudzoziemców przebywających na terenie Polski.

Pierwszą z nich są cudzoziemcy ogólni – kwestie ich dotyczące wraz z uwzględnieniem sytuacji prawnej określa głównie obowiązująca ustawa o cudzoziemcach². Kolejną wyodrębnioną grupą są osoby pojawiające się w Polsce w ramach misji dyplomatycznych: kierownicy urzędów konsularnych państw obcych wraz z personelem, a także szefowie tych misji³. Obcokrajowcy mogą również należeć do grupy cudzoziemców unijnych, wśród których można wymienić osoby posiadające obywatelstwo państw Unii Europejskiej oraz państw do niej nienależących, ale korzystających z możliwości przepływu osób na podstawie zawartych z Unią umów⁴. Wśród cudzoziemców znajdują się także osoby posiadające Kartę Polaka, repatrianci oraz osoby uciekające z kraju swojego zamieszkania w celu poszukiwania ochrony przed prześladowaniami lub innym niebezpieczeństwem.

Cudzoziemcy mogą przebywać w naszym kraju na warunkach pobytu stałego, czasowego oraz pobytu długoterminowego jako rezydenci Unii Europejskiej. Trudnym zadaniem jest jednak oszacowanie ich konkretnej liczby na terytorium Polski ze względu na rozbieżności w przedstawianych danych między innymi przez Główny Urząd Statystyczny czy Urząd do spraw Cudzoziemców⁵. Druga ze wspomnianych instytucji liczbę obcokrajowców przebywających w Polsce na zasadach pobytu długoterminowego określa poprzez statystyki oparte na liczbie wydanych kart pobytu, które otrzymali przyjeżdżający spoza Unii Europejskiej⁶.

¹ Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2013 r., poz. 1650 ze zm.), art. 3.

² *Ibidem*.

³ E. Ura, *Prawo administracyjne*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2021, s. 451.

⁴ *Ibidem*, s. 452.

⁵ M. Szczepanik, *Cudzoziemcy w Polsce – zjawiska i charakterystyka kulturowa wybranych grup* [w:] *Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, red. E. Ostaszewska-Żuk, Warszawa 2015 s. 15.

⁶ *Ibidem*, s. 15.

2. Zasady przekraczania granicy Rzeczypospolitej Polskiej

Aby osoba pochodząca z innego państwa mogła dostać się do Polski musi przejść przez pewne wymagane procedury prawne oraz posiadać określone dokumenty. Jeśli dokumenty okażą się nieważne lub jeśli zaistnieją negatywne przesłanki wymienione w ustawie cudzoziemcowi odmawia się przekroczenia granicy. W zależności od długości pobytu na terenie naszego państwa wymogi te różnią się od siebie. Osoba wjeżdżająca do Polski podlega w pierwszej kolejności kontroli funkcjonariusza Straży Granicznej, który ma za zadanie zweryfikować dokumenty posiadane przez cudzoziemca. Powinny one potwierdzać jego tożsamość, a także cel oraz warunki, na jakich zamierza przebywać w odwiedzanym państwie⁷. Przykładowo, w momencie wyboru pobytu długoterminowego cudzoziemiec powinien posiadać ze sobą objęty ważnością dokument podróży oraz wizę lub dokument uprawniający do długotrwałego pobytu, który również jest objęty rygorem ważności. Cudzoziemiec powinien mieć przy sobie także dowód ubezpieczenia zdrowotnego związanego ze świadczeniem pomocy zdrowotnej ze środków publicznych lub ubezpieczenia medycznego w wysokości trzydziestu tysięcy euro⁸. Ubezpieczenie takie musi być ważne przez cały okres trwania pobytu. Wyjście z tej sytuacji może stanowić dysponowanie przez przyjezdnego ubezpieczeniem związanym z wykonywaniem określonego zawodu⁹. Dodatkowo w związku z odpowiednim rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych cudzoziemiec wjeżdżający do Polski musi być zabezpieczony w określonej wysokości środki finansowe¹⁰:

- 300 zł w sytuacji, kiedy pobyt na terenie Rzeczypospolitej Polskiej nie przekracza czterech dni,
- 75 zł lub kwotę tej wysokości wyrażoną w walucie obcej na każdy dzień pobytu, również w przypadku, kiedy pobyt nie będzie dłuższy od czterech dni.

Cudzoziemiec znajdujący się na terytorium Polski uprawniony jest do pobytu na nim tylko na czas ważności swojej wizy Schengen, wizy długoterminowej lub dokumentu pobyтового. Ważność tych dokumentów może ulec przedłużeniu obligatoryjnie bądź fakultatywnie oraz po spełnieniu konkretnie wskazanych warunków. Pobyt cudzoziemca przebywającego w Polsce na podstawie wizy Schengen może zostać przedłużony fakultatywnie za opłatą równowartości 30 euro oraz

⁷ E. Ura, *Prawo administracyjne...*, *op.cit.*, s. 454.

⁸ Warunki wjazdu, pobytu i pracy cudzoziemców w RP, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/cudzoziemcy/warunki-wjazdu-pobytu-oraz-pra/3914,Warunki-wjazdu-pobytu-i-pracy-cudzoziemcow-w-RP.html> [dostęp: 17.06.2022].

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 lutego 2015 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 326), § 2.

tylko i wyłącznie w momencie, gdy obcokrajowiec udowodni, że zaistniała sytuacja i okoliczności z nią związane są na tyle ważne, iż musi on jeszcze przez jakiś czas pozostać w Polsce. Przedłużenie obligatoryjne, za które należy wnieść opłatę wysokości 406 zł zachodzi wyłącznie wtedy, gdy niemożliwe jest opuszczenie kraju pobytu ze względów humanitarnych bądź kiedy zaistnieją nieprzewidziane okoliczności związane z pobytem cudzoziemca w granicach Rzeczypospolitej Polskiej¹¹. Zainteresowany zobowiązany jest w takiej sytuacji złożyć wniosek do właściwego ze względu na miejsce swojego pobytu urzędu wojewódzkiego wraz z dokumentami takimi jak: paszport, formularz wniosku, aktualna fotografia, dowód ubezpieczenia zdrowotnego, dowód posiadania wymaganej ilości pieniędzy i dokonania opłaty skarbowej, a także dokumenty potwierdzające istnienie okoliczności przemawiających za koniecznością przedłużenia pobytu¹².

3. Zatrudnienie cudzoziemców

Cudzoziemcy trafiają do Polski w celach zarobkowych albo starają się o zatrudnienie w trakcie trwania swojego pobytu. W związku z obecnie obowiązującym stanem prawnym istnieje szeroki krąg podmiotów, u których cudzoziemcy mogą zdobyć zatrudnienie. Są to osoby fizyczne oraz osoby prowadzące działalność gospodarczą, a także spółki, stowarzyszenia i fundacje¹³. Siedziba miejsca zatrudnienia musi jednak znajdować się na terenie Polski. Każdy cudzoziemiec, który posiada zezwolenie na pracę jest uprawniony do podjęcia danego zawodu, musi on jednak otrzymać dokument uprawniający do pobytu na terenie państwa¹⁴. Z obowiązku otrzymania zezwolenia na pracę zwolniona jest pewna grupa cudzoziemców, między innymi będą to osoby pozostające w związku małżeńskim z obywatelem Polski i posiadające w związku z tym zezwolenie na pobyt czasowy, a także zstępni obywatela polskiego. Kolejną grupę stanowią obcokrajowcy posiadający Kartę Polaka zachowującą w danym momencie ważność a także osoby, w stosunku do których dopuszczalne jest wykonywanie pracy bez zezwolenia – musi to być jednak przewidziane w umowach międzynarodowych¹⁵.

¹¹ *Przedłużenie wizej w Polsce*, https://www.migrant.info.pl/przedluzenie_wizej_w_Polsce.html [dostęp: 17.06.2022].

¹² *Ibidem*.

¹³ *Zatrudnienie cudzoziemców w Polsce – najważniejsze informacje*, <https://poradnikprzedsiebiorcy.pl/-zatrudnienie-cudzoziemcow-w-polsce-warto-wiedziec> [dostęp: 18.06.2022].

¹⁴ M. Łysienia, *Wizy i przekraczanie granicy polskiej* [w:] *Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik...*, *op.cit.*, s. 40.

¹⁵ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 marca 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2022 r., poz. 690).

Z obowiązku otrzymania zezwolenia na pracę zwolniona jest pewna grupa cudzoziemców, między innymi będą to osoby pozostające w związku małżeńskim z obywatelem Polski i posiadające w związku z tym zezwolenie na pobyt czasowy, a także zstępni obywatela polskiego. Kolejną grupę stanowią obcokrajowcy posiadający Kartę Polaka zachowującą w danym momencie ważność a także osoby, w stosunku do których dopuszczalne jest wykonywanie pracy bez zezwolenia – musi to być jednak przewidziane w umowach międzynarodowych¹⁶.

Na dzień 31 maja 2022 roku (zgodnie z danymi podawanymi przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej) zatrudnienie w Polsce znalazło około 180 tysięcy cudzoziemców z Ukrainy. Miejsca pracy zostały obsadzone w większości w województwach mazowieckim, wielkopolskim i dolnośląskim¹⁷.

4. Udzielanie cudzoziemcom ochrony

Cudzoziemcy docierający do Polski niejednokrotnie potrzebują ochrony i pomocy ze strony państwa. Ma to miejsce w związku z trudną sytuacją osobistą obcokrajowca spowodowaną na przykład ucieczką przed wojną, prześladowaniami lub dyskryminacją.

Reguły udzielania cudzoziemcom ochrony oraz kompetencyjnie właściwe do tego organy określa ustawa z dnia 13 czerwca 2003 roku – przewiduje ona cztery formy ochrony¹⁸:

- przyznanie statusu uchodźcy,
- ochronę uzupełniającą,
- przyznanie cudzoziemcowi azylu,
- ustanowienie ochrony na określony czas.

Ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej stanowi kompleksową regulację na ten temat, a w polskim porządku prawnym nie ma podobnego zbioru przepisów dotyczących wspomnianego aspektu. O wspomniane sposoby ochrony wnioskuje zainteresowany. W momencie, kiedy wnioskowana forma budzi wątpliwość organ powinien przyjąć domniemanie, iż cudzoziemiec wnioskuje o nadanie mu statusu uchodźcy¹⁹.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Praca, zatrudnianie cudzoziemców, kadry – tygodniowy przegląd EWL (31 maja – 6 czerwca 2022)*, <https://ewl.com.pl/praca-zatrudnianie-cudzoziemcow-kadry-tygodniowy-przeglad-ewl-31-maja-6-czerwca/>

¹⁸ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2003 r., nr 128, poz. 1176 ze zm.), art. 3.

¹⁹ D. Sowińska, *Geneza wprowadzenia przepisów regulujących formy ochrony cudzoziemców na terytorium RP* „Przełęcz Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 6/12, s. 24.

Osoby, które poszukują schronienia w innych państwach to tak zwani migranci przymusowi. Nie opuszczają kraju w sposób dobrowolny, zazwyczaj uciekają przed różnymi niebezpieczeństwami, wojną i prześladowaniami²⁰.

Nadanie statusu uchodźcy

Zgodnie z uregulowaniami Konwencji Genewskiej uchodźcą jest osoba, która „na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu poglądów politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, oraz nie może lub nie chce z powodu tych obaw skorzystać z ochrony tego państwa”²¹.

Kiedy uchodźca trafia do Polski musi dokonać wyboru między zamieszkaniem w ośrodku dla uchodźców a wystąpieniem do Szefa Urzędu do Spraw Cudzoziemców o świadczenie pozaośrodkowe, by móc otrzymać pewne nakłady finansowe na swoje utrzymanie²². Miejsce w ośrodku oraz świadczenie finansowe stają się nieważne po upływie dwóch miesięcy od przyznania cudzoziemcowi ochrony. Kolejnym krokiem, jaki może podjąć zainteresowany i jaki jest oferowany przez państwo, jest udział w Indywidualnym Programie Integrycyjnym mającym na celu pomoc cudzoziemcowi w odnalezieniu się w nowym kraju. W ramach programu uczy się on języka polskiego, a także uzyskuje świadczenie pieniężne na potrzeby życia codziennego oraz opłacenie miejsca zamieszkania. Po zakończonym kursie uchodźca musi dojść do samodzielności ekonomicznej²³.

W aspekcie postępowania uchodźczego warto wykazać, że wnioski o nadanie statusu uchodźcy złożyło w pierwszej połowie 2022 roku 5,1 tysięcy obcokrajowców, w tym najwięcej osób pochodzących z Białorusi (1,5 tysiąca osób)²⁴. W związku z wydarzeniami mającymi miejsce w Ukrainie ponad 1,2 miliona obywateli tego kraju natychmiastowo uzyskało numery PESEL oraz ochronę czasową²⁵.

²⁰ M. Szczepanik, *Cudzoziemcy w Polsce – zjawiska i charakterystyka kulturowa wybranych grup* [w:] *Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik...*, op.cit., s. 16.

²¹ Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (Dz.U. z 1991 r., nr 119, poz. 515), art. 1.

²² *Sytuacja uchodźców w Polsce*, <http://uchodzczy.info/infos/sytuacja-uchodzcow-w-polsce/> [dostęp: 18.06.2022].

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Postępowanie uchodźcze w I połowie 2022 roku*, <https://udsc.prowly.com/releases/statystyki-migracyjne> [dostęp: 31.07.2022].

²⁵ *Ibidem*.

Udzielenie ochrony uzupełniającej

Ochrona uzupełniająca to forma pomocy skierowana dla cudzoziemców, którym nie udało się otrzymać statusu uchodźcy, ale którzy nadal znajdują się w niebezpieczeństwie i nie mogą powrócić do swojego państwa ze względu na grażące im niehumanitarne traktowanie, np. tortury czy karę śmierci²⁶. Tego rodzaju ochrony udziela Szef Urzędu do Spraw Cudzoziemców. Kwestia przyznania ochrony uzupełniającej musi być – tak jak każda inna forma ochrony cudzoziemca – zbadana w procesie postępowania administracyjnego odpowiedniego organu. Najważniejsze jest ustalenie indywidualnych aspektów zagrożenia, a w momencie uznania ich za niewystarczające cudzoziemiec nie zostaje objęty ochroną uzupełniająca²⁷.

Przyznanie azylu

Artykuł czternasty Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka stanowi, iż „każdy człowiek ma prawo ubiegać się o azyl i korzystać z niego w innym kraju w razie prześladowania”²⁸. Cudzoziemcy często stają się ofiarami prześladowań spowodowanych wyznawaną przez nich religią, pochodzeniem czy poglądami politycznymi. Mogą oni poszukiwać pomocy w innych państwach i starać się o udzielenie azylu w momencie, kiedy grozi im doznanie krzywdy i niebezpieczeństwo. Jacek Jagielski przyjmuje, że azyl to przyjęcie obcokrajowca na terytorium danego państwa i udzielenie mu w ten sposób pomocy, kiedy potrzebuje on schronienia ze względów humanitarnych bądź politycznych²⁹. Wzmiankę o tej instytucji zawiera również obecnie obowiązująca Konstytucja z 1997 roku, która w art. 56. stanowi, iż „cudzoziemcy mogą korzystać z prawa azylu w Rzeczypospolitej Polskiej na zasadach określonych w ustawie”³⁰.

Zainteresowanemu cudzoziemcowi można udzielić ochrony w postaci azylu, kiedy znajduje się on w niebezpieczeństwie oraz gdy zawiera się w tej czynności ważny interes Rzeczypospolitej Polskiej³¹. Azyl może zostać przyznany po złożeniu przez cudzoziemca odpowiedniego wniosku zawierającego dane jego oraz dane osoby, w której interesie występuje oraz wskazanie kraju pochodzenia zainteresowa-

²⁶ <https://migrant.poznan.uw.gov.pl/pl/slownik-pojec/ochrona-uzupelniajaca> [dostęp: 18.06.2022].

²⁷ T. Kołodziej, *Ubieganie się o udzielenie ochrony międzynarodowej – aspekty praktyczne*, Lex/el. 2022.

²⁸ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z roku 1948, art. 14, ust. 1.

²⁹ J. Jagielski, *Status prawny cudzoziemca w Polsce*, Warszawa 1997, s. 85.

³⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.), art. 56.

³¹ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, art. 90.

nych, a także opis zdarzeń, które doprowadziły do konieczności ubiegania się o azyl³². Wniosek taki można złożyć na dwa sposoby: właściwemu wojewodzie lub w polskiej placówce dyplomatycznej za granicą. Czas oczekiwania na decyzję wynosi do sześciu miesięcy, a wydana ona zostaje przez Szefa Urzędu do Spraw Cudzoziemców.

Prawo do azylu może zostać cudzoziemcowi odebrane. Po pierwsze, zgodnie z ustawą dzieje się to w momencie, gdy ustaje niebezpieczeństwo, ze względu na które udzielono schronienia. Po drugie, obcokrajowiec przyjęty do Polski w ramach ochrony może też rozpocząć prowadzenie działań, które będą godzić w bezpieczeństwo kraju oraz porządek publiczny³³. Taka aktywność jest niedopuszczalna ze względu na lojalność względem państwa udzielającego pomocy i schronienia. Cudzoziemiec musi liczyć się z tym, że przebywając w kraju, którego obywatelem nie jest, musi przestrzegać pewnych reguł, inaczej mogą spotkać go reperkusje w postaci pozbawienia przywileju azylu.

5. Prawa cudzoziemców

Cudzoziemcy przebywający na terenie Polski posiadają pewne obowiązki (posiadanie ważnej wizej, środków finansowych na utrzymanie czy zezwolenia na pobyt), ale także szereg uprawnień, które przysługują im z racji przebywania w obcym państwie.

Po pierwsze, obcokrajowcy przyjeżdżający do Rzeczypospolitej Polskiej mogą zarejestrować się jako bezrobotni. W związku z tą decyzją będą przysługiwały im zasiłki oraz możliwości poszukiwania pracy poprzez pośrednictwo, a także udział w kursach i szkoleniach mających na celu przygotowanie zainteresowanych cudzoziemców do podjęcia pracy. Będą oni mogli także korzystać z opieki zdrowotnej³⁴. Obywatele państw obcych mogą także prowadzić w Polsce działalność gospodarczą. Dzieje się to na takich samych zasadach, jakie odniesienie mają do mieszkańców Polski. Działalność taka musi zostać zarejestrowana we właściwej gminie³⁵.

Kolejnym przywilejem jest możliwość podjęcia przez cudzoziemca edukacji i kształcenia w ramach szkolnictwa publicznego. Zakres placówek obejmuje w przedszkoła, szkoły podstawowe i ponadpodstawowe, a także uczelnie wyższe³⁶.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, art. 91.

³⁴ Departament Rynku Pracy, *Prawa i obowiązki cudzoziemców* z dnia 10.02.2022 r. [dostęp: 19.06.2022].

³⁵ M. Gwiazda, *Zakładanie działalności gospodarczej przez cudzoziemców w Polsce* [w:] *Państwa i obowiązki obywateli państw trzecich w Polsce. Informator*, red. T. Sieniow, Lublin 2010, s. 25.

³⁶ *Ibidem*, s. 33.

Cudzoziemcy uzyskują także możliwość nabywania nieruchomości, jednak konieczne jest do tego zezwolenie. Wydawane jest ono w momencie, gdy stwierdzony zostanie brak zagrożenia dla obronności i porządku publicznego państwa, kiedy cudzoziemiec wykaże swoją więź z Polską oraz gdy Minister Obrony Narodowej nie wyrazi negatywnego na ten temat zdania³⁷. Jeśli cudzoziemiec nabywa nieruchomość w celach zamieszkania i zaspokojenia swoich podstawowych potrzeb, to jej wielkość nie może być większa niż 0,5 ha, chyba, że jej wielkość związana jest z prowadzeniem działalności gospodarczej – wówczas powinna spełniać potrzeby tej działalności i głównie od tego aspektu zależy jej rozmiar³⁸.

6. Podsumowanie

Cudzoziemcy przybywający do Polski często znajdują się w trudnej sytuacji życiowej. Pojawiając się w obcym państwie szukają schronienia i pomocy, a kraje zobowiązały się do udzielania im wsparcia na gruncie umów i konwencji. Obcokrajowcy w obliczu niebezpieczeństwa mogą starać się o udzielenie im prawnych środków ochrony lub o pozwolenie na określony czas pobytu, jeśli przybywają do Polski na przykład w celach zarobkowych. Sytuacja każdego z nich jest inna, dlatego cudzoziemcy zyskują szereg praw z związku z pojawieniem się w obcym państwie. Rzeczpospolita Polska oferuje im pomoc związaną z zintegrowaniem się ze społecznością swojego państwa, pomaga w znalezieniu pracy oraz gwarantuje podstawy egzystencji. W związku z regulacjami naszego kraju obcokrajowcy mogą korzystać ze szkolnictwa, zdobyć zatrudnienie, uczyć się języka. Wymagane jest jednak od nich spełnienie pewnych obowiązków, zwłaszcza związanych z posiadanymi dokumentami.

Bibliografia

Literatura

- Gwiazda M., *Edukacja cudzoziemców w Polsce. Dostęp do szkolnictwa, stypendia* [w:] *Państwa i obowiązki obywateli państw trzecich w Polsce. Informator*, red. T. Sieniow, Lublin 2010.
- Gwiazda M., *Zakładanie działalności gospodarczej przez cudzoziemców w Polsce* [w:] *Państwa i obowiązki obywateli państw trzecich w Polsce. Informator*, red. T. Sieniow, Lublin 2010.

³⁷ D. Jachacz, *Nabywanie nieruchomości położonych w Polsce przez cudzoziemców* [w:] *Państwa i obowiązki obywateli państw trzecich...*, *op.cit.*, s. 43.

³⁸ Ustawa z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców (Dz.U. z 1920 r., nr 31, poz. 178), art. 1a, pkt 5.

- Jagielski J., *Status prawny cudzoziemca w Polsce*, Warszawa 1997.
- Kołodziej T., *Ubieganie się o udzielenie ochrony międzynarodowej – aspekty praktyczne*, Lex/el. 2022.
- Łysienia M., *Wizy i przekraczanie granicy polskiej [w:] Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, red. E. Ostaszewska-Żuk, Warszawa 2015.
- Państwa i obowiązki obywateli państw trzecich w Polsce. Informator*, red. T. Sieniow, Lublin 2010.
- Sowińska D., *Geneza wprowadzenia przepisów regulujących formy ochrony cudzoziemców na terytorium RP*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 6/12.
- Szczepanik M., *Cudzoziemcy w Polsce – zjawiska i charakterystyka kulturowa wybranych grup [w:] Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, red. E. Ostaszewska-Żuk, Warszawa 2015.
- Ura E., *Prawo Administracyjne*, Warszawa 2021.

Akty prawne

- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r.
- Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (Dz.U. z 1991 r., nr 119, poz. 515).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.).
- Ustawa z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców (Dz.U. 1920 r., nr 31, poz. 178).
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2003 r., nr 128, poz. 1176 ze zm.).
- Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2013 r., poz. 1650 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 lutego 2015 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 326).
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 marca 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2022 r., poz. 690).

Źródła internetowe

- Departament Rynku Pracy, *Prawa i obowiązki cudzoziemców*, z dnia 10.02.2022 r.
<https://www.strazgraniczna.pl/pl/cudzoziemcy/warunki-wjazdu-pobytu-oraz-pra/3914,Warunki-wjazdu-pobytu-i-pracy-cudzoziemcow-w-RP.html>
- https://www.migrant.info.pl/przedluzenie_wizy_w_Polsce.html
- <https://poradnikprzedsiebiorcy.pl/-zatrudnienie-cudzoziemcow-w-polsce-warto-wiedziec>
- <http://uchodzcy.info/infos/sytuacja-uchodzcow-w-polsce/>
- <https://migrant.poznan.uw.gov.pl/pl/slownik-pojec/ochrona-uzupelniajaca>
- Postępowanie uchodźcze w I połowie 2022 r.*, <https://udsc.prowly.com/releases/statystyki-migracyjne>
- Praca, zatrudnianie cudzoziemców, kadry – tygodniowy przegląd EWL (31 maja – 6 czerwca 2022)*, <https://ewl.com.pl/praca-zatrudnianie-cudzoziemcow-kadry-tygodniowy-przeglad-ewl-31-maja-6-czerwca>

Grzegorz Łaskawski

ORCID: 0000-0003-3640-1300

Instytut Nauk Prawnych

Uniwersytet Rzeszowski

Zarys systemu kontroli administracji publicznej w Polsce

Outline of the public administration control system in Poland

Abstract

The process of control is inextricably linked with all manifestations of organised human activity, and therefore it mainly concerns the functioning of the state. The most important purpose of existence of the control system in the state is to ensure the proper performance of tasks by the public administration by verifying the methods of their implementation. Due to the fact that control is a concept with a very broad meaning, many definitions can be found in the literature. In the common sense, it primarily means comparing the existing state with a specific desired state of affairs. On the basis of administrative law, the institution of control is recognised in a functional and systemic sense. The first concerns the entirety of activities undertaken in the control process, including the methods of its conduct and the criteria used in it. On the other hand, the systemic approach boils down to presenting the characteristics of separate organs performing inspection activities.

Keywords: control, system, public administration, administration authority.

Streszczenie

Proces kontroli nierozzerwalnie wiąże się z wszelkimi przejawami zorganizowanego działania człowieka, wobec czego w szczególności dotyczy funkcjonowania państwa. Najważniejszym celem istnienia systemu kontroli w państwie jest zapewnienie należytego wykonywania zadań przez administrację publiczną, poprzez weryfikację sposobów ich realizacji. Z uwagi na fakt, iż kontrola jest pojęciem o bardzo szerokim znaczeniu, w literaturze można odnaleźć wiele jej definicji. W powszechnym znaczeniu oznacza przede wszystkim porównywanie istniejącego stanu z określonym stanem pożądanym. Na gruncie prawa administracyjnego instytucja kontroli ujmowana jest w znaczeniu funkcjonalnym i systemowym. Pierwsze dotyczy całokształtu działań podejmowanych w procesie kontroli, w tym sposobów jej przeprowadzania oraz stosowanych przy tym kryteriów. Z kolei ujęcie systemowe sprowadza się do przedstawienia charakterystyki wyodrębnionych organów wykonujących czynności kontrolne.

Słowa kluczowe: kontrola, system, administracja publiczna, organ administracji.

1. Wprowadzenie

System kontroli stanowi fundamentalne ogniwo poprawnego działania każdego demokratycznego państwa prawnego, bez którego nie sposób współcześnie wyobrazić sobie prawidłowego funkcjonowania aparatu państwowego¹. Administracja publiczna określana jest zbiorczo mianem zespołu czynności, działań i przedsięwzięć o charakterze organizatorskim oraz wykonawczym prowadzonych przez organy, podmioty i instytucje na podstawie ustaw, w określonych prawem formach, celem realizacji interesu publicznego². Należy zwrócić uwagę na fakt, że w dzisiejszych czasach administracja publiczna oprócz wykonywania tradycyjnego władztwa państwowego świadczy coraz to więcej usług społecznych oraz technicznych. W związku z ogromnym znaczeniem tej kompleksowej działalności administracji dla funkcjonowania państwa niezbędna jest ciągła weryfikacja sposobów realizacji tych zadań³.

Materia dotycząca systemu kontroli administracji publicznej jest jednym z zasadniczych elementów składających się na obszar zainteresowań nauki prawa administracyjnego. Punktem wyjścia rozważań na ten temat jest niewątpliwie ogólne znaczenie pojęcia kontroli. Jego etymologii należy poszukiwać w tradycji francuskiej i brytyjskiej. Francuskie słowo *le controle* oznacza „sprawdzanie, przegląd czegoś, nadzór nad kimś lub nad czymś”. Z kolei w tradycji brytyjskiej termin ten wiąże się ze znacznie szerszym znaczeniem i jest odpowiednikiem pojęcia władzy⁴. Jedną z definicji zawartych w *Słowniku języka polskiego* wskazuje, że kontrola to „sprawdzanie czegoś, zestawianie stanu faktycznego ze stanem wymaganym”⁵. W doktrynie natomiast można odnaleźć znacznie bardziej złożone określenia tego pojęcia. J. Jagielski przedstawia kontrolę jako pewną funkcję, wyróżniając jednocześnie cztery elementy, które determinują jej treść, mianowicie: 1) obserwacja oraz rozpoznawanie danej działalności bądź stanu, 2) ocena tej działalności bądź stanu przez konfrontację stanu faktycznego (rzeczywistego) jako całości lub jego fragmentów z wytycznymi wyjściowymi w kierunku stwierdzenia prawidłowości bądź nieprawidłowości, 3) diagnoza powodów mogących wystąpić nieprawidłowości, 4) wnioski na przyszłość celem zapobie-

¹ J. Jagielski, *Kontrola administracji publicznej*, Warszawa 2018, s. 11.

² H. Izdebski, M. Kulesza, *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 2004, s. 93.

³ W. Federczyk, *Kontrola administracji publicznej [w:] Nauka administracji*, red. Z. Cieślak, Warszawa 2017, s. 138.

⁴ M. Masterniak-Kubiak [w:] *System Prawa Administracyjnego*, t. 2: *Konstytucyjne podstawy funkcjonowania administracji publicznej*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2012, s. 384.

⁵ <https://sjp.pwn.pl/sjp/kontrola;2473611.html> [dostęp: 27.08.2021].

gania uchybieniem⁶. Z kolei W. Dawidowicz przedstawia kontrolę jako działania, które obejmują określenie istniejącego stanu rzeczy, ustalenie, jak powinno być oraz zestawienie tego, co istnieje, z tym, co powinno być, w oparciu o odpowiednie wzorce, a w przypadku istnienia rozbieżności, ustalenie ich przyczyn i sformułowanie zaleceń celem wyeliminowania zjawisk niepożądanych⁷.

Należy podkreślić, że proces kontroli jest powszechny, wiąże się bowiem z wszystkimi dziedzinami działalności człowieka. W zakresie swojej właściwości *sensu largo* dotyczy wszelkich przejawów zorganizowanych działań i nie ma tutaj znaczenia, jaki podmiot jest organizatorem stosunków objętych kontrolą, ponieważ może on mieć zarówno charakter publiczny, jak i prywatny. Segment kontroli, który pozostaje w kręgu regulacji prawnych, określa się mianem kontroli prawnej. Podlegają jej w zróżnicowanym stopniu zarówno organy administracji publicznej i inne jednostki organizacyjne wykonujące zadania publiczne, jak również podmioty usytuowane na zewnątrz tych struktur⁸.

Z uwagi na obejmującą całość funkcjonowania administracji publicznej zasadę legalizmu, która zgodnie z art. 7 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.⁹ nakazuje organom władzy publicznej działanie na podstawie i w granicach prawa, działalność kontrolna przeprowadzana przez te organy musi być uregulowana normatywnie, w przeciwnym razie brak podstaw prawnych uniemożliwiłaby jej wykonywanie¹⁰. Najczęściej pojęcia kontroli w jej prawnym znaczeniu używa się jako oznaczenie funkcji organu polegającej na wyłącznym sprawdzeniu działania innych organów lub instytucji w celu poddania ocenie prawidłowości wykonywanych przez nie zadań. Cechą charakterystyczną jest to, że organ kontroli, co do zasady, nie ma instrumentów umożliwiających wpływanie na organ kontrolowany w zakresie jego działalności, może tylko wydawać różnego rodzaju zalecenia. Podsumowaniem kontroli są natomiast jej wyniki wraz z wnioskami, które przedstawiane są organowi wyższego stopnia nad organem objętym kontrolą. Władcze wkraczanie w kontrolowany obszar bądź wydawanie aktów administracyjnych jest możliwe jedynie w sytuacji, gdy organ kontrolujący posiada wyraźne upoważnienie w tym przedmiocie¹¹. W związku z powyższym od kontroli należy odróżnić nadzór, który jest pojęciem znacznie szerszym, ponie-

⁶ J. Jagielski, *Kontrola...*, *op.cit.*, s. 23.

⁷ W. Dawidowicz, *Zagadnienia ustroju administracji państwowej w Polsce*, Warszawa 1970, s. 34.

⁸ *Prawo administracyjne*, red. J. Boć, Wrocław 2010, s. 378.

⁹ Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.).

¹⁰ J. Jagielski, J. Piecha [w:] *Prawo administracyjne*, red. J. Jagielski, M. Wierzbowski, Warszawa 2019, s. 347.

¹¹ E. Ura, *Prawo administracyjne*, Warszawa 2015, s. 61.

waż zawsze obejmuje uprawnienia kontrolne, a ponadto nie ogranicza się jedynie do obserwacji i ustaleń stanu faktycznego, ale łączy się z możliwością stosowania konkretnych środków władczych, takich jak prawo wydawania wiążących poleceń co do zmiany kierunków działania¹². W tym miejscu podkreślić należy ścisły stosunek, jaki zachodzi pomiędzy kontrolą i nadzorem, polegający nie tylko na współdziałaniu, ale także na współzależności. Gdyby nie nadzór, kontrola byłaby pozbawiona efektywności, co czyniłoby ją instytucją praktycznie zbędną. Natomiast nadzór bez kontroli byłby działaniem „po omacku”¹³.

Jak wynika z przytoczonych powyżej definicji, postępowanie kontrolne nie jest czynnością jednolitą, ale dzieli się na poszczególne stadia, mianowicie etap przygotowawczy, analizę stanu faktycznego, ocenę uzyskanych rezultatów oraz oddziaływanie pokontrolne¹⁴. W związku z tym należy podkreślić, że kontrola jest procesem dynamicznym obejmującym cały szereg następujących po sobie działań podmiotu kontrolowanego, a nie jedynie najbardziej dostrzegalny końcowy etap tych czynności, mogący wywoływać określone normatywnie konsekwencje wobec kontrolowanego podmiotu. Natomiast samo umocowanie do jej przeprowadzenia może wprost wynikać z przepisów prawa albo z występującej między podmiotami administrującymi zależności ustrojowej – strukturalnej lub funkcjonalnej¹⁵.

2. Klasyfikacje kontroli

Szczegółowe uwzględnienie różnych aspektów kontroli w ujęciu funkcjonalnym obrazuje ją jako kategorię niejednorodną, której nie da się umiejscowić w jakiejś uniwersalnej strukturze. Innymi słowy, wewnątrz kategorii kontroli występuje znaczne zróżnicowanie, które wynika zarówno z rozważań teoretycznych, jak również z analizy aktów normatywnych regulujących te zagadnienia¹⁶. Złożoność prawnego pojęcia systemu kontroli wiąże się z koniecznością uwzględnienia elementów organizacji i funkcjonowania wszystkich podmiotów tworzących ten mechanizm. W tym ujęciu w systemie kontroli zawiera się problematyka bardzo różnorodna, ponieważ uwzględnia m.in. zasięg przedmiotowy i podmio-

¹² A. Sylwestrzak, *Kontrola administracji publicznej w III Rzeczypospolitej Polskiej*, Gdańsk 2004, s. 17.

¹³ S. Jędrzejewski, *Kontrola administracji państwowej*, Toruń 1971, s. 15.

¹⁴ K. Sikora [w:] *Prawo administracyjne*, red. M. Zdyb, J. Stelmasiak, Warszawa 2020, s. 563.

¹⁵ E. Olejniczak-Szałowska [w:] *Prawo administracyjne. Pojęcia, instytucje, zasady w teorii i orzecznictwie*, red. M. Stahl, Warszawa 2019, s. 594.

¹⁶ J. Jagielski, *Kontrola...*, *op.cit.*, s. 73.

towy, zadania kontroli, przesłanki jej poprawnej organizacji, organizację podmiotów kontrolujących, czy też skutki kontroli¹⁷.

Podziałów kontroli można dokonywać w oparciu o rozmaite kryteria klasyfikacyjne, które mogą wynikać z elementów jej treści lub rozwiązań ustrojowych¹⁸. Wskazywanie zróżnicowania systemu kontroli należy rozpocząć od przedstawienia mierników służących ocenie prawidłowości działań kontrolowanego, czyli kryteriów, które mogą być stosowane w procesie kontroli¹⁹. Należy przez nie rozumieć pewne założenia wstępne, w oparciu o które dokonuje się ustalenia stanu faktycznego oraz porównywanie tego stanu z obowiązującymi wyznacznikami, a wynikiem tej konfrontacji jest ocena działalności będącej przedmiotem kontroli. Kryteria, w oparciu o które przeprowadza się kontrolę, są określone w obowiązujących przepisach prawa²⁰. Najważniejsze z nich, czyli legalność, rzetelność, celowość i gospodarność wprost wskazane są w art. 5 ust 1 ustawy z 23 grudnia 1994 o Najwyższej Izbie Kontroli²¹. Pomimo tego, iż mierniki te są ustalone przez państwo, ich praktyczne stosowanie często przysparza wielu trudności związanych z zakresem ich stosowania. Legalność dotyczy badania zgodności działania kontrolowanego z przepisami prawa zarówno powszechnie obowiązującego, jak i wewnętrznego, umowami, decyzjami oraz pozostałymi rozstrzygnięciami w sprawach indywidualnych. Rzetelność natomiast obejmuje wykonywanie obowiązków terminowo z należytą sumiennością, starannością oraz dokumentowanie podjętych działań zgodnie ze stanem rzeczywistym, we właściwej formie i określonych terminach. Celowość uwzględnia stosowanie środków, które są odpowiednie dla osiągnięcia celów oraz zapewnienie zgodności z celami wskazanymi dla kontrolowanej jednostki bądź działalności. Gospodarność obejmuje wydajne i oszczędne dysponowanie środkami zgodnie z postulatem wynikającym z zasady osiągania najlepszych rezultatów przy możliwie jak najmniejszych nakładach²². Należy podkreślić, iż powyższy katalog nie wyczerpuje wszystkich przesłanek, na podstawie których można dokonać oceny prawidłowości działań kontrolowanego podmiotu. J. Boć wskazuje także na takie, jak: uwzględnianie interesu społecznego, uwzględnianie interesu indywidualnego, zgodność z polityką rządu oraz inne szczegółowe²³.

¹⁷ *Prawo administracyjne...*, *op.cit.*, s. 384.

¹⁸ E. Ochendowski, *Prawo administracyjne: część ogólna*, Toruń 2018, s. 445.

¹⁹ J. Zimmermann, *Prawo administracyjne*, Warszawa 2020, s. 541.

²⁰ J. Ziemiński, *Zagadnienia prawne systemu kontroli administracji w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Lublin–Rzeszów 1977, s. 78.

²¹ Ustawa z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1200 ze zm.).

²² K. Sikora [w:] *Prawo...*, *op.cit.*, s. 563–564.

²³ *Prawo administracyjne...*, *op.cit.*, s. 379.

Kolejną przesłanką, o której należy wspomnieć, jest zakres kontroli, gdzie wyróżnić można kontrolę zupełną oraz ograniczoną. Pierwsza z nich obejmuje całość działania jednostki kontrolowanej, zatem nastawiona jest na zbadanie samej jednostki, w tym poziomu, w jakim wykonuje ona administrację publiczną. Natomiast kontrola ograniczona koncentruje się na poszczególnych działaniach organu administracyjnego albo na konkretnej kategorii podejmowanych przez niego działań²⁴.

Ze względu kryterium czasu, którego dotyczy kontrola, wyróżnia się kontrolę wstępną, faktyczną i następczą. Kontrola wstępna (kontrola *ex ante*) związana jest z określonymi obowiązkami organu kontrolowanego polegającymi na udostępnieniu podmiotowi kontrolującemu dokumentacji do wglądu jeszcze przed rozpoczęciem kontroli. Natomiast kontrola faktyczna przeprowadzana jest w trakcie działania organu kontrolowanego, towarzysząc równolegle temu procesowi. Z kolei kontrolę następczą (kontrolę *ex post*) uważa się za najpowszechniejszą i najbardziej efektywną formę, w której toku i po jej zakończeniu poddaje się ocenie zarówno wyniki działania, jak również prawidłowość przebiegu działania już zakończonego. Uzyskane w ten sposób wnioski, zalecenia, uwagi i oceny mogą znacząco wpływać na organ kontrolowany oraz jego przyszłe działania²⁵.

Innym istotnym kryterium jest sam sposób przeprowadzania kontroli, w obrębie którego wskazać można inspekcję, lustrację, rewizję oraz wizytację. Terminy te bywają używane zastępczo w odniesieniu do kontroli, w zależności od form, w jakich jest ona wykonywana. Przez inspekcję należy rozumieć kontrolę wykonywaną w sposób bezpośredni, poprzez obserwację zachowania badanej jednostki i zestawiania tego zachowania z właściwymi wzorcami. Lustracja natomiast nie jest skierowana na badanie zachowania się podmiotu, ale na określony przedmiot, zwłaszcza jego rzeczywisty stan i cechy w porównaniu ze stanem pożądanym. Rewizja oznacza kontrolę finansową, która polega na konfrontacji stanu faktycznego środków pieniężnych oraz innych składników majątkowych z dokumentacją w celu oceny prawidłowości rozporządzania tymi składnikami. Celem wizytacji jest zaś bezpośredni wgląd w całość działalności kontrolowanego²⁶.

Kontrolę można podzielić również, uwzględniając samą inicjatywę rozpoczęcia działań kontrolnych. Wyróżnia się dwa tryby jej wszczęcia, mianowicie z urzędu, wówczas gdy przyczyny jej podjęcia wynikają z prawnego obowiązku realizowania zadań kontrolnych, jak i na wniosek w sytuacji, gdy sygnał do prowadzenia działań kontrolnych pochodzi od podmiotu uprawnionego z zewnątrz²⁷.

²⁴ J. Zimmermann, *Prawo administracyjne...*, *op.cit.*, s. 543.

²⁵ E. Ura, *Prawo...*, *op.cit.*, s. 62.

²⁶ E. Ochendowski, *Prawo administracyjne...*, *op.cit.*, s. 442–443.

²⁷ K. Sikora [w:] *Prawo...*, *op.cit.*, s. 564–565.

Poza wskazanymi powyżej, szczególną uwagę należy zwrócić na kryterium usytuowania podmiotu kontrolującego w stosunku do kontrolowanego, które umożliwia wyodrębnienie kontroli zewnętrznej i wewnętrznej. Rozróżnienie to posiada charakter najbardziej złożony, a zarazem zasadniczy z punktu widzenia prawa administracyjnego ustrojowego, ponieważ wywiera wpływ na ukształtowanie całości systemu²⁸. Należy podkreślić, że podział ten ma charakter względny, z uwagi na fakt, iż w zależności od tego, jak usytuowany jest organ względem drugiego, może on być oceniany w jednym przypadku jako organ kontrolujący, z kolei w innym już jako kontrolowany²⁹. Mianem kontroli zewnętrznej określa się kontrolę sprawowaną przez podmioty, które nie należą do struktury administracji. W jej obrębie natomiast można wskazać podmioty, które, pomimo że nie są częścią kontrolowanego organu administracji, wchodzi w skład aparatu państwowego (kontrola państwowa), oraz inne, które nie są zorganizowane w ramach tych struktur (kontrola niepaństwowa)³⁰. Zaś kontrola wewnętrzna jest sprawowana przez podmioty wchodzące w skład systemu administracji publicznej, która w tym ujęciu jest nie tylko podmiotem kontroli, ale także jej przedmiotem³¹. Ze względu na istotę oraz szeroki zakres zagadnień dotyczących systemu kontroli zewnętrznej i wewnętrznej charakterystyka poszczególnych elementów wchodzących w ich skład zostanie przedstawiona w dalszej części rozważań.

Omówione powyżej podziały oczywiście nie wyczerpują katalogu, na podstawie którego można dokonywać podziałów kontroli, ponieważ w literaturze przedmiotu wyróżnia się jeszcze wiele innych kryteriów, które pozwalają na dalej idące klasyfikacje. Świadczy to wyłącznie o tym, jak bardzo złożona problematyka kryje się pod pojęciem kontroli. Jako przykład można wskazać przedstawiony przez J. Jagielskiego podział na kontrolę niezależną i kontrolę niezawisłą, który odnosi się do problematyki kontroli zewnętrznej. Różnica pomiędzy nimi polega na tym, że, pomimo tego iż co do zasięgu obie mają charakter zewnętrznej, to nie każda kontrola niezależna ma naturę niezawisłej, tzn. funkcjonującej na zasadach zbliżonych do działania sądu opartego na niezawisłości orzekania³².

3. Kontrola zewnętrzna nad administracją

Kontrola zewnętrzna w szczególny sposób wiąże się z gwarancjami dochowywania zasad państwa prawnego, w związku z czym bez wątpienia należy zali-

²⁸ J. Lang [w:] *Prawo administracyjne*, red. M. Wierzbowski, Warszawa 2017, s. 317.

²⁹ S. Jędrzejewski, H. Nowicka, *Kontrola administracji publicznej*, Toruń 1995, s. 20.

³⁰ M. Zirk-Sadowski, *Kontrola administracji publicznej* [w:] *Administracja publiczna*, red. J. Hausner, Warszawa 2006, s. 260.

³¹ J. Lang [w:] *Prawo...*, *op.cit.*, s. 335.

³² J. Jagielski, *Kontrola...*, *op.cit.*, s. 77.

czyć ją do najważniejszych komponentów demokratycznego systemu sprawowania władzy. Znamienitą właściwością tej kontroli jest fakt, iż sięga najwyższych ogniw administracji publicznej. Kontrolę zewnętrzną, jak już było wskazane wcześniej, należy definiować jako sprawowaną przez podmioty usytuowane poza aparatem administracyjnym, czyli niezwiązane organizacyjnie z ogniwami, które wchodzi w jego skład. Posiada ona podstawowe znaczenie w całym prawnym mechanizmie kontroli i odgrywa w nim rolę wiodącą³³. Doniosłe znaczenie kontroli zewnętrznej i mnogość elementów składających się na jej zakres wymusza konieczność bliższego przyjrzenia się tej problematyce.

W jej państwowym ujęciu jest sprawowana przede wszystkim przez Najwyższą Izbę Kontroli, parlament, Prezydenta RP, Trybunał Stanu i Trybunał Konstytucyjny, Rzecznika Praw Obywatelskich, Państwową Inspekcję Pracy, Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych oraz sądownictwo administracyjne i powszechne³⁴.

Spośród wymienionych powyżej podmiotów najdonioślejsze znaczenie bezsprzecznie posiada Najwyższa Izba Kontroli, która zgodnie z art. 202 Konstytucji RP jest naczelnym organem kontroli państwowej podlegającym Sejmowi i działającym na zasadach kolegiałności. Sformułowanie to zostało powielone przez ustawodawcę w art. 1 ustawy o Najwyższej Izbie Kontroli, zatem z jednej strony jest organem zależnym wyłącznie od Sejmu RP, a z drugiej organem naczelnym. Owa zależność NIK polega m.in. na obowiązkowym przedkładaniu Sejmowi corocznych sprawozdań, opinii w przedmiocie absolutorium dla Rady Ministrów, analizy budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej, jak również informacji o wynikach kontroli, wniosków oraz określonych wystąpień³⁵. Zgodnie z art. 13 ustawy Prezes kieruje działalnością NIK i ponosi za to odpowiedzialność przed Sejmem. Jeżeli zaś chodzi o jej strukturę, to wynika ona z art. 25, mianowicie jednostkami organizacyjnymi NIK są departamenty, delegatury i biura. Zarówno departamenty i delegatury są kontrolnymi jednostkami organizacyjnymi i wykonują zadania w zakresie postępowania kontrolnego lub wspomagają czynności kontrolne. Biura natomiast wykonują zadania w zakresie organizacji i obsługi funkcjonowania organu.

Zakres kontroli prowadzonej przez NIK jest obszerny, ponieważ obejmuje nie tylko jednostki administracji publicznej oraz instytucje państwowe, ale także pod pewnymi warunkami również podmioty prywatne. W zależności od charakteru kontrolowanego podmiotu, różne są kryteria stosowane w trakcie kontroli,

³³ *Ibidem*, s. 133–134.

³⁴ J. Lang [w:] *Prawo...*, *op.cit.*, s. 319.

³⁵ J. Zimmermann, *Prawo administracyjne...*, *op.cit.*, s. 545.

a tym samym, także jej zakres i formułowane oceny³⁶. Według art. 5 ustawy w odniesieniu do organów administracji rządowej, Narodowego Banku Polskiego, państwowych osób prawnych i innych państwowych jednostek organizacyjnych NIK przeprowadza kontrolę pod względem legalności, gospodarności, celowości i rzetelności. Z kolei kontrola działalności samorządu terytorialnego przeprowadzana jest pod względem legalności, gospodarności i rzetelności. W końcu kontrola działalności jednostek organizacyjnych i przedsiębiorców w zakresie, w jakim wykorzystują one majątek lub środki państwowe lub komunalne oraz wywiązują się ze zobowiązań finansowych na rzecz państwa, jest przeprowadzana pod względem legalności i gospodarności.

Kolejnym elementem systemu zewnętrznego jest kontrola parlamentarna, która dotyczy przede wszystkim kontroli sprawowanej przez Sejm RP nad rządem, a więc cechuje się charakterem politycznym. Zasięg tej kontroli wynika z art. 95 ust. 2 Konstytucji RP, który stanowi, iż Sejm sprawuje kontrolę nad działalnością Rady Ministrów w zakresie określonym przepisami Konstytucji i ustaw. Działając na plenum, Sejm przeprowadza kontrolę głównie w ramach debaty budżetowej oraz dyskusji nad udzieleniem Radzie Ministrów absolutorium. Natomiast właściwa działalność kontrolna ma miejsce w czasie prac komisji sejmowych, które rozpatrują sprawozdania ministrów, a także dokonują analizy działalności określonych działów administracji państwowej. Swoistą funkcję kontrolną wykonują komisje śledcze, które powoływane są do zbadania pojedynczych spraw. W zakresie kontroli parlamentarnej mieści się także działalność poszczególnych posłów, w ramach której są oni uprawnieni do interweniowania w organach administracji oraz zgłaszania interpelacji lub zapytań poselskich i pytań w bieżących sprawach do Prezesa Rady Ministrów lub jej członków. Wskazać należy, że senatorowie posiadają analogiczne możliwości prawne w tym zakresie³⁷.

Uprawnienia Prezydenta RP do wykonywania kontroli nad administracją państwową związane są z jego funkcjami przewidzianymi w Konstytucji RP i ustawach szczególnych. Do jego kompetencji należy desygnowanie Prezesa Rady Ministrów, który proponuje skład Rady Ministrów. W ciągu 14 dni od pierwszego posiedzenia Sejmu lub przyjęcia dymisji poprzedniej Rady Ministrów to Prezydent RP powołuje Prezesa Rady Ministrów wraz z jej pozostałymi członkami oraz odbiera od nich przysięgę. Prezydent może również w sprawach o szczególnym znaczeniu zwoływać Radę Gabinetową składającą się z członków Rady Ministrów, która obraduje pod jego przewodnictwem. Oprócz tego do jego uprawnień kontrolnych można zaliczyć także prawo do składania wniosku wstępnego

³⁶ W. Federczyk, *Kontrola administracji...*, *op.cit.*, s. 151.

³⁷ J. Zimmermann, *Prawo administracyjne...*, *op.cit.*, s. 544–545.

o pociągnięcie do odpowiedzialności osób sprawujących najważniejsze funkcje publiczne przed Trybunałem Stanu³⁸, którego organizację i tryb postępowania normuje Konstytucja RP oraz ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu³⁹. Zgodnie z art. 1 ustawy odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu za naruszenie Konstytucji lub ustaw, w związku z zajmowanym stanowiskiem lub w zakresie swojego urzędowania, ponoszą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, Prezes Rady Ministrów oraz członkowie Rady Ministrów, Prezes Narodowego Banku Polskiego, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, osoby, którym Prezes Rady Ministrów powierzył kierowanie ministerstwem oraz Naczelnym Dowódca Sił Zbrojnych. Odpowiedzialność przed Trybunałem Stanu ponoszą również posłowie i senatorowie. Nie mogą oni prowadzić działalności gospodarczej z osiągnięciem korzyści z majątku Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego ani nabywać tego majątku. W odniesieniu do Prezydenta RP postawienie go w stan oskarżenia może nastąpić jedynie w drodze uchwały Zgromadzenia Narodowego, natomiast w przypadku pozostałych osób ponoszących odpowiedzialność przed Trybunałem Stanu prawo do pociągnięcia do odpowiedzialności przysługuje wyłącznie Sejmowi⁴⁰.

Kolejnym organem kontrolnym administracji jest Trybunał Konstytucyjny, podstawy prawne jego działania zawarte zostały w Konstytucji RP oraz w ustawie z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym⁴¹. Zgodnie z art. 79 ust. 1 Konstytucji RP każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo, na zasadach określonych w ustawie, wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji. Szczegółowa właściwość w wykonywaniu kontroli administracji przez Trybunał Konstytucyjny została wskazana w art. 33 ustawy, który stanowi, iż orzeka w sprawach zgodności:

- 1) ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją;
- 2) ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie;
- 3) przepisów prawa wydawanych przez centralne organy państwowe z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami.

³⁸ E. Ura, *Prawo...*, *op.cit.*, s. 64.

³⁹ Ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 2122 ze zm.).

⁴⁰ E. Ura, *Prawo...*, *op.cit.*, s. 71.

⁴¹ Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 2393 ze zm.).

Do jego zadań należy również m.in. orzekanie w sprawach zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego kwestionowanego w skardze konstytucyjnej, czy też rozstrzyganie sporów kompetencyjnych pomiędzy centralnymi konstytucyjnymi organami państwa. Ponadto, jak wynika z art. 35, Trybunał Konstytucyjny sygnalizuje Sejmowi i Senatowi oraz innym organom stanowiącym prawo istnienie uchybień i luk w prawie, których usunięcie jest niezbędne do zapewnienia spójności systemu prawnego Rzeczypospolitej Polskiej.

Szczególną częścią systemu kontroli zewnętrznej jest instytucja Rzecznika Praw Obywatelskich, która ściśle wiąże się z demokratycznym państwem prawnym, stanowiąc jednocześnie jeden z jego symboli. Zgodnie z art. 208 ust. 1 Konstytucji RP jest on powoływany po to, aby stać na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji oraz w innych aktach normatywnych. Aktem prawnym szczegółowo określającym pozycję i zakres zadań tego organu jest ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich⁴², która zawiera również przepisy należące merytorycznie do kontroli administracji. Rzecznik Praw Obywatelskich podejmuje działania, jeżeli otrzyma informacje wskazujące na naruszenie wolności i praw człowieka i obywatela. Po podjęciu sprawy Rzecznik może prowadzić postępowanie wyjaśniające bądź zwrócić się do właściwych organów kontroli o zbadanie sprawy lub do Sejmu o zlecenie kontroli NIK. Z punktu widzenia kontroli administracji najważniejsze są uprawnienia, które Rzecznik może wykonywać po wyjaśnieniu sprawy. Należą do nich: możliwość skierowania wystąpienia do podmiotu, w którym stwierdził naruszenie wolności i praw człowieka i obywatela, możliwość zwrócenia się z wnioskiem o zastosowanie środków przewidzianych przepisami prawa do organu nadrzędnego nad daną jednostką, jak również prawo do żądania wszczęcia postępowań i składania w nich środków prawnych⁴³. W kwestii tych uprawnień wypowiedział się Naczelny Sąd Administracyjny, który w wyroku z dnia 14 września 2010 r. stanął na stanowisku, że „Rzecznik podejmowanymi przez siebie działaniami, w tym poprzez złożenie żądania o wszczęcie przedmiotowego postępowania, daje wyraz woli uczestniczenia w sprawie na prawach strony i nie jest konieczne składanie przez niego wyraźnego oświadczenia o przystąpieniu do postępowania”⁴⁴.

Pojęcie kontroli państwowej w szerokim rozumieniu pozwala na wyodrębnienie kontroli sprawowanej przez Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych

⁴² Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 627 ze zm.).

⁴³ J. Zimmermann, *Prawo administracyjne...*, *op.cit.*, s. 553.

⁴⁴ Wyrok NSA z dnia 14 września 2010 r., I OSK 1491/09, LEX nr 745047.

na podstawie ustawy z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych⁴⁵, której przedmiotem jest przestrzeganie regulacji dotyczących ochrony danych osobowych, oraz kontroli sprawowanej przez Państwową Inspekcję Pracy na podstawie ustawy z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy⁴⁶ w zakresie przestrzegania przez pracodawców prawa pracy, w tym przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy⁴⁷.

Znaczącą pozycję wśród organów kontroli zewnętrznej zajmują odseparowane organizacyjnie od administracji publicznej sądy administracyjne. Przedmiotem ich oceny nie jest kontrola w wymiarze całościowym, a jedynie pojedyncze akty lub działania organów administracji. Kasacyjny model sądownictwa administracyjnego sprawia, że stwierdzenie niezgodności z regulacjami prawnymi aktu lub działania organu administracji ma skutek w postaci wyeliminowania ich z obrotu prawnego⁴⁸. Sąd administracyjny nie dokonuje rozstrzygnięcia merytorycznego, bada i orzeka jedynie o zgodności z prawem zaskarżonych aktów, dlatego jest to kontrola pod względem legalności⁴⁹. Natomiast w sytuacji, gdy na mocy sądowego orzeczenia konieczne jest ponowne rozstrzygnięcie sprawy przez organ administracji, jest on wówczas związany wykładnią przyjętą przez sąd⁵⁰. Instytucję sądowej kontroli administracji przewiduje w sposób ogólny Konstytucja RP, stanowiąc w art. 184, że Naczelny Sąd Administracyjny oraz inne sądy administracyjne sprawują, w zakresie określonym w ustawie, kontrolę działalności administracji publicznej. Kontrola ta obejmuje również orzekanie o zgodności z ustawami uchwał organów samorządu terytorialnego i aktów normatywnych terenowych organów administracji rządowej. Uszczegółowieniem konstytucyjnych regulacji, na których opiera się system sądownictwa administracyjnego, są przede wszystkim ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. Prawo o ustroju sądów administracyjnych⁵¹ oraz ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi⁵². Trafnej oceny roli sądu administracyjnego w kontroli administracji publicznej dokonał Wojewódzki Sąd

⁴⁵ Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1781 ze zm.).

⁴⁶ Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1251 ze zm.).

⁴⁷ J. Zimmermann, *Prawo administracyjne...*, *op.cit.*, s. 553.

⁴⁸ W. Federczyk, *Kontrola administracji...*, *op.cit.*, s. 152.

⁴⁹ J. Jagielski, *Kontrola...*, *op.cit.*, s. 196–197.

⁵⁰ W. Federczyk, *Kontrola administracji...*, s. 152.

⁵¹ Ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. Prawo o ustroju sądów administracyjnych (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 137 ze zm.).

⁵² Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 2325 ze zm.).

Administracyjny w Gorzowie Wielkopolskim w wyroku z dnia 18 kwietnia 2013 r., wskazując, że „sąd administracyjny nie jest organem odwoławczym, a postępowanie sądowoadministracyjne nie stanowi kontynuacji postępowania administracyjnego. Istotą kontroli administracji publicznej jest rozstrzygnięcie sprawy sądowoadministracyjnej rozumianej jako wywołany przed sądem administracyjnym spór między jednostką (autorem rozstrzygnięcia adresowanego do jednostki), którego przedmiotem jest zarzut naruszenia prawa przez organ administracji publicznej”⁵³.

Poza sądownictwem administracyjnym także sądy powszechne sprawują kontrolę administracji, jednakże w ograniczonym zakresie, wyłącznie w przypadkach określonych przez prawo. Ich kontrolą mogą być objęte sprawy z zakresu stosunków cywilnych, karnych oraz innych nieukształtowanych na mocy decyzji administracyjnej⁵⁴.

Przechodząc do niepaństwowego aspektu kontroli zewnętrznej, należy podkreślić, że nie jest on unormowany w sposób pełny. Na ogół przepisy prawne nie przyznają wprost podmiotom wykonującym tę kontrolę konkretnych uprawnień, które natomiast wynikają z przepisów określających podstawowy ustrój państwa oraz przyznających możliwość zwracania się do organów państwowych z określonymi żądaniami⁵⁵. Kontrolę w tym ujęciu często określa się, w kategoriach kontroli społecznej (obywatelskiej), ponieważ jest ona sprawowana pośrednio lub bezpośrednio przez obywateli, którzy w ten sposób mogą realizować swoje prawo do współuczestnictwa w procesie administrowania⁵⁶. Wobec tego, przez pojęcie kontroli społecznej należy rozumieć całość działań prawnych (zinstytucjonalizowanych), jak i faktycznych (niezinstytucjonalizowanych), które mogą być wykonywane przez obywateli indywidualnie bądź przez grupy osób lub ich zrzeszenia⁵⁷. Do pierwszej kategorii środków kontroli należy zaliczyć prawo wnoszenia skarg, wniosków i petycji do organów administracji publicznej oraz kontrolę organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego poprzez powoływane z grona radnych komisje rewizyjne. Istotnym aspektem tej kontroli jest również możliwość wnoszenia środków prawnych w postępowaniach administracyjnych w postaci zażaleń, odwołań, wniosków o ponowne rozpatrzenie sprawy, wniosków o wszczęcie postępowań nadzwyczajnych, a także skarg do sądów administracyjnych. Natomiast niezinstytucjonalizowanymi środkami kon-

⁵³ Wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 18 kwietnia 2013 r., II SA/Go 141/13, LEX nr 1332734.

⁵⁴ E. Ura, *Prawo...*, *op.cit.*, s. 69.

⁵⁵ J. Lang [w:] *Prawo...*, *op.cit.*, s. 317–318.

⁵⁶ J. Zimmermann, *Prawo administracyjne...*, *op.cit.*, s. 554.

⁵⁷ K. Sikora [w:] *Prawo...*, *op.cit.*, s. 591.

trolu społecznej jest w głównej mierze działalność środków masowego przekazu, czyli telewizji, radia i prasy oraz stowarzyszeń i organizacji, które w zakresie swojego działania śledzą i podają do publicznej wiadomości sposoby działania administracji. Ponadto w tym kontekście kontroli społecznej należy również podkreślić coraz bardziej widoczną na poziomie lokalnym działalność mieszkańców danego terenu, którzy starają się egzekwować swoje prawa poprzez tworzenie różnego rodzaju grup nacisku⁵⁸.

4. Kontrola wewnątrzadministracyjna

Właściwy model funkcjonowania tej kategorii kontroli nierozzerwalnie wiąże się z wewnętrznymi formami działania administracji, przez co objęty jest szerszymi kategoriami kierownictwa, nadzoru, koordynacji lub zwierzchnictwa⁵⁹. Jak wskazuje J. Jagielski, wobec współistnienia dwóch zasadniczych komponentów administracji, można wyodrębnić kontrolę wykonywaną w administracji rządowej oraz kontrolę w administracji samorządu terytorialnego⁶⁰.

Podstawowym aktem regulującym problematykę procedur kontrolnych w obrębie kontroli rządowej jest ustawa z dnia 15 lipca 2011 r. o kontroli w administracji rządowej⁶¹. Ustawa ta reguluje zasady i tryb wykonywania kontroli organów administracji rządowej, jej urzędów oraz aparatu pomocniczego, jak również jednostek organizacyjnych podlegających organom administracji rządowej bądź przez nie nadzorowanych. W sprawach dotyczących zadań z zakresu administracji rządowej kontroli tej poddane są również organy samorządu terytorialnego oraz inne podmioty wykonujące te zadania w zakresie, w jakim są one finansowane z budżetu państwa. We wskazanych w ustawie zakresach do sprawowania kontroli upoważnieni są Prezes Rady Ministrów, szef Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, ministrowie, kierownicy urzędów centralnych lub przewodniczący komitetów wchodzących w skład Rady Ministrów, wojewodowie oraz organy administracji zespolonej i niezespolonej. Kontrolę, jeżeli przepisy szczególne nie stanowią inaczej, przeprowadza się na podstawie kryteriów legalności, gospodarności, celowości i rzetelności⁶².

Segment kontroli wykonywanej w administracji rządowej można podzielić na trzy główne obszary. Pierwszy z nich stanowi kontrola ogólnoadministracyjna,

⁵⁸ W. Federczyk, *Kontrola administracji...*, *op.cit.*, s. 153–154.

⁵⁹ J. Zimmermann, *Prawo administracyjne...*, *op.cit.*, s. 556.

⁶⁰ J. Jagielski, *Kontrola...*, *op.cit.*, s. 241.

⁶¹ Ustawa z dnia 15 lipca 2011 r. o kontroli w administracji rządowej (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 224 ze zm.).

⁶² J. Zimmermann, *Prawo administracyjne...*, *op.cit.*, s. 556.

która koncentruje się na kompleksowym badaniu funkcjonowania podmiotów kontrolowanych. Sprawowana jest głównie z pozycji Rady Ministrów (kontrola rządowa), a jej przejawem jest przede wszystkim kontrola wykonywana przez Prezesa Rady Ministrów w stosunku do członków rządu, organów centralnych oraz rządowej administracji terenowej. W obszarze tym należy także usytuować kontrolę przeprowadzaną przez poszczególnych ministrów w ramach podporządkowanych im działów administracji rządowej (kontrola resortowa). Kolejny obszar, czyli kontrola specjalistyczna, dotyczy kontroli wykonywanej przez tzw. inspekcje specjalne, specjalistyczne nadzory i dozory, jak również przez inne służby, straże i organy. Jako ostatni obszar segmentu kontroli administracji rządowej wskazuje się kontrolę wykonywaną przez Centralne Biuro Antykorupcyjne. Przechodząc natomiast do kontroli w segmencie administracji samorządowej, trzeba zaznaczyć, że funkcja ta stanowi część składową nadzoru nad jednostkami samorządu terytorialnego, który jest realizowany przez Prezesa Rady Ministrów oraz wojewodę, a w zakresie spraw finansowych, również przez regionalną izbę obrachunkową⁶³.

Do zakresu kontroli wewnątrzadministracyjnej, jako wykonywanej przez instytucje, które ulokowane są w systemie organów administracji publicznej, w wielu opracowaniach zalicza się aktualnie również kontrolę prokuratorską, jednakże w doktrynie panuje spór, co do takiego przyporządkowania. Na gruncie uprzednio obowiązujących regulacji kontrola prokuratorska bezsprzecznie była zaliczana do systemu zewnętrznego, jednakże w obecnie obowiązującej ustawie z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze⁶⁴ w art 1 § 2 ustawodawca powrócił do tradycyjnego rozwiązania, w którym urząd Prokuratora Generalnego, czyli naczelnego organu prokuratury, sprawuje Minister Sprawiedliwości wchodzący w skład organów administracji rządowej. W związku z wynikającą z tego faktu zależnością E. Ochendowski, wymieniając katalog instytucji wykonujących kontrolę wewnętrzną, zalicza do niego także kontrolę prokuratorską⁶⁵. Odmienne stanowisko w tej kwestii prezentuje J. Jagielski, którego zdaniem, ze względu na całokształt organizacyjny prokuratury oraz charakter jej funkcji kontrolnych w stosunku do podmiotów administrujących, kontrolę prokuratorską należy traktować jako formę kontroli zewnętrznej, a nie przeprowadzanej w obrębie systemu administracji publicznej⁶⁶.

Mając na uwadze powyższe argumenty, nasuwa się wniosek, iż rozwiązanie polegające na powrocie do połączenia wykonywania kompetencji Ministra Sprawiedliwości, stanowiącego część administracji rządowej, oraz Prokuratora Gene-

⁶³ J. Jagielski, J. Piecha [w:] *Prawo...*, *op.cit.*, s. 363.

⁶⁴ Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 66 ze zm.).

⁶⁵ E. Ochendowski, *Prawo administracyjne...*, *op.cit.*, s. 505.

⁶⁶ J. Jagielski, *Kontrola...*, *op.cit.*, s. 232.

ralnego, będącego zwierzchnikiem prokuratury, która jest instytucją zorganizowaną hierarchicznie, aktualnie uniemożliwia umiejscowienia kontroli prokuratorskiej w systemie kontroli zewnętrznej jako całkowicie niezależnej i odrębnej od struktury administracji publicznej, w związku z czym w obecnym stanie prawnym wpisuje się ona raczej w system kontroli wewnątrzadministracyjnej.

Trzon uprawnień kontrolnych prokuratora wynika z art. 5 ustawy Prawo o prokuraturze, zgodnie z którym może on uczestniczyć na prawach strony lub uczestnika postępowania w każdym postępowaniu prowadzonym przez organy władzy i administracji publicznej, sądy i trybunały, chyba że ustawy stanowią inaczej. Jego udział w postępowaniu administracyjnym normuje dział IV ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego⁶⁷ (dalej k.p.a.). Z przepisów tych wynika, że prokurator jest uprawniony do zwrócenia się do właściwego organu administracji publicznej o wszczęcie postępowania w celu usunięcia stanu niezgodnego z prawem, jak również do brania udziału w każdym stadium postępowania w celu zapewnienia, aby postępowanie i rozstrzygnięcie sprawy było zgodne z prawem. Prokuratorowi, który bierze udział w postępowaniu w przypadkach określonych w art. 182–184 k.p.a, przysługują uprawnienia strony. Jednakże Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 10 marca 2011 r. wprost wskazał, że „prawa strony służą prokuratorowi dopiero od chwili włączenia się do postępowania administracyjnego. Jeżeli prokurator nie włączył się do postępowania administracyjnego przed wydaniem decyzji przez organ pierwszej instancji, to nie może wstąpić do tego postępowania, wnosząc odwołanie od decyzji wydanej w postępowaniu administracyjnym, w którym nie brał udziału”⁶⁸. Poza sferą kontroli w postępowaniu administracyjnym prokurator posiada szerokie uprawnienia uczestniczenia w kontroli sprawowanej przez sądy administracyjne. Według art. 8 ustawy Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi prokurator może wziąć udział w każdym toczącym się postępowaniu, a także wnieść skargę, skargę kasacyjną, zażalenie oraz skargę o wznowienie postępowania, jeżeli według jego oceny wymagają tego ochrona praworządności lub praw człowieka i obywatela. W takim przypadku prokuratorowi przysługują prawa strony. Bardzo ważnym elementem kontroli prokuratorskiej w odniesieniu do administracji publicznej jest możliwość występowania Prokuratora Generalnego do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o stwierdzenie zgodności aktu normatywnego naczelnego lub centralnego organu administracji z Konstytucją RP, ustawą oraz ratyfikowaną umową międzynarodową⁶⁹.

⁶⁷ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2021, poz. 735 ze zm.).

⁶⁸ Wyrok NSA z dnia 10 marca 2011 r., II OSK 431/10, LEX nr 1080288.

⁶⁹ J. Jagielski, *Kontrola...*, *op.cit.*, s. 233–234.

5. Podsumowanie

Kontrola administracji publicznej stanowi podstawę zapewnienia prawidłowego działania każdego państwa. Jej istota wiąże się z tym, że pozwala ona na wykrycie i wyjaśnienie przyczyn, niepożądanych zjawisk, które mogłyby w jakikolwiek sposób zakłócić proces administrowania. W tym celu bez wątpienia konieczne jest sprawne funkcjonowanie instytucji wyposażonych w normatywne narzędzia zapewniające przeciwdziałanie wstępowaniu wszelkich nieprawidłowości, dlatego państwo, spełniając funkcję kontroli, musi zapewniać istnienie wyspecjalizowanych organów, które w całościowym ujęciu składają się na swego rodzaju system kontroli administracji publicznej. Tylko współdziałanie tak zharmonizowanej struktury pozwala na należytą weryfikację realizacji zadań publicznych, które z biegiem czasu stają się kategorią coraz bardziej wszechstronną, wobec czego działanie pojedynczego organu kontroli nie byłoby jednocześnie wystarczające.

Bibliografia

Literatura

- Dawidowicz W., *Zagadnienia ustroju administracji państwowej w Polsce*, Warszawa 1970.
- Federczyk W., *Kontrola administracji publicznej* [w:] *Nauka administracji*, red. Z. Cieślak, Warszawa 2017.
- Izdebski H., Kulesza M., *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 2004.
- Jagielski J., *Kontrola administracji publicznej*, Warszawa 2018.
- Jagielski J., Piecha J. [w:] *Prawo administracyjne*, red. J. Jagielski, M. Wierzbowski, Warszawa 2019.
- Jędrzejewski S., *Kontrola administracji państwowej*, Toruń 1971.
- Jędrzejewski S., Nowicka H., *Kontrola administracji publicznej*, Toruń 1995.
- Lang J. [w:] *Prawo administracyjne*, red. M. Wierzbowski, Warszawa 2017.
- Masterniak-Kubiak M. [w:] *System Prawa Administracyjnego*, t. 2: *Konstytucyjne podstawy funkcjonowania administracji publicznej*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2012.
- Ochendowski E., *Prawo administracyjne: część ogólna*, Toruń 2018.
- Olejniczak-Szałowska E. [w:] *Prawo administracyjne. Pojęcia, instytucje, zasady w teorii i orzecznictwie*, red. M. Stahl, Warszawa 2019.
- Prawo administracyjne*, red. J. Boć, Wrocław 2010.
- Sikora K. [w:] *Prawo administracyjne*, red. M. Zdyb, J. Stelmasiak, Warszawa 2020.
- Sylwestrzak A., *Kontrola administracji publicznej w III Rzeczypospolitej Polskiej*, Gdańsk 2004.
- Ura E., *Prawo administracyjne*, Warszawa 2015.
- Ziemiński J., *Zagadnienia prawne systemu kontroli administracji w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Lublin–Rzeszów 1977.
- Zimmermann J., *Prawo administracyjne*, Warszawa 2020.
- Zirk-Sadowski M., *Kontrola administracji publicznej* [w:] *Administracja publiczna*, red. J. Hausner, Warszawa 2006.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.).
Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 735 ze zm.).
Ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 2122 ze zm.).
Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 627 ze zm.).
Ustawa z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1200).
Ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. Prawo o ustroju sądów administracyjnych (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 137).
Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 2325 ze zm.).
Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1251 ze zm.).
Ustawa z dnia 15 lipca 2011 r. o kontroli w administracji rządowej (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 224).
Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 66 ze zm.).
Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (t.j. Dz.U. z 2019, poz. 2393 ze zm.).
Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1781 ze zm.).

Orzecznictwo

- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 14 września 2010 r., I OSK 1491/09.
Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 10 marca 2011 r., II OSK 431/10.
Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 18 kwietnia 2013 r., II SA/Go 141/13.

Źródła internetowe

<https://sjp.pwn.pl/sjp/kontrola;2473611.html>

Justyna Mieszka

ORCID: 0000-0002-2890-3047

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

Uniwersytet Wrocławski

Firma i znak towarowy – istota oznaczeń przedsiębiorstwa oraz roszczenia w przypadku ich naruszenia

Company and trademark – the essence of business signs and claims in case of infringement

Abstract

Business signs stand out from the competition in business transactions. Thanks to them, a given activity is individualized and may be associated with a specific good or service. Along with the economic and technological development, illegal use of labels and unjustified promotion of goods with the trademark of another entrepreneur are becoming an increasing challenge. The article deals with the most important issues concerning business signs, and an indication of legal solutions in Polish legislation in the event of infringement of rights. The aim of the study is to show their essence and importance in current economic activities.

Keywords: company name, trademark, business sign, unfair competition.

Streszczenie

Oznaczenia przedsiębiorcy stanowią wyróżnik na tle konkurencji w obrocie gospodarczym. Dzięki nim dana działalność podlega indywidualizacji i może być powiązana z konkretnym towarem bądź usługą. Wraz z rozwojem gospodarczym, ekonomicznym i technologicznym, coraz większym wyzwaniem staje się nielegalne korzystanie oznaczeń oraz nieuzasadnione promowanie towarów przy użyciu znaku rozpoznawczego innego przedsiębiorcy. Przedmiot artykułu stanowi poruszenie najważniejszych kwestii dotyczących oznaczeń przedsiębiorców, zwłaszcza firmy i znaku towarowego oraz wskazanie rozwiązań prawnym w polskim ustawodawstwie w przypadku naruszeń praw. Celem artykułu jest ukazanie ich istoty i znaczenia w obecnym obrocie gospodarczym.

Słowa kluczowe: nazwa firmy, znak towarowy, znak handlowy, nieuczciwa konkurencja.

1. Rys historyczny

Problem nieuczciwej konkurencji pojawił już w średniowiecznej Polsce. W obowiązujących wówczas statutach cechowych opisywano naruszenia reguł polegające na odstraszeniu klienteli, uszkodzeniu niezbędnych do pracy narzędzi czy zakłócaniu handlu. Takie czyny były widoczne przede wszystkim między osobami przynależącymi do tego samego cechu w pobliskiej okolicy. Ponadto, można było zauważyć obecność tzw. partaczy – czeladników, którzy nie należeli do organizacji, a zatem nie posiadali praw bądź przywilejów z tego tytułu. Prowadzili swoją działalność poza głównym obrębem miasta, sprzedając tańsze produkty, a zarazem tworząc konkurencję dla innych, uczciwie działających rzemieślników.

W czasach rozbiorowych pojawiały się regulacje prawne, w której określono przesłanki dotyczące działalności konkurencyjnej. Z uwagi na zróżnicowanie systemów prawnych, regulacje cechowały się innym stopniem zaawansowania oraz wyspecjalizowania w różnych dziedzinach.

Kiedy Polska w 1918 r. odzyskała niepodległość, na poszczególnych ziemiach uwidoczniły się różnice w zakresie uregulowań prawnych. Najbardziej rozwinięte ustawodawstwo dominowało na terenach dawnego dobrze rozwiniętego zaboru austriackiego. Tam właśnie w największym stopniu zostały skodyfikowane kwestie związane z szeroko pojętym obrotem gospodarczym. Ówczesne przepisy obowiązywały długi czas po wprowadzeniu państwowych dekretów. Odzyskanie niepodległości przez Rzeczpospolitą w dużej mierze przyczyniło się do ujednoczenia prawa na obszarze kraju. Działalność ustawodawcza służyła harmonizacji oraz nadaniu pewnego porządku, stabilności i trwałości. Następowo wówczas ratyfikowanie umów międzynarodowych takich, jak traktat wersalski z 1919 r., zgodnie z którym Rzeczpospolita miała obowiązek ratyfikować przepisy konwencji paryskiej z dnia 20 marca 1883 r. o ochronie własności przemysłowej. Zgodnie z jej zapisami za nieuczciwą konkurencję uznawano „każdy akt konkurencji sprzeczny z uczciwymi zwyczajami przemysłowymi lub handlowymi. W szczególności winny być zabronione: 1) wszelkie działania mogące w jakikolwiek sposób spowodować wzięcie wytworów za wytwory konkurenta; 2) fałszywe dane w wykonywaniu handlu, mogące zdyskredytować wytwory konkurenta”¹.

W 1926 r. została skodyfikowana ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. W dużej mierze posiłkowano się regulacjami obowiązującymi we Francji i w Niemczech. Dzięki jej przejrzystości i stosownych rozwiązaniach z łatwością można było z niej korzystać. Sąd Najwyższy w uchwale uznał, że „ustawa o zwal-

¹ Art. 10 bis Konwencji Paryskiej z dnia 20 marca 1883 r. o ochronie własności przemysłowej.

czaniu nieuczciwej konkurencji należy do dziedziny prawa własności przemysłowej i nie ogranicza się – jak to wynika z art. 5 tej ustawy – do ochrony dóbr materialnych². Jej głównym celem było zapobieganie godzeniu w podmiotowe prawa przedsiębiorcy³.

Od momentu, kiedy przedsiębiorca rozpoczynał swoją działalność, mógł korzystać z ochrony jego oznaczenia. Zgodnie z orzeczeniem Sądu Najwyższego nie musiało dojść do faktycznego wprowadzenia w błąd. Wystarczające było przekonanie, że określone działanie mogło wywrzeć wskazany skutek⁴. Konieczne było wykazanie, że czynność mogła w konsekwencji wpłynąć na mylne postrzeganie producenta przez osoby, do których została skierowana oferta⁵.

W Kodeksie handlowym z 1934 r. uregulowane kwestie dotyczące oznaczeń działalności. Zgodnie z art. 31 firma może zawierać także dodatki, mające na celu bliższe oznaczenie osoby kupca lub przedsiębiorstwa. Niedopuszczalne są dodatki, które by mogły wprowadzić w błąd.

Po II wojnie światowej w 1945 r. nastąpiła przemiana w zakresie obowiązującego systemu politycznego. W Polsce na dłuższy okres zagościł komunizm. W tym czasie doszło do spowolnienia tempa rozwoju prywatnych działalności. Wobec powyższego wszelkie regulacje dotyczące nieuczciwej konkurencji stały się nieprzydatne. Co więcej, ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny⁶ spowodowała uchYLENIE przepisów przewidujących odpowiedzialność karną pojawiających się w ustawie o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji.

Kolejne zmiany, związane z ponowną zmianą systemu polityczno-społeczno-gospodarczego w 1989 r., przyczyniły się do stworzenia nowych rozwiązań prawnych, odpowiadających nowo powstałym warunkom.

2. Firma przedsiębiorcy

Firma przedsiębiorcy stanowi jego podstawowe oznaczenie indywidualizujące przedsiębiorstwo w obrocie gospodarczym. Ustawodawca w kodeksie cywilnym poświęcił dział III przedsiębiorcom i ich oznaczeniom. Wobec treści art. 43² k.c. przedsiębiorca działa pod firmą, którą ujawnia się we właściwym

² Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 lutego 1995 r., III CZP 12/95, OSNC 1995, nr 5, poz. 80.

³ A. Kraus, F. Zoll, *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, Poznań 1929, s. 55.

⁴ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1932 r., III Rw 838/32, LEX nr 1632363.

⁵ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 10 czerwca 1927 r., C 735/25, LEX nr 4342.

⁶ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz.U. nr 13, poz. 95 ze zm.).

rejestrze (CEIDG lub KRS), chyba że przepisy odrębne stanowią inaczej. Przedsiębiorcy zakładający jednoosobową działalność są zobowiązani do użycia w nazwie swojego imienia i nazwiska. Z kolei firma osoby prawnej może stanowić swobodnie wybraną nazwę.

Zasady dotyczące tworzenia nazwy zostały określone we wspomnianym powyżej kodeksie cywilnym. W regulacji odniesiono się do trzech istotnych zasad: prawdziwości, wyłączności oraz ciągłości. Przede wszystkim nazwa przedsiębiorstwa nie może wprowadzać w błąd, co do osoby przedsiębiorcy. Powyższe dotyczy również przedmiotu działalności, a zatem nie może ona odnosić się do innej branży lub jej innego poziomu, oraz miejsca prowadzenia działalności. Firma określonego przedsiębiorcy musi odróżniać się od innych przedsiębiorstw, które prowadzą działalność na tym samym rynku. Sformułowane zasady mają posłużyć ochronie interesu publicznego oraz zapewnieniu bezpieczeństwa związanego z obrotem gospodarczym.

Główną i zarazem najważniejszą funkcją firmy jest jej funkcja odróżniająca. Potencjalny konsument powinien być w stanie odróżnić określonego przedsiębiorcę od innego oraz móc przypisać mu cechy szczególne. Wyróżnia się także funkcję gospodarczą polegającą m.in. na budowaniu odpowiedniego wizerunku bądź zastosowanie reklamy⁷ (funkcja reklamowa) oraz funkcję gwarancyjną, która pozwala przedsiębiorcy na odpowiednie wyróżnienie na rynku, jednocześnie dając mu ochronę wizerunku⁸.

Należy zauważyć, że Sąd Apelacyjny w Katowicach w swoich wyrokach⁹ wyraził pogląd, że funkcja firmy – indywidualizacja przedsiębiorcy, jego identyfikacja w obrocie gospodarczym, funkcja reklamowa oznacza, iż firma jest dobrem, któremu przyznana zostanie ochrona, a zatem jest prawem podmiotowym przedsiębiorcy skutecznym *erga omnes* i powstaje z chwilą wpisania do właściwego rejestru, a w każdym razie z chwilą użycia firmy po raz pierwszy w obrocie gospodarczym.

Wyróżnia się trzy koncepcje prawa do firmy: teorię o osobistym, majątkowym oraz o mieszanym charakterze. Odnosząc się do osobistego charakteru warto wskazać na istotne połączenie nazwiska z firmą. Bezpośrednio indywidualizuje ona przedsiębiorcę, a mając na uwadze prowadzenie przez niego działalności gospodarczej nazwę może cechować „solidność czy jej przeciwieństwo, z czym łączy się łatwość zbytu towarów i uzyskania kredytu, względnie trudno-

⁷ P. Nogał-Meger, *Ekonomiczno-prawne aspekty stosowania nieuczciwej konkurencji w zakresie oznaczeń wprowadzających w błąd*, Gdańsk 2021, s. 136.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 31 sierpnia 2007 r., V ACa 427/07; wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 14 marca 2006 r., I ACa 2057/05.

ści w tym zakresie”¹⁰. Z kolei, jeśli mowa o majątkowym charakterze firma, to wówczas jest to uzasadnione powiązaniem jej z przedsiębiorstwem. Firma stanowi jeden z jego składników i może zostać zbyta¹¹. Inny pogląd przyjmuje Sąd Apelacyjny w Krakowie. W ślad za jego wyrokiem należy uznać, że firma nie posiada charakteru wyłącznie majątkowego. Przyjąć należy, że charakter ten jest co najmniej mieszany, osobisto-majątkowy, z uwagi na to, że w prawie tym przenikają się elementy zarówno osobiste, jak i majątkowe¹².

Jednocześnie warto podkreślić, że ustawa z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw¹³ doprecyzowała, iż firma posiada osobisty charakter, gdyż jest przypisana do określonego przedsiębiorcy prowadzącego działalność pod daną nazwą (art. 43² k.c.). Zgodnie z art. 55¹ k.c. firma nie jest składnikiem przedsiębiorstwa. W przypadku naruszenia prawa do firmy, przedsiębiorca posiada wiele instrumentów służących uzyskaniu odszkodowania. Na podstawie art. 43¹⁰ k.c. osoba prowadząca działalność ma prawo żądać zaniechania działania, chyba że nie jest ono bezprawne, a w razie dokonanego naruszenia może żądać usunięcia jego skutków, złożenia oświadczenia lub oświadczeń odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie, naprawienia na zasadach ogólnych szkody majątkowej lub wydania korzyści uzyskanej przez osobę, która dopuściła się naruszenia.

3. Znak towarowy

W ślad za ustawą z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej¹⁴ za znak towarowy należy uznać każde oznaczenie, które można przedstawić w sposób graficzny, jeżeli oznaczenie takie nadaje się do odróżnienia towarów jednego przedsiębiorstwa od towarów innego przedsiębiorstwa. Znakiem może być wyraz, rysunek, ornament, kompozycja kolorystyczna, hologram, forma przestrzenna, w tym forma towaru lub opakowania, znaki ruchome, znaki pozycyjne, znaki dotykowe czy melodia lub inny sygnał dźwiękowy (art. 120 p.w.p.). Ponadto takie oznaczenia, jak logo i logotyp również wchodzą w zakres pojęcia omawianego oznaczenia.

¹⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 22 października 1991 r., I ACr 400/90, LEX nr 9113.

¹¹ P. Nogal-Meger, *Ekonomiczno-prawne aspekty...*, *op.cit.*, s. 139.

¹² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 25 lutego 2015 r., I ACa 1714/14.

¹³ Ustawa z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. nr 49, poz. 408).

¹⁴ Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2020 r., poz. 286, ze zm), dalej jako: p.w.p.

W przypadku znaku towarowego istotne znaczenie ma zdolność odróżniająca, gdyż pełni ona funkcję oznaczenia pochodzenia towaru lub usługi¹⁵. To właśnie dzięki niej możliwe jest odróżnienie jednorodzących towarów ze względu na ich pochodzenie oraz możliwość identyfikowania gospodarczego źródła pochodzenia towarów¹⁶. Konsekwencją jest ograniczenie możliwości wprowadzenia konsumenta w błąd. Podobnie jak firma, znak towarowy również, w sposób pośredni, może działać indywidualizująco. W przypadku, gdy dochodzi do spornych znaków towarowych, ocenia się trzy zasadnicze kryteria: jednorodzącość towarów, podobieństwo oznaczeń, a także niebezpieczeństwo wprowadzenia w błąd potencjalnych odbiorców, które muszą wystąpić łącznie¹⁷.

Aby oznaczenie zostało sklasyfikowane jako znak towarowy, powinno posiadać pierwotną zdolność odróżniającą oraz spełniać poniższe przesłanki:

- możliwe jest jego postrzeganie za pomocą zmysłów;
- jest jednolity. Na podstawie art. 1 ust. 2 rozporządzenia nr 207/2009 wspólnotowy znak towarowy posiada „charakter jednolity”, wówczas gdy powoduje ten sam skutek na obszarze całej Unii Europejskiej;
- cechuje go samoistość, czyli możliwość samodzielnego występowania w obrocie gospodarczym;
- można przedstawić go w graficzny sposób¹⁸.

Oznaczenie niespełniające powyższych warunków nie uzyskuje ochrony prawnej.

Posiadanie przez znak towarowy zdolności odróżniającej stanowi warunek *sine qua non* otrzymania odpowiedniego bezpieczeństwa prawnego. Pod uwagę bierze się dwa kryteria: funkcję abstrakcyjną, dotyczącą oceny czy oznaczenie może zostać znakiem towarowym, oraz funkcję konkretną, odnoszącą się do tego, czy konkretne oznaczenie może identyfikować w obrocie gospodarczym dany towar bądź usługę, nie naruszając przy tym praw innych bądź wprowadzając w błąd¹⁹. Co więcej, ważne jest zidentyfikowanie oraz określenie przesłanek obrotu dla konkretnych towarów bądź usług, a także wskazanie kręgu odbiorców²⁰. Wyróżnia się również wtórną zdolność odróżniającą, zgodnie z którą oznaczenie może uzyskać charakter odróżniający z upływem czasu i używania go w obrocie gospodarczym, co oznacza, że pewien krąg odbiorców postrzega je jako identyfikujące

¹⁵ Ł. Żelechowski, *Prawo własności przemysłowej*, Warszawa 2014, s. 284.

¹⁶ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 26 listopada 2015 r., V Acz 1004/15, LEX nr 1934421.

¹⁷ P. Nogał-Meger, *Ekonomiczno-prawne aspekty...*, *op.cit.*, s. 142.

¹⁸ *Ibidem*, s. 142–143.

¹⁹ *Ibidem*, s. 144.

²⁰ Por. wyrok TSUE z 29 kwietnia 2004 r., C-456/01 i C-457/01, Henkel KGAA vs. OHIM, ECR 2004/4c, s. I-5089.

dane towary czy usługi jako pochodzące od konkretnego przedsiębiorcy²¹. Zgodnie ze wskazaniami Urzędu Patentowego RP istotne jest posiadanie wtórnej zdolności odróżniającej w momencie rejestracji, jednakże należy mieć na uwadze, że „środki dowodowe na okoliczność używania spornego znaku, które zostały przedłożone pod dacie zgłoszenia, mogą zostać uwzględnione jedynie w przypadku, gdy pozwalają one na wyciągnięcie wniosków w zakresie używania znaku towarowego w postaci, w której występuje on w dacie zgłoszenia”²².

Ponadto za znak towarowy nie mogą być uznane oznaczenia o wyłącznie opisywym charakterze, wyrażającym się tym, że oznaczenie przybiera w całości i jednoznacznie treść informującą o cechach towaru²³. Podobnie oznaczenia stanowiące kształt towaru – one również nie podlegają ochronie prawnej, jeśli ów kształt jest uwarunkowany jedynie swoistością tego produktu lub jest konieczny, aby uzyskać odpowiedni efekt. Ustawodawca nie chroni oznaczeń zgłoszonych w złej wierze, którą ocenia się z punktu widzenia uczciwego zachowania. Zgłoszenie nie może być bowiem dokonywane w celach takich, jak zablokowanie zgłoszenia przez inny podmiot bądź zablokowanie używania innego oznaczenia. Jako przykład może również posłużyć zgłoszenie jedynie w celu spekulacyjnym, bez zamiaru korzystania z oznaczenia, ażeby pozyskać korzyści od podmiotu, który posiada znak²⁴.

Kolejnym rodzajem oznaczeń niepodlegających ochronie są znaki sprzeczne z porządkiem publicznym oraz dobrymi obyczajami. W tym aspekcie nie mają znaczenia zewnętrzne okoliczności używania znaku takie, jak brak możliwości zgodnego z prawem świadczenia zgłoszonych usług²⁵. Wszelkie znaki godzące w etykę lub moralność, nacechowane wulgarnością, dyskryminacją bądź obraźliwymi treściami nie powinny zostać zarejestrowane. Ponadto, oznaczenia mogące wprowadzać w błąd co do charakteru, jakości czy źródła pochodzenia również mogą stanowić przeszkodę przy rejestracji znaku.

Bez wątpienia znaki towarowe są ważnym elementem przedsiębiorstwa. Służą indywidualizacji danego towaru lub usługi na rynku oraz ich wyróżnieniu spośród innych obecnych w obrocie gospodarczym. Istotę znaku towarowego stanowi zwią-

²¹ Por. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 14 lipca 2010 r., II GSK 703/09, LEX nr 706001.

²² Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 31 października 2006 r., VI SA/Wa 1420/06, LEX nr 264575.

²³ U. Promińska, *Znaki towarowe i prawo ochronne* [w:] E. Nowińska, U. Promińska, K. Szczepanowska-Kozłowska, *Prawa własności przemysłowej*, Warszawa 2021, s. 407.

²⁴ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 10 maja 2017 r., VI SA/Wa 2315/16, LEX nr 2342903.

²⁵ Wyrok SPI z dnia 5 października 2011 r., T-526/09, *PAKI Logistics vs. OHIM*, Dz. Urz. UE C 340/17 z 19.11.2011.

zek oznaczenia z towarem, który to zostaje stworzony przez połączenie oznaczenia z towarem, jednocześnie zapadając w pamięci kupujących²⁶. W ślad za R. Skubiszem należy uznać, że znak towarowy to odbity w świadomości odbiorcy związek oznaczenia i towaru, który obejmuje ogół informacji i wyobrażeń o towarze²⁷.

4. Roszczenia przysługujące wobec naruszenia oznaczeń

Roszczenia w przypadku naruszenia prawa do firmy

Uznając firmę za dobro osobiste, można wywnioskować, że obejmuje ją ochrona na podstawie art. 24 k.c. w zw. z art. 448 k.c. dotyczącym odszkodowania za naruszenie dóbr osobistych. Jednakże należy zauważyć, że prawo do firmy jest chronione również na podstawie art. 43¹⁰ k.c. Zgodnie z jego treścią przedsiębiorca, którego prawo do firmy zostało zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać usunięcia jego skutków, złożenia oświadczenia lub oświadczeń w odpowiedniej treści i formie, naprawienia na zasadach ogólnych szkody majątkowej lub wydania korzyści uzyskanej przez osobę, która dopuściła się naruszenia. W orzecznictwie i doktrynie podnosi się, że przedsiębiorca nie może korzystać z obu rozwiązań prawnych jednocześnie. „W przepisie art. 43¹⁰ k.c. firma uzyskała samodzielną, autonomiczną ochronę, oderwaną od roszczeń określonych w art. 24 k.c. Przepis ten zatem wyłącza stosowanie w szczególności art. 24 § 1 zdanie drugie k.c., co oznacza, że uprawniony przedsiębiorca nie może żądać zadośćuczynienia, a służy mu roszczenie odszkodowawcze na zasadach ogólnych albo o wydanie korzyści uzyskanej przez osobę, która dopuściła się naruszenia firmy”²⁸. Mając na uwadze, że roszczenie o naprawienie szkody oparte jest na zasadach ogólnych, stosuje się przepisy k.c., które dotyczą odpowiedzialności odszkodowawczej (art. 361–363 k.c. oraz 415 i n. k.c.). Kwestia ochrony udzielonej na podstawie art. 24 k.c. pozostaje sporna. Katalog roszczeń, których może dochodzić przedsiębiorca w związku z naruszeniem prawa do firmy jest zamknięty.

Polski legislator w kodeksie cywilnym nakazuje, aby firma została ujawniona, w odpowiednim ze względu na podjętą formę organizacyjno-prawną, rejestrze. Wraz z początkiem realnego korzystania z firmy w obrocie gospodarczym

²⁶ U. Promińska, *Znaki towarowe...*, *op.cit.*, s. 383.

²⁷ R. Skubisz, *Prawo z rejestracji znaku towarowego i jego ochrona. Studium z prawa polskiego na tle prawnoporównawczym*, Lublin 1988, s. 14 i n.

²⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 31 sierpnia 2007 r., V ACa 427/07, LEX nr 519285.

powstaje prawo do firmy²⁹. W ślad za orzecznictwem uważa się, że „posługiwanie się daną firmą w obrocie gospodarczym przed zarejestrowaniem w odpowiednim rejestrze nie jest przesłanką do uzyskania ochrony używanej firmy, gdyż ochrona powstaje najwcześniej z chwilą wpisu do rejestru, jeśli działalność zaczyna być prowadzona od tego momentu, lub z chwilą wprowadzenia firmy do obrotu gospodarczego, ale już po wcześniejszym dokonaniu rejestracji”³⁰. Poprzez uzyskanie wpisu w odpowiednim rejestrze przedsiębiorca otrzymuje nowy byt o charakterze konstytutywnym³¹. Z kolei prawna ochrona firmy będzie miała swój początek, gdy przedsiębiorca w sposób faktyczny zacznie prowadzić swoją działalność. Wówczas zaistnieje rzeczywista konieczność ochrony firmy.

Roszczenia w przypadku naruszenia prawa do znaku towarowego

Wobec naruszenia prawa do znaku towarowego ustawodawca wprowadził w ustawie szereg rozwiązań prawnych służących ochronie przedsiębiorcy. Zgodnie z art. 296 p.w.p. osoba, której prawo ochronne na znak towarowy zostało naruszone lub osoba, której ustawa na to zezwala, może żądać od osoby, która naruszyła to prawo, zaniechania naruszania, wydania bezpodstawnie uzyskanych korzyści, a w razie zawinionego naruszenia również naprawienia wyrządzonej szkody na zasadach ogólnych albo poprzez zapłatę sumy pieniężnej w wysokości odpowiadającej opłacie licencyjnej albo innego stosownego wynagrodzenia, które w chwili ich dochodzenia byłyby należne tytułem udzielenia przez uprawnionego zgody na korzystanie ze znaku towarowego.

Dla oznaczeń, będącymi znakami towarowymi bądź oznaczeniami geograficznymi ustawodawca ustanowił w art. 1 ust. 2 p.w.p. zasadę kumulatywnej ochrony, zgodnie z którą ochrona zostaje przyznana w kilku aktach prawnych. Podmiot, który korzysta z ochrony może swobodnie wybrać podstawę prawną, na której opiera roszczenia. W związku z powyższym, przedsiębiorca może powołać się nie tylko na regulacje prawa własności intelektualnej, ale także przepisy ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych³², ustawy z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji³³, ustawy

²⁹ Przypis szerzej: M. Kępiński [w:] *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, red. J. Szwaja, Warszawa 2013, s. 212 i n.

³⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 29 kwietnia 2014 r., V ACa 924/13, LEX nr 1487606.

³¹ P. Nogał-Meger, *Ekonomiczno-prawne aspekty...*, *op.cit.*, s. 170.

³² Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1231 ze zm.).

³³ Ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1913).

z dnia 26 czerwca 2003 r. o ochronie prawnej odmian roślin³⁴ oraz kodeksu cywilnego³⁵. Najczęściej jednak podmioty korzystają z ochrony zapewnionej na podstawie ustawy Prawo własności intelektualnej po spełnieniu wymogów, które stanowią podstawę do dokonania rejestracji znaku. Możliwe jest również zastosowanie między przedsiębiorcami negocjacji na drodze postępowania pozasądowego. W tym przypadku należy wskazać sporne okoliczności, co do których strony chcą dojść do konsensusu. Jeśli negocjacje nie odniosą pozytywnego skutku, wówczas istnieje możliwość wystąpienia na drogę sądową.

Jak widać, ustawodawca daje podmiotom podlegającym ochronie szereg rozwiązań prawnych, z których mogą skorzystać w przypadku naruszenia prawa do firmy bądź prawa do znaku towarowego. Dzięki możliwościom służącym wstępnemu zabezpieczeniu interesów przedsiębiorcy, które zawarto w ustawie Prawo własności przemysłowej i w ustawie o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, może on sprawnie podjąć działania ochronne³⁶. Wielorakość instrumentów prawnych daje szeroki wachlarz możliwości osobie, której prawa zostały naruszone.

5. Podsumowanie

Niezaprzeczalnie, oznaczenie przedsiębiorstwa jest relewantnym elementem pozwalającym zbudować wizerunek przedsiębiorstwa oraz zapewnić jego rozpoznawalność na rynku. Dzięki wszelkiego rodzaju oznaczeniom działalność może zostać zindywidualizowana i kojarzona z określonym rodzajem towarów bądź usług. Stanowi również czynnik przyciągający coraz to nowe grono odbiorców, powodując tym samym wzrost zysków. Oznaczenia służą wyróżnieniu się przedsiębiorcy wśród konkurencji w obrocie gospodarczym. Nie mogą one wprowadzać w błąd konsumenta co do warunków wykonywanej działalności ani powodować mylnego wyobrażenia o towarach bądź usługach. Pojawiające się naruszenia często mają charakter jednostkowy i rozwiązywane są w drodze polubownej. Zdarzają się również świadome pogwałcenia prawa w celu uzyskania korzyści finansowych oraz pozyskania grona klientów.

Nieszanowanie praw przysługujących przedsiębiorcy stanowi naruszenie nie tylko jego interesu, ale i wpływa negatywnie na postrzeganie podmiotu dokonującego ów naruszenia, obniżając w ten sposób jego wiarygodność w obrocie gospodarczym. Ochrona prawna przed niezgodnymi z prawem działaniami zapewnia

³⁴ Ustawa z dnia 26 czerwca 2003 r. o ochronie prawnej odmian roślin (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 432 ze zm.).

³⁵ P. Nogał-Meger, *Ekonomiczno-prawne aspekty...*, *op.cit.*, s. 173.

³⁶ *Ibidem*, s. 174.

warunki odpowiedniej konkurencji na rynku³⁷. Dzięki rozwiązaniom prawnym w zakresie ochrony prawa do firmy i znaku towarowego przedsiębiorcy mogą, w razie zagrożenia bezprawnym działaniem, bronić się przed utratą renomy.

Bibliografia

Literatura

- Kraus A., Zoll F., *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, Poznań 1929.
Nogal-Meger P., *Ekonomiczno-prawne aspekty stosowania nieuczciwej konkurencji w zakresie oznaczeń wprowadzających w błąd*, Gdańsk 2021.
Nowińska E., Promińska U. Szczepanowska-Kozłowska K., *Prawa własności przemysłowej*, Warszawa 2021.
Skubisz R., *Prawo z rejestracji znaku towarowego i jego ochrona. Studium z prawa polskiego na tle prawnoporównawczym*, Lublin 1988.
Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz, red. J. Szwaja, Warszawa 2013.
Żelechowski Ł., *Prawo własności przemysłowej*, Warszawa 2014.

Akty prawne

- Konwencja Paryska z dnia 20 marca 1883 r. o ochronie własności przemysłowej (Dz.U. z 1932 r., nr 2, poz. 8).
Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm.).
Ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r., poz. 1913).
Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2019 r., poz. 1231 ze zm.).
Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 286 ze zm.).
Ustawa z dnia 26 czerwca 2003 r. o ochronie prawnej odmian roślin (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 432 ze zm.).

Orzecznictwo

- Wyrok TSUE z 29 kwietnia 2004 r., C-456/01 i C-457/01, Henkel KGAA vs. OHIM, ECR 2004/4c, s. I-5089.
Wyrok SPI z dnia 5 października 2011 r., T-526/09, PAKI Logistics vs. OHIM, Dz. Urz. UE C 340/17 z 19.11.2011.
Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 lutego 1995 r., III CZP 12/95, OSNC 1995, nr 5, poz. 80.
Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 22 września 1932 r., III Rw 838/32, LEX nr 1632363.
Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 10 czerwca 1927 r., C 735/25, LEX nr 4342.
Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 14 lipca 2010 r., II GSK 703/09, LEX nr 706001.
Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 31 października 2006 r., VI SA/Wa 1420/06, LEX nr 264575.
Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 10 maja 2017 r., VI SA/Wa 2315/16, LEX nr 2342903.

³⁷ *Ibidem*, s. 175.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 22 października 1991 r., I ACr 400/90, LEX nr 9113.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 14 marca 2006 r., I ACa 2057/05.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 31 sierpnia 2007 r., V ACa 427/07, LEX nr 519285.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 29 kwietnia 2014 r. V ACa 924/13, LEX nr 1487606.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 25 lutego 2015 r., I ACa 1714/14.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 26 listopada 2015 r., V Acz 1004/15,
LEX nr 1934421.

Tomasz Strugalski

ORCID: 0000-0002-9719-8580

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Gdański

Przedawnienie roszczeń z umów konsumenckich po nowelizacji Kodeksu cywilnego

Limitation of claims resulting from consumer contracts in revised Polish Civil Code

Abstract

The article concerns amendments to the Polish Civil Code in respect of limitation of claims. The overall objective of this analysis is to take into account the new legal situation of subjects to the civil law, in particular the new situation of the consumer oriented at limitation of claims which may be brought against him. Moreover, article is also focused on the possibility of waiving a plea of the claims being time barred by the consumer. Subsequently, when it comes to the conclusion, our domestic regulations currently seem to be insufficient to fulfill the directive of clarity of the legal system.

Keywords: limitation of claims, consumer, amendment to the act, pecuniary claim, plea of the claims being time barred.

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest zmianom wprowadzonym ustawą z 13 kwietnia 2018 r. do księgi I Kodeksu cywilnego. Autor podejmuje się analizy treści i skutków wskazanej nowelizacji, ze szczególnym uwzględnieniem nowej sytuacji prawnej konsumenta w kontekście upływu terminu przedawnienia kierowanych przeciwko niemu roszczeń. Szczegółowej interpretacji zostanie poddany nowy art. 117 § 2¹ w związku z art. 22¹ k.c. W rezultacie, autor sformułuje wnioski wynikające z językowej i funkcjonalnej wykładni wspomnianych przepisów. Ponadto, głębszej analizie zostanie poddana możliwość zrzeczenia się zarzutu przedawnienia przez konsumenta i wynikające z powyższego konsekwencje. Na końcu, autor podejmie się odpowiedzi na pytanie, czy dokonana ustawą z 13 kwietnia 2018 r. nowelizacja sprostała wymaganiom przed nią stawianym.

Słowa kluczowe: przedawnienie, konsument, nowelizacja, roszczenie majątkowe, zarzut przedawnienia.

1. Wstęp

Istota instytucji przedawnienia polega na niemożności skutecznego dochodzenia lub egzekwowania roszczenia po upływie określonego czasu¹. *Ratio legis* obowiązywania jednego z elementów szerszej koncepcji dawności po dziś dzień rodzi dysonans. Z jednej strony w naszej kulturze prawnej instytucja przedawnienia została już zakorzeniona, a celowość jej stosowania nie jest podawana w wątpliwość. Zasady rządzące przedawnieniem rzadko ulegały zmianom. Ostatnia nowelizacja przepisów w tym zakresie miała miejsce ponad ćwierć wieku temu². Z drugiej strony system ochrony praw podmiotowych przewiduje możliwość, a nie obowiązek wykonywania przysługujących praw³. Natomiast samo przedawnienie jest przez niektórych autorów określane jako godzące w zasadę sprawiedliwości⁴. Co więcej, orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego wskazuje na brak zasadności tezy jakoby przedawnienie lub ekspektatywa tego prawa miały podstawy w Konstytucji RP⁵. Jednocześnie, doniosłość praktyczna przedawnienia jest nie do przecenienia. Każdy prawnik analizując roszczenie majątkowe powinien, po ustaleniu stanu faktycznego, dokonać oceny możliwości jego zaskarżenia i egzekwowania w drodze przymusu państwowego. Z powyższych względów reforma kodeksu cywilnego⁶ dokonana ustawą o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw z 13 kwietnia 2018 r.⁷ odbiła się szerokim echem w piśmiennictwie. Wszelkie zmiany przepisów odnoszące się do instytucji przedawnienia powinny zostać szeroko dostrzeżone przede wszystkim ze względu na potencjalnie nieograniczony lub wąsko ograniczony zakres zastosowania. W konsekwencji uznać należy, że każda zmiana mająca za swój przedmiot terminy przedawnienia pociąga za sobą daleko idące skutki w zakresie sytuacji prawnej podmiotów prawa cywilnego.

¹ Zamiast wielu zob. B. Kordasiewicz [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. W. Olejniczak, Z. Radwański, Warszawa 2019, s. 703 i n.

² Ostatnia zmiana została dokonana ustawą z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. nr 55, poz. 321).

³ B. Kordasiewicz [w:] *System...*, t. 2, *op. cit.*, s. 705.

⁴ Por. P. Machnikowski, *O potrzebie zmiany przepisów normujących przedawnienie roszczeń*, „Państwo i Prawo” 2018, nr 6, s. 107.

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.), dalej jako: Konstytucja RP; wyrok TK z dnia 25 maja 2004 r., SK 44/03, OTK ZU A 2004, nr 5, poz. 46 oraz wyrok TK z dnia 19 czerwca 2012 r., P 41/10, OTK ZU A 2012, nr 6, poz. 65.

⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm.), dalej jako: k.c.

⁷ Ustawa z dnia 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1104), dalej jako: ustawa z 13 kwietnia 2018 r.

Niniejsze opracowanie poświęcone jest analizie treści i skutków zmian wprowadzonych ustawą z 13 kwietnia 2018 r. w zakresie, w jakim znowelizowała ona przepisy księgi I Kodeksu cywilnego dotyczące przedawnienia roszczeń, ze szczególnym uwzględnieniem nowej sytuacji prawnej konsumentów. Zakresem artykułu, co do zasady nie jest objęta problematyka intertemporalna oraz procesowa. Na początku zostaną omówione podstawowe założenia nowelizacji, następnie analizie zostaną poddane kwestie szczególne, dotyczące: uwzględnienia wpływu terminu przedawnienia roszczenia skierowanego przeciwko konsumentowi przez sąd z urzędu, zakresu zastosowania zmian w kontekście definicji legalnej konsumenta oraz sytuacji prawnej konsumenta odnoszącej się do możliwości zarzucenia się zarzutu przedawnienia. Na końcu autor podejmie próbę oceny dokonanej nowelizacji oraz przedstawi wnioski *de lege lata* oraz *de lege ferenda*.

2. Podstawowe aspekty nowelizacji z 13 kwietnia 2018 roku

W pierwszej kolejności należy zauważyć, że ustawą z dnia 13 kwietnia 2018 r. prawodawca skrócił dotychczas obowiązujący tzw. ogólny terminy przedawnienia z lat dziesięciu do lat sześciu (art. 118 k.c.). Zmiana ta wpisuje się w ogólną tendencję europejskich systemów prawnych do skracania terminów przedawnienia kładąc nacisk na wzmacnianie funkcji publicznej omawianej instytucji oraz stymulacji wierzyciela do szybszego dochodzenia roszczenia⁸. Powyższy trend uzasadniany jest przede wszystkim ewolucją współczesnego obrotu gospodarczego dokonującego się poprzez diametralnie inny, niż w czasach kształtowania się dotychczasowych terminów przedawnienia, sposób spełniania wzajemnych świadczeń między stronami, jak i ich sposób komunikacji związany z postępowaniem techniki⁹. Jednakże, rzeczywisty skutek zmiany zasadniczego terminu przedawnienia nie jest aż tak daleko idący jak *prima facie* mogłoby się wydawać. Zasada wyrażona w art. 118 k.c. doznaje bowiem licznych wyjątków. Już sam przepis art. 118 k.c. stanowi, że dla roszczeń związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej oraz dla roszczeń o świadczenie okresowe termin przedawnienia wynosi trzy lata. W konsekwencji, tzw. ogólny termin przedawnienia miał i nadal ma zastosowanie tylko do niektórych roszczeń niezwiązanych z prowadzeniem

⁸ Zob. K. Wielgus, *Nowelizacja instytucji przedawnienia w polskim Kodeksie cywilnym z 13 kwietnia 2018 r. – analiza prawna*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2019, nr 2, s. 110 oraz przytoczona tam literatura.

⁹ Tak słusznie P. Machnikowski, *Nowelizacja przepisów Kodeksu cywilnego o przedawnieniu roszczeń*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 9, s. 8 oraz M. Krajewski, *Zmiany regulacji przedawnienia roszczeń*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2018, nr 12, s. 13.

działalności gospodarczej, a więc głównie chodzi tu o roszczenia przysługujące konsumentom wobec przedsiębiorców oraz o roszczenia przysługujące podmiotom w obrocie powszechnym. Ponadto, nie należy tracić z pola widzenia innych szczególnych terminów przedawnienia przewidzianych przepisami szczególnymi. System prawa przewiduje kilkadziesiąt kazuistycznie określonych terminów przedawnienia, które stanowią *lex specialis* wobec ogólnego sześcioletniego terminu przedawnienia oraz trzyletniego terminu przedawnienia dla roszczeń związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej¹⁰.

W rezultacie należy uznać, że prawodawca dokonując zmiany przepisu art. 118 k.c. w zakresie zasadniczego terminu przedawnienia nie sprostał potrzebie kompleksowej zmiany poprzez ujednoczenie systemu terminów przedawnienia¹¹. Nadto, odnotowania wymaga fakt, że beneficjentami wprowadzonej zmiany zostali głównie przedsiębiorcy (jako dłużnicy), ponieważ to roszczenia skierowane względem profesjonalistów przez osoby nieprowadzące działalności gospodarczej utracą przymiot zaskarżalności szybciej, aniżeli przed wejściem w życie ustawy z 13 kwietnia 2018 roku. Rezultat ten wydaje się sprzeczny z podstawowymi założeniami tytułowej nowelizacji¹².

Zgoła odmiennie kształtuje się doniosłość praktyczna zmiany art. 125 § 1 k.c. Skrócenie terminu przedawnienia dla roszczeń zbiorczo określanych w literaturze jako „sądowe tytuły egzekucyjne” należy uznać za zabieg całościowy, dla którego system prawa co do zasady nie przewiduje wyjątków¹³. Z drugiej strony, celowość skracania terminów przedawnienia dla roszczeń stwierdzonych w sposób wskazany w art. 125 k.c. budzi wątpliwości. Przede wszystkim, tracą na znaczeniu argumenty natury pragmatycznej, tj. dotyczące trudności dowodowych występujących na skutek upływu czasu, ponieważ obiektywne istnienie roszczenia zostało już ustalone¹⁴.

¹⁰ Jednakże, przepisy szczególne przewidujące odmienne terminy przedawnienia nie stanowią *lex specialis* wobec terminu trzyletniego dla roszczeń o świadczenia okresowe – por. uchwała składu 7 sędziów SN z dnia 26 stycznia 2005 r., III CZP 42/04, OSN 2005, nr 9, poz. 149 oraz wyrok SN z dnia 25 marca 2019 r., I CSK 20/18, LEX nr 2638586.

¹¹ Szerzej o potrzebie zmiany systemu terminów przedawnienia zob. P. Machnikowski, *O potrzebie...*, s. 111 i n.

¹² Zob. uzasadnienie rządowego projektu ustawy z dnia 13 kwietnia 2018 r., prace Sejmu VIII kadencji, druk 2216, s. 3 i n., w którym zostało wskazane, że celem nowelizacji jest urzeczywistnienie ochrony konsumentów w relacji do silniejszego ekonomicznie i organizacyjnie kontrahenta.

¹³ Inaczej rzecz kształtowała się w poprzednio obowiązującym stanie prawnym. Art. 125 k.c. miał zastosowanie przede wszystkim w sytuacji, w której właściwy termin przedawnienia dla roszczeń stwierdzonych w sposób wskazany w art. 125 k.c. był krótszy, aniżeli wynikało to z brzmienia ww. przepisu – zob. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2018, s. 471. Obecnie takie rozumienie art. 125 k.c. jest niemożliwe, ponieważ nie istnieje normatywne uzasadnienie dla różnicowania wskazanych przypadków – tak słusznie M. Krajewski, *Zmiany...*, *op.cit.*, s. 19.

¹⁴ Tak słusznie P. Machnikowski, *Nowelizacja...*, *op.cit.*, s. 9.

Co do samego terminu sześcioletniego autor niniejszego artykułu nie ma zastrzeżeń. Decyzja o określeniu ogólnego terminu przedawnienia zawsze będzie prowokowała zarzuty o jej arbitralności. Jednakże należy odnotować, że kompleksowy projekt zmian realizujący potrzeby praktyki został przedstawiony przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego w projekcie księgi I Kodeksu cywilnego¹⁵. Zgodnie z art. 150 i 151 projektu, terminem podstawowym miałyby być trzyletni termin, liczony od dowiedzenia się wierzyciela albo powstania powinności wiedzy o roszczeniu i o osobie dłużnika, ale nie wcześniej niż od wymagalności roszczenia. Natomiast dziesięcioletni termin miałyby być stosowany jako maksymalny, liczony od wymagalności roszczenia. Wydaje się, że przedstawiony przez KKPC projekt z 2015 r. pełniej realizował potrzebę ujednoczenia praktyki stosowania terminu podstawowego, jak i całego systemu terminów przedawnienia. Oczywiście pod warunkiem dokonania zmiany systemowej, likwidującej co do zasady szczególne terminy przedawnienia¹⁶.

Zgodnie z nowym brzmieniem art. 118 zd. 2 k.c., koniec terminu przedawnienia przypada na ostatni dzień roku kalendarzowego, chyba że termin przedawnienia jest krótszy niż dwa lata. Prawodawca zdecydował się w rzeczywistości wydłużyć terminy przedawnienia roszczeń, dla których ustawa przewiduje co najmniej termin dwuletni. *A contrario*, jeżeli termin przedawnienia jest krótszy niż dwa lata, nie znajdzie zastosowania reguła z art. 118 zd. 2 k.c. Dla takich terminów decydujący będzie upływ dnia, który nazwą lub datą odpowiada początkowemu dniowi terminu, a gdyby takiego dnia w ostatnim miesiącu nie było – w ostatnim dniu tego miesiące, zgodnie z art. 112 k.c. Należy zauważyć pewnego rodzaju niefortunność umiejscowienia zd. 2 w art. 118 k.c. Z powyższego mogłoby *prima facie* wynikać, że dotyczy to jedynie terminów przedawnienia określonych w art. 118 k.c. Z takim stanem rzeczy nie można się zgodzić, biorąc

¹⁵ Zob. Kodeks cywilny. Księga I. Część ogólna. Projekt Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przyjęty w 2015 r., dalej jako: p.k.k.p.c. Szerzej na ten temat zob. J. Kuźmicka-Sulikowska, *Przedmiot przedawnienia, jego terminy i skutki w projekcie Komisji Kodyfikacyjnej prawa cywilnego z 2015 roku i ustawie z dnia 13 kwietnia 2018 roku*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2018, z. 3, s. 562 i n.

¹⁶ Szczególne terminy przedawnienia znajdują swoje unormowanie przede wszystkim w części szczegółowej prawa zobowiązań. Dokonując ich poszczegółnej analizy można odnieść wrażenie, że prawodawca losowo przewidział taki, a nie inny termin dla konkretnego roszczenia. Powyższe zjawisko należy uznać za szkodliwe z kilku powodów. Skoro zastosowanie właściwego terminu przedawnienia jest uzależnione od kwalifikacji roszczenia, to okazuje się, że na etapie postępowania sądowego niezbędnym jest ustalenie kwalifikacji prawnej umowy zawartej między stronami – np. ustalenie, czy zawarta umowa w rzeczywistości była umową o dzieło, ewentualnie umową o roboty budowlane. Rodzi to multiplikowanie sporów między stronami, które z punktu widzenia przedmiotu procesu mogą okazać się bez znaczenia – zob. szerzej o dostrzeżonym problemie P. Machnikowski, *O potrzebie...*, *op.cit.*, s. 112.

pod uwagę wykładnię językową zd. 2 art. 118 k.c. Przepis ten wyłącza swoje zastosowanie jedynie w przypadku terminów przedawnienia krótszych niż dwa lata. Argument natury językowej powinien w tym wypadku przeważać nad argumentem systemowym¹⁷. Wydaje się, że powyższą zmianę należy ocenić pozytywnie. Przestaje mieć znaczenie dokładne określenie terminu wymagalności roszczenia zgodnie z regułą obiektywnego początku biegu terminu przedawnienia z art. 120 k.c.¹⁸. Bez wątpienia wpływa to na przejrzystość i pewność prawa, jednocześnie ułatwiając sposób liczenia biegu terminu przedawnienia.

3. Uwzględnienie terminu przedawnienia przez sąd z urzędu

Zgodnie z art. 117 § 2¹ k.c. po upływie terminu przedawnienia nie można domagać się zaspokojenia roszczenia przysługującego przeciwko konsumentowi. Literalna wykładnia powyższego przepisu może nasuwać wniosek w przedmiocie niemożności dochodzenia przedawnionego roszczenia w ogóle, a zatem w grę mogłaby wchodzić niedopuszczalność zaskarżenia roszczenia przysługującego przeciwko konsumentowi¹⁹. Za przyjęciem powyższej interpretacji może przemawiać argument natury historycznej. Art. 273 kodeksu zobowiązań²⁰ stanowił, że istota przedawnienia polega na prawie uchylenia się od spełnienia świadczenia po upływie określonego czasu. Natomiast § 2 wspomnianego przepisu wprost zakazywał sądowi uwzględnienia przedawnienia z urzędu. Nieobowiązujący już art. 117 § 3 k.c. z 1964 r., używał następującego sformułowania: „sąd uwzględnia upływ terminu przedawnienia z urzędu”. W rezultacie prawodawca zdecydował się odstąpić od utartej już terminologii na rzecz sformułowania „nie można domagać się zaspokojenia roszczenia”. Jednakże, zapatrywanie takie należy odrzucić. Upływ terminu przedawnienia nie powoduje wygaśnięcia roszczenia. Taki skutek przypisywany jest terminom prekluzyjnym²¹. Upływ terminu przedawnienia skutkuje przekształceniem się roszczenia zaskarżalnego w niezaskarżalne²².

¹⁷ Tak słusznie, P. Machnikowski, *Nowelizacja..., op.cit.*, s. 9 oraz J. Kuźmicka-Sulikowska, *Przedmiot..., op.cit.*, s. 573.

¹⁸ Zob. K. Wielgus, *Nowelizacja..., op.cit.*, s. 111. Wskazać przy tym należy, że z uwagi na treść art. 187 § 1 pkt 1¹ k.p.c. ciężar dokładnego określenia terminu wymagalności roszczenia spoczywa na podmiocie skarżącym roszczenie.

¹⁹ Na taką możliwość interpretacji zwraca uwagę J. Kuźmicka-Sulikowska, *Przedmiot..., op.cit.*, s. 576 oraz K. Wielgus, *Nowelizacja..., op.cit.*, s. 114.

²⁰ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. nr 82, poz. 589), dalej jako: k.z.

²¹ Zamiast wielu zob. B. Kordasiewicz [w:] *System..., op.cit.*, t. 2, s. 707.

²² B. Kordasiewicz [w:] *System..., op.cit.*, t. 2, s. 708.

Nadto, nie sposób uznać, że nowy art. 117 § 2¹ k.c. modyfikuje materialnoprawne skutki upływu terminu przedawnienia, z uwagi na fakt, iż ustawodawca wyraźnie używa wyrażenia „termin przedawnienia”, jeśli ma zamiar przyjęcia skutku w postaci naturalizacji zobowiązania²³. W konsekwencji należy przyjąć, że nie ma przeszkód prawnych do wniesienia powództwa o przedawnione roszczenie przysługujące przeciwko konsumentowi²⁴. Natomiast sam przepis art. 117 § 2¹ k.c. wprowadza jedynie nakaz skierowany do sądu sprowadzający się do obowiązku uwzględnienia upływu terminu przedawnienia przez sąd *ex officio*, jeżeli przedawnione roszczenie przysługuje względem konsumenta²⁵.

Dodanie art. 117 § 2¹ k.c., zdaniem większości autorów²⁶, przesądziło również o ważkiej kwestii dotyczącej chwili, w której roszczenie traci przymiot zaskarżalności. Przed wejściem w życie ustawy z 13 kwietnia 2018 r. prezentowane były dwa zasadnicze stanowiska. Pierwsze z nich zakładało, że przekształcenie zobowiązania w naturalne dokonuje się z chwilą upływu terminu przedawnienia²⁷. Drugi nurt prezentował pogląd odmienny, mianowicie przyjmowano, że roszczenie staje się niezaskarżalne z momentem skorzystania przez dłużnika z zarzutu przedawnienia w postępowaniu sądowym²⁸. W ocenie autora niniejszego artykułu już przed wejściem w życie ustawy z 13 kwietnia 2018 r. kwestia ta była przesądzona. Na aprobatę zasługuje argumentacja W.J. Kocota, który zwraca uwagę na niedopuszczalność utożsamiania ze sobą możliwości uchylenia się od zaspokojenia roszczenia z zarzutem przedawnienia²⁹. Sam fakt podniesienia zarzutu przedawnienia w postępowaniu sądowym jest, i zawsze był, wtórny względem materialnoprawnego przekształcenia się roszczenia z zaskarżalnego w niezaskarżalne. Nie sposób uznać, że podniesienie zarzutu miałoby mieć charakter konstytutywny dla realizacji prawa podmiotowego dłużnika określonego w art. 117 k.c. Ponadto, uzależnianie zaktualizowania się skutków wynikających

²³ Tak słusznie, K. Wielgus, *Nowelizacja..., op.cit.*, s. 114.

²⁴ Szerzej o czynnościach sądu po wniesieniu powództwa o zasądzenie przedawnionego roszczenia przysługującego przeciwko konsumentowi zob. J. Kuźmicka-Sulikowska, *Przedmiot..., op.cit.*, s. 580 i n.

²⁵ Przedstawione rozumienie art. 117 § 2¹ zostało szeroko zaakceptowane w doktrynie, por. W.J. Kocot, *Zmiana regulacji przedawnienia roszczeń w Kodeksie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 3, s. 134; P. Machnikowski, *Nowelizacja..., op.cit.*, s. 11; K. Wielgus, *Nowelizacja..., op.cit.*, s. 114 oraz w orzecznictwie, zob. np. wyrok SO w Łodzi z dnia 21 marca 2019 r., III Ca 236/19, LEX nr 2704567.

²⁶ K. Wielgus, *Nowelizacja..., op.cit.*, s. 114 oraz przytoczona tam literatura.

²⁷ Tak przede wszystkim B. Kordasiewicz [w:] *System..., op.cit.*, t. 2, s. 741.

²⁸ J. Górski, *Zarzut przedawnienia w procesie cywilnym* [w:] *Ars et Usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*, red. T. Ereściński, J. Gudowski, Warszawa 2005, s. 125.

²⁹ Por. W.J. Kocot, *Zmiana..., op.cit.*, s. 133.

z upływu terminu przedawnienia od stanu świadomości i wiedzy dłużnika *contra legem* różnicowałyby sytuację prawną podmiotów. Na marginesie warto wskazać, że przyjęcie odmiennego stanowiska przeczyłoby podstawowym *ratio legis* instytucji przedawnienia, jakimi są stabilność i pewność stosunków w obrocie gospodarczym³⁰. Jednakże, z uwagi na dodanie art. 117 § 2¹ k.c. ustawodawca niejako obok rozstrzygnął toczący się dyskurs³¹. Nie do zaakceptowania jest bowiem pogląd, zgodnie z którym zobowiązanie ulegałoby naturalizacji dopiero z momentem podniesienia zarzutu, skoro w przypadku roszczenia kierowanego do konsumenta sąd z urzędu jest obowiązany taki zarzut uwzględnić³². W konsekwencji należy uznać, za zdecydowaną większością piśmiennictwa, że zarzut przedawnienia (zarówno w obrocie konsumenckim – art. 117 § 2¹ k.c., jak i w obrocie profesjonalnym oraz powszechnym – art. 117 § 2 k.c.) jest wtórny względem konstytutywnego upływu terminu przedawnienia³³.

Regulacja art. 117 § 2¹ k.c. została przez prawodawcę uzupełniona przez art. 117¹ k.c. Zgodnie z § 1 art. 117¹ k.c., w wyjątkowych przypadkach, sąd może, po rozważeniu interesów stron, nie uwzględnić upływu terminu przedawnienia roszczenia przysługującego przeciwko konsumentowi, jeżeli wymagają tego względy słuszności. Wprowadzone rozwiązanie jest odpowiedzią prawodawcy na wykształcony w praktyce stosowania prawa mechanizm, niemogący znaleźć zastosowania w obrocie konsumenckim z uwagi na treść art. 117 § 2¹ k.c., polegający na ocenie przez sąd podniesionego zarzutu przedawnienia przez pryzmat zasad współżycia społecznego³⁴. Ustawodawca przewidział, że art. 117¹ k.c. powinien być stosowany w charakterze wyjątku od zasady przyjętej w art. 117 § 2¹ k.c. Warto przy tym zwrócić uwagę na zastosowanie tzw. ukierunkowanej klauzuli generalnej. Ustawodawca przewidział w art. 117¹ § 2 k.c. trzy wskazówki, któ-

³⁰ P. Machnikowski wskazuje również na potrzebę legalizacji stanów faktycznych ukształtowanych i trwających od dawna, przede wszystkim ze względów konformistycznych – zob. szerzej P. Machnikowski, *O potrzebie...*, *op.cit.*, s. 108.

³¹ Inaczej P. Machnikowski, *Nowelizacja...*, s. 11. Autor uznaje, że ustawodawca nie rozstrzygnął omawianej kwestii a jedynie przedstawił argument za przyjęciem stanowiska w przedmiocie konstytutywnego upływu terminu przedawnienia.

³² W takim wypadku, przyjmując pogląd odmienny, przekształcenie się roszczenia w niezaskarżalne na gruncie art. 117 § 2¹ k.c. musiałyby nastąpić albo z momentem powzięcia przez sąd wiedzy o upływie terminu przedawnienia albo z momentem uprawomocnienia się wyroku o oddaleniu powództwa z uwagi na uwzględnienie upływu terminu przedawnienia *ex officio*.

³³ Tak słusznie P. Machnikowski, *Nowelizacja...*, *op.cit.*, s. 11; K. Wielgus, *Nowelizacja...*, *op.cit.*, s. 115; J. Kuźmicka-Sulikowska, *Przedmiot...*, *op.cit.*, s. 586.

³⁴ Zob. uchwała sądu 7 sędziów SN z dnia 29 listopada 1996 r., II PZP 3/96, OSNAP 1997/14, poz. 249 – zgodnie z przedstawionym mechanizmem, repliką na podniesiony zarzut przedawnienia było uznanie za sprzeczne wykonywanie tego prawa podmiotowego z zasadami współżycia społecznego – art. 5 k.c.

rymi w szczególności powinien kierować się sąd przy ocenie uwzględnienia zarzutu przez pryzmat względów słusznościowych³⁵. Po pierwsze, długość terminu przedawnienia. Im dłuższy przewidziany ustawą termin przedawnienia, tym mniejsze uzasadnienie dla nieuwzględnienia jego upływu³⁶. Drugą okolicznością jest długość okresu od upływu terminu przedawnienia do chwili dochodzenia roszczenia. Ustawodawca chroni tu niejako wierzyciela, który opóźnił się z dochodzeniem roszczenia o czas nieznacznym. Trzecią wskazówką jest charakter okoliczności, które spowodowały niedochodzenie roszczenia przez uprawnionego, w tym wpływ zachowania zobowiązanego na opóźnienie uprawnionego w dochodzeniu roszczenia. Biorąc pod uwagę wszystkie trzy okoliczności należy stanąć na stanowisku, że ustawodawca szeroko determinuje możliwość nieuwzględnienia przez sąd upływu terminu przedawnienia roszczenia kierowanego przeciwko konsumentowi. Odnotowania wymaga jednak fakt, że są to tylko przykładowe przyczyny, a ich katalog ma charakter otwarty. Powyższy wniosek wynika z użycia przez ustawodawcę zwrotu „w szczególności”. Wydaje się, że nieuzasadnione jest twierdzenie w przedmiocie konieczności wystąpienia wszystkich trzech okoliczności z art. 117¹ § 2 k.c. kumulatywnie, dla możliwości nieuwzględnienia upływu terminu przedawnienia przez sąd³⁷. Oprócz użytego sformułowania „w szczególności”, argumentem przemawiającym przeciwko powyższemu twierdzeniu jest brak użycia przez prawodawcę funkcyj określających koniunkcję pomiędzy wskazanymi okolicznościami. Wreszcie, okoliczności wskazane w art. 117¹ k.c. pozostają zbieżne z okolicznościami badanymi przez sądy przy ustalaniu zasadności repliki na zarzut z art. 5 k.c.³⁸. Rezultatem powyższego jest przyjęcie dotychczasowych standardów orzeczniczych w zakresie stosowania art. 5 k.c. w odniesieniu do okoliczności wymienionych i niewymienionych (katalog otwarty) w art. 117¹ k.c.³⁹.

Wprowadzenie omawianej regulacji niewątpliwie miało na celu ochronę słabszej strony stosunku prawnego – konsumenta. W literaturze podnosi się, że nowelizacja stanowi również odpowiedź na dostrzeżone przez orzecznictwo zjawisko tzw. nękającej windykacji⁴⁰. Ponadto, uwzględnienie zarzutu przedawnienia przez sąd z urzędu, w przypadku skierowania roszczenia przeciwko konsumentowi, ma potencjał przyspieszenia postępowań sądowych. Sąd rozpoznający spr-

³⁵ Zob. P. Machnikowski, *Nowelizacja..., op.cit.*, s. 14.

³⁶ *Ibidem*, s. 15.

³⁷ Odmiennie stanowisko przedstawia P. Machnikowski, *Nowelizacja..., op.cit.*, s. 15.

³⁸ Tak słusznie J. Kuźmicka-Sulikowska, *Przedmiot..., op.cit.*, s. 592.

³⁹ Por np. wyrok SN z dnia 7 maja 1969 r., II PR 126/69, LEX nr 6501.

⁴⁰ Szerzej o wskazanym problemie K. Wielgus, *Nowelizacja..., op.cit.*, s. 112; zob. wyrok SA w Warszawie z dnia 10 czerwca 2011 r., VI Aca 84/11, LEX nr 863322.

wę może w zasadzie poprzestać na ustaleniu, na podstawie przedstawionych przez strony dowodów (zmiana z założenia nie ma godzić w zasadę kontradyktoryjności⁴¹), że roszczenie jest przedawnione i w rezultacie oddalić powództwo. Ponadto, omawiana zmiana może skutecznie przeciwdziałać w ogóle dochodzeniu przez wierzycieli-przedsiębiorców przedawnionych roszczeń względem konsumentów. W powyższym zakresie zmianę należy uznać za pożądaną i trafną.

4. Pojęcie konsumenta w świetle art. 117 § 2¹ k.c.

Pojęcie konsumenta zostało wprowadzone do k.c. ustawą z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny⁴². Zgodnie z art. 384¹ § 3 k.c. w brzmieniu nadanym przez OchrKonsU, „Za konsumenta uważa się osobę, która zawiera umowę z przedsiębiorcą w celu bezpośrednio nie związanym z działalnością gospodarczą”. Przyjęto wówczas, że bez względu na umiejscowienie przedmiotowego przepisu, definicja legalna konsumenta powinna być stosowana dla całego prawa prywatnego⁴³. Następnie, ustawą z dnia 27 lipca 2002 r. o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej oraz o zmianie Kodeksu cywilnego⁴⁴ wprowadzono nowy art. 22¹ k.c., uchylając tym samym art. 384¹ § 3 k.c. Zgodnie z nową regulacją „Za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą czynności prawnej nie związanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową”. Obecne brzmienie art. 22¹ k.c. zostało nadane ustawą z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta⁴⁵. Zmiana polegała na skonkretyzowaniu drugiej strony stosunku konsumenckiego, tj. przedsiębiorcy.

Pojęcie konsumenta swoją genezą sięga prawa unijnego. Ochrona konsumenta jest nieodzownym elementem prawa UE, zarówno pierwotnego, jak i wtórnego⁴⁶. Obecna tendencja prawodawcza Unii Europejskiej sprowadza się do każdorazowego definiowania pojęcia „konsument” na potrzeby poszczegól-

⁴¹ Por. uzasadnienie rządowego projektu ustawy z dnia 13 kwietnia 2018 r., prace Sejmu VIII kadencji, druk 2216, s. 4.

⁴² Ustawa z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (Dz.U. nr 22, poz. 271 ze zm.), dalej jako: OchrKonsU.

⁴³ Szerzej zob. M. Pazdan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 999 i przytoczona tam literatura.

⁴⁴ Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej oraz o zmianie Kodeksu cywilnego (Dz.U. nr 141, poz. 1176 ze zm.).

⁴⁵ Ustawa z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 287 ze zm.).

⁴⁶ M. Pazdan [w:] *System...*, *op.cit.*, t. 1, s. 998.

nych dyrektyw⁴⁷. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest słusznie zauważalna potrzeba interpretacji pojęcia „konsument” w zgodzie z prawem unijnym tj. przy użyciu wykładni zorientowanej na prawo unijne⁴⁸.

Zgodnie z obowiązującą definicją konsumenta, kluczowymi elementami stosunku konsumenckiego, które pozostają warunkami *sine qua non* jego powstania, są: przedsiębiorca jako kontrahent osoby fizycznej, dokonanie czynności prawnej pomiędzy przedsiębiorcą a osobą fizyczną oraz brak bezpośredniego związku dokonanej czynności prawnej z działalnością gospodarczą lub zawodową osoby fizycznej. Zakwalifikowanie kontrahenta osoby fizycznej jako przedsiębiorcy nie powinno nastroczać trudności. Z kolei pojęcie czynności prawnej ma dla prawa cywilnego fundamentalne znaczenie. W rezultacie, pojęciu czynności prawnej poświęcono w piśmiennictwie dość dużo uwagi⁴⁹. W istocie za czynność prawną należy uważać takie działanie, którego nieodłącznym i istotnym elementem jest oświadczenie woli podmiotu stosunku prawnego. Celem dokonania czynności prawnej jest powstanie, zmiana lub ustanie takiego stosunku⁵⁰. Orzecznictwo Sądu Najwyższego wskazuje, że jeżeli źródłem stosunku cywilnoprawnego nie jest czynność prawna, to nie można zakwalifikować danego stosunku jako konsumencki⁵¹. Natomiast jeżeli związek dokonanej czynności prawnej z działalnością gospodarczą lub zawodową ma charakter jedynie pośredni, jest już to wystarczające dla zakwalifikowania danego stosunku jako konsumencki – *a contrario* art. 22¹ k.c. Na marginesie należy zauważyć, że istotnym elementem obecnego obrotu gospodarczego są przekształcenia podmiotowe w ramach stosunku konsumenckiego. Utarte już stanowisko w tym zakresie głosi, że zmiany te nie mają wpływu na ocenę stosunku cywilnoprawnego⁵². W rezultacie, jeżeli konsument przeleje wierzycelność na przedsiębiorcę, która przysługuje mu względem innego przedsiębiorcy, to stosunek prawny pierwotnie konsumencki pozostanie takim bez względu na fakt, iż po obu stronach występują profesjonalści.

Odwołując się do wykładni językowej, dyrektywy racjonalnego ustawodawcy oraz zasady spójności terminologicznej używanych w prawie cywilnym pojęć, w szczególności na gruncie k.c., uznać by należało, że rozumienie pojęcia „konsument” z art. 117 § 2¹ k.c. pozostaje tożsame z definicją legalną z art. 22¹ k.c.

⁴⁷ Por. np. art. 2 pkt 1 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z dnia 25 października 2011 r. w sprawie praw konsumentów (Dz. Urz. UE L 304, w.64 ze zm.), dalej jako: dyrektywa w sprawie praw konsumentów.

⁴⁸ Tak słusznie K. Wielgus, *Nowelizacja...*, *op.cit.*, s. 117.

⁴⁹ Zamiast wielu zob. B. Banaszczyk [w:] *System...*, *op.cit.*, t. 1, s. 887 i n.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 888.

⁵¹ Uchwała SN z dnia 9 września 2015 r., III SZP 2/15, OSNP 2017/1 poz. 11.

⁵² M. Krajewski, *Zmiany...*, *op.cit.*, s. 14.

Jednakże, wydaje się, że takie rozumienie pojęcia „konsument” na potrzeby art. 117 § 2¹ k.c. nie realizuje całościowo funkcji i celów nowelizacji z 13 kwietnia 2018 r. W dalszej części autor przedstawi problemy, jakie mogą się pojawić podczas interpretacji art. 117 § 2¹ w związku z art. 22¹ k.c.

Definicja legalna z art. 22¹ k.c. dla kwalifikacji stosunku jako konsumenckiego wymaga dokonania czynności prawnej. Z powyższego wynikają dwa podstawowe wnioski. Przede wszystkim konsumentem się bywa, a nie jest⁵³. Nie można uznać, że status konsumenta jest stanem trwałym w każdym przypadku. Osoba fizyczna prowadząca indywidualną działalność gospodarczą, w zależności od związku czynności prawnej z prowadzoną działalnością, w niektórych stosunkach z profesjonalistą będzie występować jako konsument (jeżeli przedmiotowego związku nie będzie albo gdy będzie on pośredni), a w niektórych jako przedsiębiorca. Idąc dalej, skoro art. 22¹ k.c. stanowi o czynności prawnej dokonanej pomiędzy określonymi podmiotami, to art. 117 § 2¹ k.c. nie znajdzie zastosowania dla roszczeń przysługujących przedsiębiorcy z innych źródeł. Przede wszystkim chodzi tu o roszczenia wynikające z czynów niedozwolonych, bezpodstawnego wzbogacenia, roszczeń z tytułu rozliczeń na podstawie prawa rzeczowego itp.⁵⁴. Jak słusznie zostało dostrzeżone, taki stan rzeczy prawdopodobnie nie został przewidziany przez ustawodawcę, ponieważ nie sposób uznać, że *ratio legis* ustawy z 13 kwietnia 2018 r. sprowadza się jedynie do ochrony słabszej strony stosunku prawnego, ale tylko takiego stosunku prawnego, którego źródłem jest czynność prawna⁵⁵. Odmiernym problemem, ale dotyczącym tego samego zagadnienia jest kwestia prawidłowego ustalenia źródła dochodzonego roszczenia. Odnotowania wymaga, że oprócz czynności prawnej mogą być to również zdarzenia innego rodzaju, jak i sam przepis ustawy⁵⁶. W konsekwencji, przedsiębiorca zaskarżając roszczenie przysługującego mu przeciwko osobie fizycznej może forsować nieuznanie danego stosunku jako konsumenckiego poprzez np. nieuzasadnione wykazywanie nieważności umowy czy dochodzenie odszkodowania *ex delicto*, które to odszkodowanie w istocie winno być zasądzone tylko na podstawie niewykonania lub nienależytego wykonania kontraktu.

⁵³ Zob. M. Krajewski, *Zmiany...*, *op.cit.*, s. 13 i przytoczona tam literatura. Relewantna jest jednostkowa czynność prawna podlegająca ocenie pod kątem jej związku z działalnością gospodarczą lub zawodową osoby fizycznej kontraktującej z przedsiębiorcą.

⁵⁴ Omawiany problem został częściowo dostrzeżony w piśmiennictwie. Zob. M. Kłoda, *Problematyka międzyczasowa zmiany przepisów o przedawnieniu z 2018 r.*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2018, nr 8, s. 44; M. Krajewski, *Zmiany...*, *op.cit.*, s. 13; P. Machnikowski, *Nowelizacja...*, *op.cit.*, s. 12; K. Wielgus, *Nowelizacja...*, *op.cit.*, s. 117 i n.

⁵⁵ Tak słusznie P. Machnikowski, *Nowelizacja...*, *op.cit.*, s. 12; zob. uzasadnienie rządowego projektu ustawy z dnia 13 kwietnia 2018 r., prace Sejmu VIII kadencji, druk 2216, s. 2–4.

⁵⁶ Por. M. Krajewski, *Zmiany...*, *op.cit.*, s. 14; autor dokonuje analizy pod tym kątem źródła regresu nietypowego występującego w ubezpieczeniach OC.

Pierwszym możliwym wyjściem z tej sytuacji jest to zaproponowane przez P. Machnikowskiego⁵⁷. Autor ten postuluje, aby stosować art. 117 § 2¹ k.c. rozszerzająco w taki sposób, aby dyspozycją ww. przepisu zostały objęte osoby fizyczne, względem których przedsiębiorca dochodzi roszczeń związanych z dokonaniem nieważnej czynności prawnej (w tym roszczeń o zwrot nienależnego świadczenia), jak i tych roszczeń, które pozostają skutkiem nieudanego procesu kontraktowania. Swoje stanowisko P. Machnikowski popiera argumentami natury funkcjonalnej, w szczególności celem ustawy z 13 kwietnia 2018 r.

Druga propozycja została przedstawiona przez K. Wielgusa⁵⁸. Autor ten uznaje, że zamiast interpretacji rozszerzającej art. 117 § 2¹ k.c., właściwszym będzie *sui generis* rozumienie pojęcia „konsument” na potrzeby regulacji wprowadzonej ustawą z 13 kwietnia 2018 r. Według K. Wielgusa art. 117 § 2¹ k.c. należy rozumieć w ten sposób, że nie jest konieczne uprzednie dokonanie czynności prawnej dla uznania osoby fizycznej za konsumenta. Limitem dla tak szerokiego rozumienia konsumenta ma być związek przedsiębiorcy z jego działalnością gospodarczą. Zgodnie z powyższą teorią zakres zastosowania art. 117 § 2¹ k.c. diametralnie się powiększa, obejmując tym samym sytuację, w której roszczenie przedsiębiorcy jest związane np. z czynem niedozwolonym, bezpodstawnym wzbogaceniem czy karą umowną. Argumentacja autora opiera się na względach funkcjonalnych oraz *ratio legis* tytułowej nowelizacji.

Oba przedstawione stanowiska należy uznać za interesujące i nie należy żadnego z nich definitywnie odrzucać. Pogląd P. Machnikowskiego wydaje się dostrzegać podobieństwo w sytuacji prawnej osoby fizycznej, w przypadku, w którym przedsiębiorca dochodzi od niej roszczenia, którego źródłem jest czynność prawna z sytuacją, w której przedsiębiorca żąda spełnienia świadczenia z tytułu wykonania nieważnej umowy. Zdaniem autora niniejszego artykułu, z takim stanowiskiem należy się zgodzić. Jak już zostało wskazane, wąskie rozumienie pojęcia „konsument” z art. 22¹ k.c. nie obejmuje swym zakresem wszystkich przypadków, w których osoba fizyczna występuje jako słabsza strona stosunku. Motywy aksjologiczne ochrony konsumenta z art. 117 § 2¹ k.c. wydają się przemawiać za objęciem ochrony osoby fizycznej również w przypadku, w którym przedsiębiorca dochodzi roszczenia wynikającego z wykonania nieważnej umowy. Jednocześnie pogląd P. Machnikowskiego nie zakłada skrajnie oderwanego od wykładni językowej rozumienia pojęcia „konsument”.

⁵⁷ Zob. P. Machnikowski, *Nowelizacja...*, *op.cit.*, s. 12.

⁵⁸ K. Wielgus poświęcił swojej propozycji interpretacji art. 117 § 2¹ w zw. z art. 22¹ k.c. znacznie więcej miejsca niż P. Machnikowski – zob. K. Wielgus, *Nowelizacja...*, *op.cit.*, s. 117–127.

Pogląd K. Wielgusa jest zdecydowanie dużo dalej idący. Za niebezpieczne należy uznać zapatrywanie dotyczące możliwości pomijania wybranych elementów definicji legalnej. Dokonując analizy definicji konsumenta w perspektywie historycznej, należy uznać, że prawodawca wielokrotnie zmieniał jej zakres pojęciowy. Niektóre z tych zmian spotykały się zresztą z krytyką⁵⁹. Jednakże, w ocenie autora niniejszej pracy, nie należy ze względu na argumenty funkcjonalne skrajnie odchodzić od interpretacji językowej i przyjętej spójności terminologicznej. Odmienna ocena może doprowadzić do destabilizacji procesu stosowania prawa, a ponadto do nieuzasadnionego premiowania podmiotów. Dla przykładu, nie należy stawiać znaku równości pomiędzy sytuacją prawną osoby fizycznej, względem której przedsiębiorca dochodzi roszczenia wynikającego z umowy, a przypadkiem, w którym przedsiębiorca domaga się odszkodowania z tytułu popełnionego przez osobę fizyczną deliktu. Wydaje się, że w drugim wypadku osoba fizyczna nie zasługuje na tak daleką ochronę. Ponadto, kolejnym argumentem przemawiającym za odrzuceniem teorii K. Wielgusa jest interpretacja pojęcia „konsument” zorientowana na prawo unijne. I tak na przykład, zgodnie z art. 2 pkt 1 dyrektywy w sprawie praw konsumentów, konsument oznacza każdą osobę fizyczną, która w umowach objętych niniejszą dyrektywą działa w celach niezwiązanych z działalnością handlową, gospodarczą, rzemieślniczą ani wykonywaniem wolnego zawodu⁶⁰. Z powyższej definicji wynika, że prawodawca unijny wężiej od krajowego definiuje pojęcie „konsument”. Dla zakwalifikowania osoby fizycznej jako konsumenta, niezbędne jest zawarcie umowy, podczas gdy polski k.c. wymaga czynności prawnej⁶¹. Za rezultat powyższego można przyjąć, że zarówno prawodawca unijny, jak i krajowy, nie zdecydowali się objąć ochroną osoby fizycznej w każdym stanie faktycznym, w którym dochodzi do nawiązania stosunku z profesjonalistą.

Biorąc pod uwagę powyższe, autor niniejszego artykułu opowiada się za poglądem zaproponowanym przez P. Machnikowskiego. Należy skonstatować, że objęcie ochroną wynikającą z art. 117 § 2¹ k.c. jedynie konsumentów w rozumieniu art. 22¹ k.c. nie spełnia oczekiwań stawianych przed zasadniczą zmianą charakteru uwzględniania zarzutu upływu terminu przedawnienia. Jednakże

⁵⁹ Zob. W.J. Katner, J. Pisuliński [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 7, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. J. Rąjski, Warszawa 2011, s. 17.

⁶⁰ Pomimo faktu, że definicja ta znajduje zastosowanie tylko na potrzeby dyrektywy, nie sposób nie dostrzec podobieństwa zakresu zastosowania definicji konsumenta.

⁶¹ W konsekwencji na gruncie polskiego k.c. stosunek może zostać uznany za konsumencki w sytuacji, w której dojdzie do dokonania jednostronnej czynności prawnej – por. M. Pazdan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 998.

należy zachować daleko idącą ostrożność przy odmawianiu pierwszeństwa wykładni językowej, przede wszystkim z uwagi na postulat przewidywalności i stabilności prawa.

5. Możliwość dysponowania skutkami upływu terminu przedawnienia w obrocie konsumenckim

Konsekwencją wejścia w życie ustawy z 13 kwietnia 2018 r. jest przyjęcie dwoistości konstrukcji prawnej przedawnienia. W rezultacie, obrót konsumencki rządzi się swoistymi regułami dotyczącymi przedawnienia. Konsument przestał być dysponentem zarzutu przedawnienia – art. 117 § 2¹ k.c. W takim stanie prawnym wątpliwości budzi możliwość stosowania do stosunków konsumenckich regulacji art. 117 § 2 k.c. *in principio* dotyczącej zrzeczenia się zarzutu przedawnienia.

Zrzeczenie się zarzutu przedawnienia stanowi jednostronną czynność prawną o charakterze prawnokształtującym⁶². Ważne zrzeczenie może nastąpić jedynie po upływie terminu przedawnienia, a zatem po przekształceniu zobowiązania w naturalne. Skutkiem zrzeczenia jest natomiast odzyskanie przez roszczenie przedawnione cechy zaskarżalności.

Z przyczyn konstrukcyjnych zrzeczenie się przez konsumenta zarzutu przedawnienia wydają się *de lege lata* niedopuszczalne. Zauważa się, że skoro ustawa wprost jako zasadę przewiduje uprawnienie do zrzeczenia się zarzutu przedawnienia w art. 117 § 2 k.c., a konsumentowi zarzut taki w ogóle nie przysługuje, to możliwość zrzeczenia nie może jego dotyczyć⁶³. Ponadto, za taką interpretacją przemawiają względy natury funkcjonalnej⁶⁴. Skoro to sąd z urzędu bierze pod uwagę upływ terminu przedawnienia, jeżeli roszczenie jest kierowane przeciwko konsumentowi, to nie można tej ochrony traktować jako iluzorycznej poprzez możliwość zrzeczenia się zarzutu przez konsumenta jeszcze przed oceną

⁶² Zob. A. Szpunar, *Uwagi o zrzeczeniu się zarzutu przedawnienia*, „Rejent” 2002, nr 10, s. 14 oraz B. Kordasiewicz [w:] *System...*, *op.cit.*, t. 2, s. 603.

⁶³ Zob. R. Strugała, *Zrzeczenie niewłaściwe. Możliwość uchylecia skutków przedawnienia przez dłużnika-konsumenta w świetle nowelizowanych przepisów o przedawnieniu*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 7–8, s. 83; K. Wielgus, *Nowelizacja...*, *op.cit.*, s. 132; M. Krajewski, *Zmiany...*, *op.cit.*, s. 16; J. Kuźmicka-Sulikowska, *Przedmiot...*, *op.cit.*, s. 594.

⁶⁴ Interesującą koncepcję przedstawił R. Strugała, który w tytułowej nowelizacji dopatruje się za daleko idącej ochrony konsumentów poprzez odebranie im prawa do dysponowania zarzutem przedawnienia. Autor uważa, że podobnie jak ma to miejsce w przypadku możliwości potwierdzenia mocy wiążącej klauzuli abuzywnej, również w przypadku świadomego zrzeczenia się zarzutu konsument powinien mieć prawo do swobodnego kształtowania swojej sytuacji prawnej – por. R. Strugała, *Zrzeczenie...*, *op.cit.*, s. 82 i przytoczone tam orzecznictwo.

zaskarżalności roszczenia przez sąd. W rezultacie należy uznać, że skoro sąd jest *de lege lata* dysponentem zarzutu przedawnienia, to tylko sąd na podstawie art. 117¹ k.c. może takiego zarzutu nie uwzględnić⁶⁵.

Kolejnym ważnym argumentem jest fakt, że zgodnie z ogólnie przyjętą teorią, strony stosunków prawnych nie mają kompetencji ani swobody w zakresie decyzji o zaskarżalności roszczeń. Taka decyzja nie jest objęta zasadą swobody umów z art. 353¹ k.c.⁶⁶. Należy skonstatować, że o dopuszczalności wpływania na skutki upływu terminu przedawnienia poprzez dokonanie czynności prawnej rozstrzyga ustawa, w drodze wyraźnie przyznanej w tym zakresie kompetencji.

Zupełnie inną kwestią jest kwalifikowanie oświadczeń składanych przez konsumentów w przedmiocie braku zamiaru podniesienia zarzutu przedawnienia. Dotychczas takie oświadczenia były częstym elementem np. ugody zawieranej pomiędzy konsumentem-dłużnikiem a wierzycielem⁶⁷. Zgodzić się należy z tezą, że złożenie takiego oświadczenia nie powoduje jego nieważności, a jedynie skutkuje niewywarceniem konsekwencji materialnoprawnych⁶⁸. Jednakże, trudno nie dostrzec skrajnej surowości takiego stanu rzeczy. Odpowiedzią na powyższe może być uznanie, że złożenie oświadczenia w dobrej wierze w przedmiocie zrzeczenia się przez konsumenta zarzutu przedawnienia może stanowić *asumpt* dla sądu, który jest rzeczywistym dysponentem takiego zarzutu, do zastosowania art. 117¹ k.c. i w konsekwencji nieuwzględnienia upływu terminu przedawnienia⁶⁹. Postulat ten ma jednak dostrzegalne mankamenty. Po pierwsze, zastosowanie art. 117¹ k.c. zostało zastrzeżone dla wyjątkowych przypadków. Złożenie oświadczenia konsumenta w przedmiocie zrzeczenia się skorzystania ze skutków upływu terminu przedawnienia trudno zaliczyć do wskazanego zakresu pojęciowego, przede wszystkim z uwagi na powszechność takiego postępowania. Po drugie, nie każdy przypadek złożenia takiego oświadczenia będzie leżał w interesie konsumenta. Po trzecie, nie można uznać, że art. 117¹ k.c. może być stosowany machinalnie. To z kolei wpływa na pewność prawa, bowiem strony stosunku, do momentu sądowego rozstrzygnięcia, nie będą miały pewności co do skuteczności złożenia przedmiotowego oświadczenia. Wydaje się, że sąd pozostaje zobligowany do badania okoliczności złożenia takiego oświadczenia i w konsekwencji jego skuteczności *ad causum*. Uznać zatem należy, że art. 117¹ k.c. nie może być w pełni wykorzystywany jako substytut instytucji zrzeczenia zarzutu przedawnienia.

⁶⁵ Por. J. Kuźmicka-Sulikowska, *Przedmiot...*, *op.cit.*, s. 595.

⁶⁶ Tak słusznie R. Strugała, *Zrzeczenie...*, *op.cit.*, s. 83 i przytoczona tam literatura.

⁶⁷ Por. wyrok SN z dnia 21 lipca 2004 r., V CK 620/03, LEX nr 137673.

⁶⁸ Tak słusznie K. Wielgus, *Nowelizacja...*, *op.cit.*, s. 133.

⁶⁹ O zasadności takiej interpretacji – R. Strugała, *Zrzeczenie...*, *op.cit.*, s. 84.

6. Zakończenie

Ustawą z 13 kwietnia 2018 r. ustawodawca wprowadził dualizm zasad rządzących przedawnieniem. Celem nowelizacji była idea szerokiej i skutecznej ochrony konsumenta w relacji do silniejszego kontrahenta-profesjonalisty. Wydaje się jednak, że prawodawca nie dostrzegł jak daleko zmiany te ingerują w wypracowany już przez doktrynę i orzecznictwo spójny i jednolity system skutków upływu terminu przedawnienia. Sztandarowym przykładem jest tutaj wprowadzenie art. 117 § 2¹ k.c., który *prima facie* jedynie zabezpiecza konsumenta przed nieświadomością prawną i determinuje przewidywalność orzecznictw, ale przy okazji pozbawia słabszą stronę stosunku prawnego prawa do dysponowania zarzutem przedawnienia oraz nie zapewnia należyte szerokiej ochrony osobom fizycznym – nie konsumentom.

Dokonując zbiorczej oceny wprowadzonych zmian, wskazać należy, że nowelizacja nie sprostала oczekiwaniom stawianym przez doktrynę⁷⁰. Potrzeba gruntownej reformy, przede wszystkim w kontekście wielości szczególnych terminów przedawnienia, nadal pozostaje aktualna. Idea uwzględniania upływu terminu przedawnienia przez sąd z urzędu wydaje się być uzasadniona aksjologicznie nie tylko względem konsumentów, ale wszystkich podmiotów prawa cywilnego⁷¹. Jednakże, negatywnie należy ocenić sytuację, w której *de lege lata* konsument zostaje pozbawiony autonomii w zakresie dysponowania zarzutem przedawnienia po jego upływie⁷².

Odnosnie do skrócenia tzw. ogólnego terminu przedawnienia należy zauważyć, że zmiana wpisuje się w powszechną europejską tendencję. Jednakże, z uwagi na mnogość przepisów *lex specialis* zakres zastosowania terminu sześćdziesięcioletniego jest znaczenie ograniczony. Na uznanie zasługuje zmiana art. 118 zd. 2 k.c. Dzięki uproszczonemu mechanizmowi liczenia terminów przedawnienia wynoszących co najmniej dwa lata, nawet nieprofesjonalni uczestnicy obrotu będą w stanie lepiej realizować i chronić swoje interesy prawne.

Na marginesie odnotowania wymaga problem, który został uwidoczniiony w trakcie wykładni art. 117 § 2¹ w związku z art. 22¹ k.c. Jak słusznie zostało zauważone, ochrona konsumentów nie obejmuje swoim zakresem wszystkich sytuacji, w której występuje słabsza strona stosunku prawnego. Dzieje się tak, z uwagi na ustawowe bezwzględne związanie kwalifikacji konsumenckiej z czynnością prawną. W konsekwencji należy stanąć na stanowisku, że dostrzeżone za-

⁷⁰ P. Machnikowski, *O potrzebie...*, *op.cit.*, s. 107 i n.

⁷¹ Zob. P. Machnikowski, *Nowelizacja...*, *op.cit.*, s. 11.

⁷² Tak słusznie R. Strugała, *Zrzeczenie...*, *op.cit.*, s. 81.

gadnienie powinno stanowić asumpt do szerokiej dyskusji dotyczącej możliwości rozciągnięcia ochrony konsumenckiej na osoby fizyczne pozostające w stosunkach z przedsiębiorcami, które to stosunki nie wynikają z czynności prawnej.

Bibliografia

Literatura

- Górowski J., *Zarzut przedawnienia w procesie cywilnym* [w:] *Ars et Usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, Warszawa 2005.
- Kłoda M., *Problematyka międzyczasowa zmiany przepisów o przedawnieniu z 2018 r.*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2018, nr 8.
- Kocot W.J., *Zmiana regulacji przedawnienia roszczeń w Kodeksie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 3.
- Krajewski M., *Zmiany regulacji przedawnienia roszczeń*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2018, nr 12.
- Kuźmicka-Sulikowska J., *Przedmiot przedawnienia, jego terminy i skutki w projekcie Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego z 2015 roku i ustawie z dnia 13 kwietnia 2018 roku*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2018, z. 3.
- Machnikowski P., *O potrzebie zmiany przepisów normujących przedawnienie roszczeń*, „Państwo i Prawo” 2018, nr 6.
- Machnikowski P., *Nowelizacja przepisów Kodeksu cywilnego o przedawnieniu roszczeń*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 9.
- Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, red. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Warszawa 2018.
- Strugała R., *Zrzeczenie niewłaściwe. Możliwość uchylenia skutków przedawnienia przez dłużnika-konsumenta w świetle znowelizowanych przepisów o przedawnieniu*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 7–8.
- System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, wyd. 1, Warszawa 2007.
- System Prawa Prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. W. Olejniczak, Z. Radwański, wyd. 2, Warszawa 2019.
- System Prawa Prywatnego*, t. 7, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. J. Rajska, wyd. 1, Warszawa 2011.
- Szpunar A., *Uwagi o zrzeczeniu się zarzutu przedawnienia*, „Rejent” 2002, nr 10.
- Wielgus K., *Nowelizacja instytucji przedawnienia w polskim kodeksie cywilnym z 13 kwietnia 2018 r. – analiza prawna*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2019, nr 2.

Akty prawne

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z dnia 25 października 2011 r. w sprawie praw konsumentów (Dz. Urz. UE L 304, w.64 ze zm.).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.).
- Ustawa z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (Dz.U. nr 22, poz. 271 ze zm.).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm.).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej oraz o zmianie Kodeksu cywilnego (Dz.U. nr 141, poz. 1176 ze zm.).

Ustawa z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 287 ze zm.).

Ustawa z dnia 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1104).

Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. nr 82, poz. 589).

Uzasadnienie rządowego projektu ustawy z dnia 13 kwietnia 2018 r., prace Sejmu VIII kadencji, druk 2216.

Orzecznictwo

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 maja 2004 r., SK 44/03, OTK ZU A 2004, nr 5, poz. 46.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 czerwca 2012 r., P 41/10, OTK ZU A 2012, nr 6, poz. 65.

Uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 1996 r., II PZP 3/96, OSNAP 1997/14, poz. 249.

Uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2005 r., III CZP 42/04, OSN 2005, nr 9, poz. 149.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 września 2015 r., III SZP 2/15, OSNP 2017/1 poz. 11.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 1969 r., II PR 126/69, niepubl.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 lipca 2004 r., V CK 620/03, niepubl.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 2019 r., I CSK 20/18, niepubl.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 10 czerwca 2011 r., VI Aca 84/11, niepubl.

Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 21 marca 2019 r., III Ca 236/19, niepubl.

Ewa Weiszewska

ORCID: 0000-0002-7580-6645

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Gdański

Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez pasera

Liability for damage caused by the fence

Abstract

The article concerns civil liability of the person who intentionally took advantage of the damage caused to another person in the light of the article 422 of the Polish Civil Code. The author considers the above norm on the example of the civil liability of the fence, which in the literature was considered almost a textbook example of conscious use of damage. Therefore, the article presents legal grounds for the liability of the fence. The author analyzes several issues, such as the nature of the fence's liability, definition of conscious action, or joint and several liability of the fence.

Keywords: civil liability, fence, fault, damage.

Streszczenie

Niniejszy artykuł dotyczy odpowiedzialności osoby, która świadomie skorzystała z wyrządzonej szkody innej osobie w świetle art. 422 k.c. *in fine*. Autorka rozpatruje powyższą normę na przykładzie odpowiedzialności cywilnej pasera, która w piśmiennictwie została uznana za niemalże podręcznikowy przykład świadomego skorzystania ze szkody. W związku z powyższym, podjęto się analizy przesłanek odpowiedzialności pasera. Nadmienić należy, że norma zawarta w art. 422 k.c. *in fine* jest szczególnie na tle kodeksowej regulacji dotyczącej odpowiedzialności odszkodowawczej. Mając na względzie jej wyjątkowość, autorka podejmuje próbę rozstrzygnięcia elementarnych niejasności związanych z brzmieniem art. 422 k.c., które w głównej mierze sprowadzają się do pytań, czy działanie pasera należy utożsamiać z działaniem z winy umyślnej, jak kształtuje się odpowiedzialność pasera, skoro odpowiada solidarnie z innymi podmiotami wymienionymi w art. 422 k.c. oraz czy omawiana norma stanowi swego rodzaju wyłom na tle wypracowanej konstrukcji odpowiedzialności odszkodowawczej? Analizując powyższe kwestie, podjęto próbę skonfrontowania ich z obecną praktyką orzeczniczą.

Słowa kluczowe: odpowiedzialność cywilna, paser, wina, szkoda.

1. Wstęp

Odpowiedzialność cywilna pasera w dorobku legislacyjnym prezentuje wyraźnie ugruntowaną pozycję. Powyższą koncepcję potwierdza konstrukcja art. 136 Kodeksu zobowiązań¹, która znalazła swoje odzwierciedlenie w obecnie obowiązującym art. 422 Kodeksu cywilnego². Należy zauważyć, że już w uzasadnieniu projektu Kodeksu zobowiązań R. Longchamps de Berier wskazał, że „tych, których świadomie z wyrządzonej szkody skorzystali (paserów), powinno się zaliczyć do sprawców i uczynić bezwzględnie odpowiedzialnymi”³, przy czym uzasadnił swoje stanowisko społecznymi względami rozstrzygnięcia uchwyconego w art. 136 k.z.

Nie ulega wątpliwości, że koncepcje odnoszące się do odpowiedzialności cywilnej pasera pod rządami k.z., zachowują aktualność również dzisiaj. Natomiast, dość lakoniczne ujęcie odpowiedzialności pasera, zarówno w art. 136 k.z. i późniejszym art. 422 k.c. stanowiło asumpt do licznych publikacji, mających na celu bliższe określenie teź odpowiedzialności, m.in. z uwagi na trudności w uchwyceniu związku przyczynowego między działaniem pasera a szkodą⁴ i wyjątkowy charakter normy, która stanowi samodzielną podstawę odpowiedzialności w oderwaniu od art. 415 k.c.⁵.

Należy nadmienić, że przepis art. 422 k.c., jak i prawo cywilne w ogólności, nie posługuje się pojęciem pasera⁶. Odpowiedzialność z tytułu czynu niedozwolonego, stypizowana w art. 422 k.c., oprócz osoby, która nakłoniła inną do wyrządzenia szkody albo była jej pomocna, obejmuje również tego, kto świadomie skorzystał z wyrządzonej drugiemu szkody. Świadome skorzystanie z wyrządzonej innej osobie szkody może być równoznaczne z paserstwem, natomiast co do zasady jego zasięg jest znacznie szerszy⁷.

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Kodeks zobowiązań (Dz.U. nr 82, poz. 598), dalej jako: k.z.

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm.), dalej jako: k.c.

³ R. Longchamps de Berier, *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań*, z. 4, Warszawa 1934, s. 198–199.

⁴ A. Szpunar, *Wyrządzenie szkody przez kilka osób*, „Państwo i Prawo” 1957, z. 2, s. 286.

⁵ P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań – część ogólna*, t. 6, red. A. Olejniczak, 2018, wyd. 3, nb 208, s. 462

⁶ Posługiwanie się pojęciem pasera, pomocnika, czy też podżegacza stanowi posiłkowanie się terminologią ukształtowaną pod wpływem prawa karnego, por. M. Pazdan, *Odpowiedzialność deliktowa pomocnika* [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszala*, red. P. Hofmański, K. Zgrzyzek, Katowice 2003, s. 335.

⁷ A. Szpunar, *O skorzystaniu z wyrządzonej drugiemu szkody*, „Państwo i Prawo” 1982, z. 7, s. 52.

Z uwagi na tytułową tematykę, w niniejszym artykule rozpatrzono odpowiedzialność cywilną pasera⁸ na tle art. 422 k.c. W związku z powyższym, konieczne było określenie charakteru odpowiedzialności osoby, która skorzystała ze szkody, a także analiza relacji prawnej między paserem a szkodą wyrządzoną przez sprawcę. Analizie poddano również przesłanki odpowiedzialności osoby, która świadomie ze szkody skorzystała. Następnie podjęto próbę oceny praktycznego zastosowania normy art. 422 k.c. w zakresie dotyczącym odpowiedzialności pasera. Mając na uwadze ograniczenia treściowe niniejszej pracy, nie poddano interpretacji możliwość powołania się na przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu, czy też o ochronie własności⁹, w sytuacji zaistnienia odpowiedzialności deliktowej pasera.

2. Charakter odpowiedzialności pasera

Jak już wspomniano we wstępie, posługiwanie się pojęciem pasera na tle przepisu 422 k.c. stanowi pewne uproszczenie na potrzeby niniejszej pracy. Czyniąc zadość chęci wyczerpującego omówienia tytułowej odpowiedzialności, należałoby poddać analizie art. 291 oraz 292 Kodeksu karnego¹⁰, które typizują paserstwo umyślne i nieumyślne. Dla celów niniejszego opracowania należy wskazać, że rozważania dotyczą tylko tych postaci paserstwa, które pozostają w zasięgu normy art. 422 k.c., a zatem spełniających przesłanki odpowiedzialności za świadome skorzystanie z wyrządzonej drugiemu szkody. Na marginesie wypada przywołać stanowisko L. Steckiego, który wskazuje, że „przepis art. 422 k.c. zyskałby na precyzji i przejrzystości, gdyby w omawianym zakresie wymienione zostały poszczególne sytuacje odzwierciedlające określone postaci paserstwa”¹¹. Analiza przesłanek odpowiedzialności deliktowej osoby, która świadomie skorzystała z wyrządzonej szkody, nastąpi w dalszej części pracy.

Podjęwszy próbę określenia charakteru odpowiedzialności cywilnej pasera, należy mieć na względzie wyjątkowość regulacji zawartej w art. 422 k.c. Norma stanowiąca o odpowiedzialności deliktowej osoby, która świadomie skorzystała

⁸ Należy się zgodzić ze stanowiskiem M. Pazdana, według którego paserstwo stanowi podreźnikowy przykład świadomego skorzystania z wyrządzonej drugiemu szkody, por. M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna za świadome skorzystanie ze szkody wyrządzonej przez osobę trzecią*, „Nowe Prawo” 1968, nr 4, s. 539.

⁹ Zob. P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 209, s. 462.

¹⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1444 ze zm.), dalej jako: k.k.

¹¹ L. Stecki, *Korzystanie ze szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym* [w:] *Studia z prawa zobowiązań. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Alfredowi Ohanowiczowi*, red. Z. Radwański, Warszawa 1979, s. 119.

z wyrządzonej szkody, w istocie stanowi samodzielną podstawę odpowiedzialności¹². Powyższa teza pokrywa się z zapatrywaniami innych przedstawicieli doktryny¹³. L. Stecki podkreśla, że art. 422 k.c. traktuje o „samoistnej odpowiedzialności korzystającego ze szkody”, której źródłem jest czyn niedozwolony¹⁴. Natomiast A. Szpunar wskazuje, że jako pierwszy rozpatrywał cywilną odpowiedzialność pasera A. Ohanowicz i do jego zasług należy przypisać wykazanie, że czyn pasera „nie polega na udziale w wyrządzeniu szkody przez bezpośredniego sprawcę”, a ponadto, że paser odpowiada za czyn własny, odmienny od czynu sprawcy pierwotnej szkody¹⁵.

W związku z powyższym, należy się zgodzić z tezą, że brak jest podstaw, aby osobę, która skorzystała z wyrządzonej szkody uznać za jej współsprawcę¹⁶.

Warunkiem koniecznym do ziszczenia się przesłanek warunkujących odpowiedzialność stypizowaną w art. 422 k.c. jest wcześniejsze istnienie szkody, która została wyrządzona innej osobie czynem niedozwolonym. Należy nadmienić, że art. 422 k.c. nie będzie miał zastosowania w sytuacji skorzystania ze szkody, która została poniesiona na skutek niewykonania zobowiązania, o ile nie zachodzi zbieg roszczeń na podstawie art. 443 k.c.¹⁷

Co istotne, paser będzie odpowiadał również, gdy sprawca szkody z jakiegoś powodu odpowiedzialności nie ponosi, przykładowo ze względu na niepoczytalność. Powyższe zagadnienie zdaje się dotyczyć kolejnej istotnej kwestii, mianowicie relacji prawnej między paserem a sprawcą szkody. Z dotychczasowej argumentacji wynika, że odpowiedzialność pasera jest niezależna względem odpowiedzialności osoby, która szkodę wyrządziła. Słuszne zatem jest stwierdzenie, że odpowiedzialność obu tych podmiotów jest względem siebie równorzędna¹⁸. Ponadto, omawiana sytuacja stanowi „swoisty wypadek, w którym za jedną szkodę ponosi odpowiedzialność kilka osób, mimo że nie wszystkie są sprawcami szkody”¹⁹.

¹² P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 208, s. 462.

¹³ Por. M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 538. Autor wskazuje, że podstawą odpowiedzialności pasera „jest jego własny czyn, polegający na świadomym skorzystaniu z wyrządzonej drugiemu szkody”. Podobne stanowisko zajmuje B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wyrządzenie szkody przez kilka osób*, Warszawa 1978, s. 113.

¹⁴ L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 120.

¹⁵ A. Szpunar, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 53 oraz A. Ohanowicz, *Glosa do orzeczenia SN z 17.02.1964*, OSPiKA 1966, poz. 90.

¹⁶ Tak trafnie B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 113, M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 542 – autor wskazuje, że zaliczenie osoby świadomie korzystającej ze szkody do kręgu współsprawców, nawet pośrednich, byłoby tworzeniem fikcji prawnej.

¹⁷ P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 210, s. 463.

¹⁸ M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 542.

¹⁹ L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 120.

3. Przesłanka świadomości w świetle art. 422 k.c.

Przepis art. 422 k.c. stanowi m.in., że za szkodę odpowiedzialny jest nie tylko ten, kto ją bezpośrednio wyrządził, lecz także ten, kto świadomie skorzystał z wyrządzonej drugiemu szkody. Ustawodawca nie zdecydował się na wprowadzenie definicji „świadomego skorzystania”, co zaowocowało obszerną literaturą w tym zakresie. W doktrynie przyjęto, że odpowiedzialność pasera jest oparta na zasadzie winy²⁰, co jednak nie usuwa nasuwających się wątpliwości, gdyż norma art. 422 k.c. zawiera sformułowanie „świadome skorzystanie”²¹. Jednakże, odwołując się do wykładni literalnej przepisu, za świadome działanie należy uznać działanie celowe, kontrolowane, polegające na podjęciu decyzji, której skutki da się przewidzieć. Innymi słowy, działaniu świadomemu musi towarzyszyć zamiar. Wydaje się, że najbardziej adekwatnym rozwiązaniem jest uznanie świadomego działania, jako postaci winy umyślnej, co też zostało uczynione przez doktrynę²². W konsekwencji, powstała wątpliwość, czy zakresem art. 422 k.c. można również objąć wypadki rażącego niedbalstwa²³.

Jak już zostało zasygnalizowane, prawo karne rozróżnia paserstwo z winy umyślnej od paserstwa z winy nieumyślnej. Zdaniem M. Pazdana, „zachodząca po stronie sprawcy wina umyślna w pełni czyni zadość wynikającej z art. 422 *in fine* k.c. (dawniej art. 136 k.z.) przesłance świadomości”²⁴. Powyższa teza z całą stanowczością wpisuje się w prawidłowe rozumienie przesłanki świadomości na tle art. 422 k.c. Natomiast zagadnienie odnoszące się do możliwości odpowiedzialności na podstawie art. 422 k.c. w sytuacji nieumyślnego paserstwa, nie przedstawia się już dość klarownie. A. Szpunar wprost zaznacza, że przepis art. 136 k.z. (obecnie art. 422 k.c.) nie dotyczy osoby, która dopuściła się paserstwa nieumyślnego²⁵. Natomiast dość kontrowersyjne zdaje się być orzeczenie SN stwierdzające, że skazanie za nieumyślne paserstwo nie odbiera sądowi cywilnemu możliwości ustalenia odpowiedzialności na podstawie ówczesnego

²⁰ Nie bez pewnych zastrzeżeń autorzy przystają na tę koncepcję, przykładowo może mieć miejsce działanie świadome a niezawinione, natomiast argument słusznościowy o wymogu zawinienia pasera przeważa, zob. P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 212, s. 464.

²¹ Jak wskazuje L. Stecki, nie jest to fortunne określenie, gdyż nie rozstrzyga, jaka postać winy rodzi odpowiedzialność na podstawie art. 422 k.c., zob. L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 123.

²² Zob. L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 123; M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 542; B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 116 i n.

²³ Zdaniem M. Pazdana termin „świadomie” może być identyfikowany jedynie z winą umyślną, natomiast wszelkie próby zmierzające do objęcia jego zakresem wypadków rażącego niedbalstwa stanowią wykładnię *contra legem*, por. M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 545.

²⁴ *Ibidem*, s. 543.

²⁵ A. Szpunar, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 287.

art. 136 k.z.²⁶, bowiem „świadomie” oznacza tyle co „w sposób zawiniony”, co nie przesądza o stopniu winy jako przesłance odpowiedzialności. Ponadto, „odpowiedzialność taka istnieje w wypadku, gdy podejrzenia nabywcy, iż przedmiot pochodzi z wyrządzonej drugiemu szkody, były na tyle poważne i uzasadnione, że zignorowanie ich stanowiło rażące niedbalstwo”.

Wydaje się, że powyższe rozumowanie ujęte w orzeczeniu ma znamienite znaczenie dla rozwoju późniejszej doktryny, z uwagi na odmienną jego ocenę przez jej przedstawicieli. L. Stecki wskazuje, że wydanie wyroku skazującego co prawda przesądza o istnieniu winy osoby skazanej, natomiast nie przesądza o postaci tejże winy na tle art. 422 k.c.²⁷ Natomiast przyjęcie odmiennego stanowiska mogłoby skutkować brakiem możliwości dochodzenia ochrony praw majątkowych przez poszkodowanego na gruncie prawa cywilnego. Dodać należy, że SN przyjął stanowisko głoszące, że „prawomocny wyrok skazujący za przestępstwo nieumyślne nie wyłącza w świetle art. 11 k.p.c. możliwości ustalenia w postępowaniu cywilnym, że sprawca działał umyślnie”²⁸. Jako kontrargument wskazuje się, że świadomość stanowi okoliczność faktyczną, która nie podlega stopniowaniu, tylko ustaleniu i sprowadza się do posiadania wiedzy o faktach dotyczących czynu niedozwolonego. Mówiąc prościej, świadomość istnieje bądź nie istnieje²⁹, a jej istnienie przesądza o wypełnieniu przesłanki odpowiedzialności pasera ujętej w art. 422 k.c. Jeśli zatem paser posiada pewną wiedzę i skorzystał z wyrządzonej szkody, tym samym wypełnia „obiektywny stan faktyczny czynu niedozwolonego”³⁰. W konsekwencji, staje się on obiektywną przesłanką istnienia winy, która zawsze będzie umyślna. Co więcej, konieczność stwierdzenia świadomości co do pochodzenia rzeczy z przestępstwa uniemożliwia zarzucenie paserowi nieumyślnemu odpowiedzialności na podstawie art. 422 k.c., ponieważ norma ujęta w tym przepisie stanowi jedynie o osobie, której może być uczyniony zarzut, że działała umyślnie³¹.

²⁶ Wyrok SN z dnia 17 lutego 1964 r., I CR 30/63, OSNC 1966, nr 1, poz. 1.

²⁷ L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 124, podobnie M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 543 i n., twierdząc, że o zakresie odpowiedzialności karnej decydują inne okoliczności, w związku z czym sąd w postępowaniu cywilnym winien mieć prawo ustalania winy w oparciu o własne kryteria.

²⁸ Uchwała SN(7z) z dnia 28 kwietnia 1983 r., III CZP 14/83, OSNC 1983, nr 11, poz. 168; por. M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 547. Zdaniem M. Pazdana jest to możliwe, gdyż świadomość, że rzecz pochodzi z nielegalnego źródła nie jest jednoznaczna z paserstwem umyślnym, a zatem nie jest jednoznaczna ze świadomością pochodzenia rzeczy z przestępstwa. Natomiast na gruncie prawa cywilnego ta świadomość jest wystarczająca do spełnienia przesłanki z art. 422 k.c.

²⁹ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 117.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Por. A. Ohanowicz, *Glosa do orz. SN z dnia 17.02.1964 r.*, OSPiKA 1966, nr 4, poz. 90, s. 176–178, w której autor twierdzi, że odpowiedzialność pasera powstaje wyłącznie w razie wystąpienia winy kwalifikowanej, a zatem gdy posiada wiedzę o uzyskaniu korzyści z wyrządzonej

Wydaje się, że identyfikacja przesłanki świadomości z winą umyślną nie stoi na przeszkodzie podzieleniu tezy SN z dnia 28 kwietnia 1983 r.³² Jak wskazano, do istoty przestępstwa należy wina przypisana sprawcy i to w tym zakresie wyrok skazujący wiąże sąd w postępowaniu cywilnym. Zatem uznanie skazanego za winnego danego przestępstwa przesądza o istnieniu winy i jego odpowiedzialności za szkodę, wobec czego sąd w postępowaniu cywilnym nie byłby uprawniony do ustalenia braku winy w wyrządzeniu szkody przez skazanego. Sąd słusznie podkreślił, że zarówno postępowanie karne, jak i cywilne charakteryzują odmienne cele. Kierowanie się nimi może w konsekwencji doprowadzić do oceny i przypisania winy nieumyślnej skazanemu, odmiennej niż na gruncie postępowania cywilnego, którego nadrzędnym celem jest naprawienie szkody. Z powyższego względu może mieć miejsce surowsza ocena przesłanek uzasadniających odpowiedzialność cywilną.

Należy uczynić uwagę, że stanowisko SN mające status zasady prawnej, zostało zaaprobowane w praktyce orzeczniczej, na co wskazuje uchwała SN z dnia 21 grudnia 2017 r.³³, a także wyrok SN z dnia 22 marca 2019 r.³⁴ Wydaje się, że przyjęta linia orzecznicza nie odbiega od stanowiska doktryny, jedynie stwarza możliwość uczynienia odrębnych ustaleń co do stopnia winy, nie zaś co do faktu „bycia winnym”³⁵.

Ponadto, należy ostrożnie podchodzić do tezy, że paserstwo umyślne zawsze będzie wiązało się z odpowiedzialnością cywilną pasera na podstawie art. 422 k.c., bowiem obok przesłanki świadomości, paser musi z wyrządzonej szkody skorzystać. Natomiast przepis art. 291 k.k. normujący paserstwo umyślne stanowi: „Kto rzecz uzyskaną za pomocą czynu zabronionego nabywa lub pomaga do jej zbycia albo tę rzecz przyjmuje lub pomaga do jej ukrycia, podlega karze”. Zatem przyjęcie przedmiotu uzyskanego za pomocą czynu zabronionego nie będzie jeszcze oznaczało skorzystania ze szkody. Słusznie wskazuje L. Stecki, że „dopiero rzeczywiste skorzystanie ze szkody będzie uzasadniało taką odpowiedzialność cywilną”³⁶.

szkody i mimo tego chce ją uzyskać. Z uwagi na wyjątkowy charakter omawianej normy nie należy jej interpretować rozszerzająco. Przyjmując taką argumentację, nie sposób uznać za zasadne uwzględnienie odpowiedzialności na skutek rażącego niedbalstwa na tle art. 422 k.c.

³² Uchwała..., *op.cit.*, III CZP 14/83, OSNC 1983, nr 11, poz. 168.

³³ Por. uchwała SN z dnia 21 grudnia 2017 r., III CZP 89/17, OSNC 2018, nr 10, poz. 96.

³⁴ Por. wyrok SN z dnia 22 marca 2019 r., IV CSK 443/17, LEX nr 2642726.

³⁵ Por. L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 125. Autor zaznacza, że w razie przyjęcia takiego rozwiązania należy konsekwentnie przyjmując, że skazanie danej osoby za paserstwo umyślne w postępowaniu karnym nie powinno wyłączać możliwości ustalenia braku cech umyślności jej odpowiedzialności w postępowaniu cywilnym – co jednak i tak prowadziłyby do oddalenia powództwa.

³⁶ L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 125. Autor wskazuje, że zgodnie z art. 11 k.p.c. moc wiążącą mają tylko wyroki, z których ustaleń wynika, że osoba skazana przyjęła przedmiot pochodzący z czynu niedozwolonego i że rzeczywiście z niego skorzystała. Jeżeli jednak wyrok skazujący zawiera jedynie ustalenia co do przyjęcia rzeczy, sąd w postępowaniu cywilnym powinien dokonać samodzielnych ustaleń, czy paser faktycznie z rzeczy skorzystał.

Zdaniem A. Szpunara zagadnienie sprowadza się do odpowiedzi na pytanie, jakich faktów ma dotyczyć świadomość przewidziana w art. 422 k.c.³⁷. Zgodnie z regulacją kodeksową, paser musi być świadomy korzystania z cudzej szkody, która powstała na skutek czynu niedozwolonego. Natomiast nie wystarczy „ogólne przekonanie o pochodzeniu rzeczy z nielegalnego źródła”³⁸. Doprecyzowanie okoliczności, które miałyby być objęte świadomością, umożliwiłoby stworzenie swego rodzaju modelu, który rozstrzygałby wątpliwości, czy wiedza pasera w danych okolicznościach była wystarczająca do działania świadomego. Z całą pewnością dla ziszczenia się przesłanki świadomego działania paser musi uzyskać korzyść z cudzej szkody (co stanowi skutek jego własnej decyzji), a ponadto mieć wiedzę dotyczącą miejsca dokonania czynu niedozwolonego oraz informacje o pochodzeniu danej rzeczy na skutek tego czynu³⁹. Definitywne określenie porcji wiedzy, jaką powinien mieć paser, rozstrzygałoby, czy działał na skutek własnej winy umyślnej. Jak wskazano w doktrynie, umyślność zakłada działanie z określonym zamiarem, natomiast nieumyślność zakłada jego brak⁴⁰. Trudno wyobrazić sobie sytuację, w której paser nie ma zamiaru skorzystania ze szkody, natomiast zdaje sobie sprawę z takiej możliwości, ale przypuszcza, że to nie nastąpi⁴¹.

Na tle powyższych rozważań interesujący wydaje się pogląd rozgraniczający winę od świadomości na tle art. 422 k.c.. Zgodnie z prezentowanym stanowiskiem należałoby przyjąć, że ustawodawca świadomie nie posłużył się pojęciem „winy”, ustanawiając tym samym jako przesłankę „świadomość skorzystania z cudzej szkody”. Ponadto, świadomość swoim zakresem miałaby obejmować winę umyślną, jak i nieumyślną (jeżeli spełniałaby wymóg świadomego skorzystania)⁴². Powyższą koncepcję podziela część judykatury, argumentując, że ustawodawca ukształtowałby odmiennie brzmienie art. 422 k.c., gdyby miał na celu związanie odpowiedzialności pasera jedynie z winą umyślną⁴³.

³⁷ A. Szpunar, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 55.

³⁸ M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 546. Przyjęcie stanowiska M. Pazdana umożliwiłoby dochodzenie roszczenia odszkodowawczego na gruncie prawa cywilnego w sytuacji, gdy dana osoba została skazana za paserstwo nieumyślne.

³⁹ Natomiast A. Szpunar wskazuje, że istotna jest również wiedza o osobie sprawcy, zob. A. Szpunar, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 55.

⁴⁰ P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 215, s. 465. Jak autorzy wskazują, zamiar ten ma odnosić się do naruszenia prawa lub zasad współżycia społecznego, a nie do wyrządzenia szkody, z uwagi na fakt, że szkoda już powstała.

⁴¹ Zob. *ibidem*; zdaniem autorów świadome, ale nieumyślne skorzystanie ze szkody mogłoby mieć miejsce jedynie w wyjątkowych wypadkach, do których nie należy omawiany przypadek paserstwa.

⁴² J.M. Kondek, *Komentarz do art. 422 k.c.* [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz 2021*, red. K. Osajda, wyd. 29, rozdz. III, pkt 20.

⁴³ Por. wyrok SN z dnia 16 czerwca 2010 r., I CSK 507/09, LEX nr 737243 oraz wyrok SA w Białymstoku z dnia 8 maja 2017 r., I ACa 972/16, LEX nr 2300212.

Trudno w sposób definitywny wskazać właściwą koncepcję. Wydaje się, że przyjęcie tej ostatniej spowodowałoby odrzucenie winy jako jednej z przesłanek odpowiedzialności pasera na podstawie art. 422 k.c. Przesłanka winy nie występuje co prawda w swojej „czystej postaci”, gdyż jest w pewien sposób zmodyfikowana, natomiast istnieje. Można zaryzykować stwierdzenie, że zaaprobowanie przesłanki świadomego skorzystania, bez utożsamiania jej z postacią winy spowodowałoby zachwianie modelowej konstrukcji odpowiedzialności odszkodowawczej w obecnym kształcie. Warto odnotować, że i w orzecznictwie SN zarysowały się dwa odmienne stanowiska. Zgodnie z pierwszym, zresztą podzielonym przez większą część doktryny, o świadomym skorzystaniu ze szkody wyrządzonej przez inną osobę, należy mówić wówczas, gdy paserowi można przypisać winę umyślną⁴⁴. Odmienny pogląd przyjmuje, że przesłanką odpowiedzialności, o której traktuje art. 422 k.c. nie jest wina, lecz świadomość skorzystania ze szkody, co jest równoznaczne z posiadaniem wiedzy o skorzystaniu ze szkody, która została już wyrządzona i pochodzi z czynu niedozwolonego⁴⁵.

4. Związek przyczynowy między zdarzeniem a szkodą

Odpowiedzialność pasera na tle reguł rządzących prawem odszkodowawczym stanowi swego rodzaju wyłom. Trudno bowiem wpisać omawianą regulację do ogólnego schematu przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej. Co do zasady, trzy generalne przesłanki, które warunkują odpowiedzialność odszkodowawczą to: zdarzenie, z którym przepisy stanowiące podstawę odpowiedzialności deliktowej wiążą jej powstanie; szkoda oraz związek przyczynowy między zdarzeniem a szkodą⁴⁶. Odnosząc powyższe do odpowiedzialności pasera należy stwierdzić, że zdarzeniem w rozumieniu pierwszej przesłanki jest skorzystanie ze szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym. Natomiast szkody w jej ogólnym znaczeniu nie sposób wpisać w powyższy schemat, gdyż nie została ona wyrządzona na skutek zdarzenia.

W świetle normy art. 422 k.c. szkoda istniała już wcześniej, a paser z niej skorzystał. Biorąc pod uwagę powyższe, czy jest możliwe wskazanie związku przyczynowego pomiędzy zdarzeniem a szkodą, jak w modelu ogólnym (w ro-

⁴⁴ Por. wyrok SN z dnia 15 lutego 1980 r., IV PR 371/79, OSPiKA 1981, nr 4, poz. 68.

⁴⁵ Por. uchwała..., *op.cit.*, III CZP 89/17, OSNC 2018, nr 10, poz. 96, w którym wskazano, że przesłanką odpowiedzialności na tle art. 422 k.c. nie jest wina sprawcy oraz wyrok SA w Warszawie z dnia 7 grudnia 2018 r., V ACa 1441/17, LEX nr 2613475, w którym sąd wskazał, że świadomość stanowi okoliczność faktyczną i nie podlega stopniowaniu.

⁴⁶ P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 37, s. 380.

zumieniu art. 361 § 1 k.c.)? Już wstępna analiza prowadzi do wniosku, że w omawianym przypadku schemat ten ma zgoła odmienny kierunek, ponieważ szkoda nie jest następstwem działania pasera.

Powyższe zagadnienie było również nurtujące na tle Kodeksu zobowiązań. R. Longchamps de Berier wskazał, że między działaniem osoby, która ze szkody skorzystała a szkodą zachodzi pośredni związek przyczynowy, który z uwagi na względy społeczne ma bardziej doniosłe znaczenie niż związek między czynem złodzieja a szkodą. Argumentując swoje stanowisko odwołał się do myśli: „często sprawca tylko dlatego popełnia przestępstwo, np. kradnie, bo wie, że znajdzie zaraz odbiorcę na kradzione rzeczy”⁴⁷. Słusznie jednak zauważono, że z powyższej tezy nie wynikają jakiegokolwiek wnioski dla ustalenia związku przyczynowego jako przesłanki odpowiedzialności pasera⁴⁸, a jedynie ewentualne motywy wprowadzenia odpowiedzialności cywilnej pasera.

Rozważając istnienie związku przyczynowego w kontekście art. 422 k.c. należy odwołać się do charakteru odpowiedzialności pasera, bowiem popełnia on własny czyn niedozwolony. Warunkiem *sine qua non* jego popełnienia jest wcześniejsze wyrządzenie szkody czynem niedozwolonym, które polega na przesunięciu majątkowym na rzecz sprawcy szkody, kosztem poszkodowanego, co w efekcie stwarza „okazję” do skorzystania ze szkody⁴⁹. Dlatego też wskazuje się, że odpowiedzialność pasera jest równorzędna wobec odpowiedzialności sprawcy szkody.

Wobec powyższego, trudno przyznać rację twierdzeniu o istnieniu pośredniego związku przyczynowego. L. Stecki proponuje wypełnienie powyższej luki wskazaniem związku między działaniem pasera a dalszym trwaniem szkody⁵⁰. Z drugiej strony pojawiły się kategorię głosy o braku istnienia związku przyczynowego między czynem niedozwolonym pasera a szkodą⁵¹, ponieważ nie jest możliwe, aby szkoda stanowiła normalne następstwo zachowania się pasera. Na szczególną uwagę zasługuje argumentacja przywołana przez A. Szpunara. Autor odwołuje się do art. 361 § 1 k.c., który na tle regulacji odpowiedzialności odszkodowawczej, ma elementarne znaczenie i wskazuje, że „przepis art. 422 k.c. nie może stanowić enklawy, w której nie obowiązuje zasada, że konieczną przesłanką odpowiedzialności odszkodowawczej jest istnienie związku przyczynowego”.

⁴⁷ R. Longchamps de Berier, *Uzasadnienie...*, *op.cit.*, s. 199.

⁴⁸ M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 542.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 121. Jednakże sam autor zauważa, że to określenie jest wysoce niedokładne.

⁵¹ Tak B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...* s. 118; P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 208, s. 462.

wego między określonym zdarzeniem a szkodą”⁵². Ponadto, skoro przesłanką odpowiedzialności pasera jest wina umyślna, to jest wysoce prawdopodobne, że paser aprobeje działanie sprawcy i swoim własnym działaniem utrwala szkodę.

W mniemaniu autora niniejszej pracy odrzucenie istnienia jakiegokolwiek związku przyczynowego na tle art. 422 k.c. stałoby w sprzeczności z zasadami rządzącymi odpowiedzialnością odszkodowawczą. Wydaje się, że argumentacja A. Szpunara jest najbliższa uchwyceniu tej problematycznej przesłanki⁵³. Nieco inaczej przedstawia się sytuacja, gdy zachodzi porozumienie pomiędzy złodziejami oraz paserami. Wówczas związek przyczynowy jest wyraźnie dostrzegalny, bo złodziej może liczyć na odbiorcę rzeczy skradzionej⁵⁴. Poruszona kwestia pośrednio dotyka innej problematyki, tj. odpowiedzialności solidarnej, która zostanie poruszona w dalszej części pracy. Należy jednak zasygnalizować, że jedynie w wypadku ustalenia związku przyczynowego między działaniem sprawcy szkody i pasera, jest możliwa odpowiedzialność solidarna na podstawie art. 441 § 1 k.c.

W celu uzupełnienia dotychczasowych rozważań, konieczne jest omówienie przesłanki zaistnienia szkody. Samo powstanie szkody nie czyni zadość generalnej przesłance odpowiedzialności odszkodowawczej, ponieważ ulega ona pewnej modyfikacji na tle art. 422 k.c. Dopiero obiektywne istnienie szkody deliktowej w majątku poszkodowanego oraz skorzystanie z niej pasera będzie uzasadniało jego odpowiedzialność⁵⁵. Zatem szkoda, która stanowi uszczerbek w majątku poszkodowanego musi stać się korzyścią dla osoby innej, niż sprawca⁵⁶.

5. Skorzystanie ze szkody przez pasera

Analizując normę art. 422 k.c., można wyróżnić dwa znamiona przedmiotowe, tj. a) skorzystanie, z b) wyrządzonej drugiemu szkody oraz jedno znamię podmiotowe odnoszące się do wymogu świadomości pasera⁵⁷. Przesłanka świadomości została już omówiona, zatem należy się pochylić nad problematyką

⁵² A. Szpunar, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 57.

⁵³ Natomiast kwestia ta nie została definitywnie rozstrzygnięta i obecnie przyjmuje się, że odpowiedzialność pasera na podstawie art. 422 k.c. nie zależy od istnienia związku przyczynowego między szkodą a jego zachowaniem, zob. wyrok..., *op.cit.*, I CSK 507/09, LEX nr 737243. Tak też P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 208, s. 462

⁵⁴ A. Szpunar, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 55.

⁵⁵ L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 121.

⁵⁶ B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 115. Ponadto, autorka wskazuje, że nie jest konieczne, aby rzecz pochodząca z czynu niedozwolonego dotarła do pasera bezpośrednio z rąk sprawcy szkody.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 114.

pozostałych znamion czynu niedozwolonego. Użycie sformułowania „skorzystanie” pozwala wysnuć tezę, że norma art. 422 k.c. dotyczy czynności już dokonanej w przeszłości. Rezultatem skorzystania musi być odniesienie korzyści przez pasera, bowiem tylko wówczas można uznać, że przesłanki odpowiedzialności z art. 422 k.c. zostały wypełnione.

W doktrynie zaznacza się, że skorzystanie jest rozumiane jako działanie polegające na aktywności⁵⁸. Co więcej, nie wydaje się, aby omawiana przesłanka w świetle art. 422 k.c. miała odmienne znaczenie od tego rozumianego potocznie⁵⁹. Skutkiem skorzystania ze szkody ma być przysporzenie po stronie pasera, natomiast nie muszą one polegać jedynie na przysporzeniu majątkowym polegającym na nabyciu praw podmiotowych⁶⁰. Należy zatem podzielić pogląd głoszący, że skorzystanie należy rozumieć jako uzyskanie faktycznego władztwa nad rzeczą, która pochodzi z wyrządzonej wcześniej szkody⁶¹.

Na tle dotychczasowych rozważań nasuwa się pytanie, czy o skorzystaniu może być mowa również w wypadkach, gdy paser nabywa rzecz skradzioną po cenie równej wartości rzeczy nabywanej lub wartości przewyższającej, bowiem czy można wówczas wskazać jakąkolwiek korzyść? Nie można pomijać faktu, że szkoda została wyrządzona, zatem skorzystaniem jest samo uzyskanie posiadania danej rzeczy, wobec czego z punktu widzenia odpowiedzialności pasera nie wydaje się istotne, po jakiej cenie paser rzecz nabył⁶². Mówiąc prościej, skorzystanie z danej rzeczy może sprowadzać się jedynie do posłużenia się nią, co stanowi korzyść samą w sobie. Idąc dalej, nie jest konieczne, aby rezultat posłużenia się rzeczą był jednoznaczny z uzyskaniem zysku⁶³. Mowa o jakiegokolwiek korzyści majątkowej⁶⁴, choć w doktrynie wskazuje się również na możliwość

⁵⁸ Zob. M. Pazdan, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 548; autor wskazuje, że z praktycznego punktu widzenia trudno sobie wyobrazić skorzystanie ze szkody polegające na zawinionym zaniechaniu.

⁵⁹ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...* *op.cit.*, s. 114.

⁶⁰ Słusznie M. Pazdan zaznacza, że nie byłoby możliwe nabycie prawa własności lub ograniczonego prawa rzeczowego na rzeczy będącej przedmiotem paserstwa ze względu na przyjętą na gruncie prawa cywilnego zasadę *nemo plus iuris...* oraz przesłankę dobrej wiary po stronie nabywcy w zakresie wyjątków od tej zasady (art. 169 i 309 k.c.); zob. M. Pazdan, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 548.

⁶¹ *Ibidem*. Autor wskazuje, że skorzystanie obejmuje zarówno posiadanie samoistne, jak i zależne, natomiast nie mieści się w jego zakresie dzierżenie (z wyjątkiem przypadków, gdy osoba pobiera pożytki).

⁶² Tak M. Pazdan, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 548 oraz L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 132.

⁶³ Należy zaznaczyć, że korzyść jest pojęciem szerszym od zysku. W świetle art. 422 k.c. nie chodzi zatem, aby został osiągnięty wyraźny zysk w rozumieniu powiększenia majątku – zob. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...* *op.cit.*, s. 114.

⁶⁴ Zob. wyrok SN z dnia 7 listopada 1979 r., II CR 360/79, OSNC 1980, nr 7–8, poz. 142, w którym sąd wskazuje, że korzyść uzyskaną przez pasera wyznacza wartość przyjętego mienia pochodzącego z przestępstwa, a nie zysk otrzymany ze sprzedaży.

odniesienia korzyści osobistej⁶⁵. Należy jednak odnotować, że w świetle odpowiedzialności pasera na gruncie art. 422 k.c. wydaje się być możliwym jedynie odniesienie korzyści majątkowej⁶⁶, bowiem z zasady paser nabywa lub uzyskuje do swojego majątku przedmiot, który wcześniej został odebrany poszkodowanemu przez sprawcę. Ponadto, korzyść musi zaistnieć w chwili nabywania danej rzeczy, natomiast odpowiedzialność z art. 422 k.c. jest niezależna od okoliczności, czy rzecz znajduje się w posiadaniu osoby, która z niej skorzystała⁶⁷.

Przechodząc do analizy drugiego znamienia przedmiotowego normy zawartej w art. 422 k.c., należy zauważyć, że określenie „z wyrządzonej drugiemu szkody” definiuje źródło, z jakiego ma pochodzić korzyść. Co istotne, rzecz, z której skorzystał paser, musi się wywodzić z majątku poszkodowanego (co czyni ją jednocześnie szkodą z punktu widzenia poszkodowanego). Słusznie twierdzi M. Pazdan, że mowa tu jest o sytuacji, w której paser przejmuje pewne korzyści majątkowe, które już wcześniej zostały uzyskane przez sprawcę. Udział ewentualnych pośredników nie zmienia powyższej zależności. Dla ustalenia odpowiedzialności konieczne jest ustalenie pochodzenia rzeczy, z której paser skorzystał, a która pochodzi z czynu niedozwolonego⁶⁸.

Z wypadkami skorzystania z wyrządzonej drugiemu szkody ściśle łączy się zagadnienie dotyczące rozmiaru odszkodowania należnemu poszkodowanemu. Wskazuje się, że osoba, która ze szkody skorzystała jest objęta obowiązkiem odszkodowawczym z uwagi na szczególną naganność swojego zachowania. Z drugiej strony, jest to też swego rodzaju gwarancja dla poszkodowanego, który w razie niewyegzekwowania odszkodowania od sprawcy szkody, może zwrócić się ze swoim roszczeniem do pasera. Natomiast wątpliwości doktryny skoncentrowały się na kwestii wysokości takiego odszkodowania, na skutek czego wykształciły się trzy rozwiązania, które zdaje się za zasadne przywołać.

Pierwsze z nich zakłada, że paser odpowiada za całą wyrządzoną przez sprawcę szkodę, bez względu na zakres skorzystania z niej⁶⁹. Jako uzasadnienie, wskazuje się na brak dostatecznych argumentów na odmienne traktowanie osób

⁶⁵ P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 211, s. 464; również w wyroku SA w Katowicach z dnia 13 lutego 2014 r., I ACa 1090/13, LEX nr 1441380.

⁶⁶ Tak A. Szpunar, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 55 oraz B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 114.

⁶⁷ M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 548.

⁶⁸ M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 549. Autor wskazuje, że nie jest skorzystaniem z wyrządzonej szkody przyjęcie przez pasera wynagrodzenia za przechowanie rzeczy pochodzącej z czynu niedozwolonego. Jednakże, w takiej sytuacji na miejscu byłoby rozważenie odpowiedzialności na gruncie art. 422 k.c. jako pomocnika.

⁶⁹ Tak R. Longchamps de Berier, *Uzasadnienie...*, *op.cit.*, s. 198 i n. oraz A. Kubas, J. Szwaaja, *Glosa do wyr. SN z 17.2.1964 r.*, I CR 30/63, OSPiKA 1966, nr 10, poz. 212.

wymienionych w art. 422 k.c. Zważyć należy, że podżegacz i pomocnik odpowiadają solidarnie za całą szkodę ze sprawcą. Zróznicowanie odpowiedzialności pasera względem wymienionych podmiotów stawiałoby go w bardziej korzystnym położeniu. Przedstawiciele tej koncepcji wskazują również na interes poszkodowanego oraz charakter represyjny i prewencyjny odszkodowania⁷⁰.

Drugie rozwiązanie postuluje odpowiedzialność odszkodowawczą pasera tylko w granicach uzyskanej korzyści. Powyższe stanowisko spotkało się jednak ze znaczną krytyką, ponieważ w swoim założeniu odszkodowanie zawsze zależy od uszczerbku doznanego przez poszkodowanego, a nie od zysku uzyskanego przez pasera. To interes poszkodowanego powinien być traktowany jako nadrzędny i przyjęte rozwiązanie powinno umożliwić mu ochronę tego interesu. Słusznie B. Lewaszkiewicz-Petrykowska twierdzi, że „zasądzenie odszkodowania w granicach uzyskanych korzyści stanowi zaprzeczenie odszkodowania”⁷¹. Ponadto, celem przepisu art. 422 k.c. *in fine* jest „napiętnowanie” samego skorzystania ze szkody, a nie jedynie odniesionej z niego korzyści⁷². Nadmienić należy, że zastosowanie tego rozwiązania wiązałoby się z potencjalnymi trudnościami dowodowymi w wykazaniu wartości korzyści, jaką odniósł paser, gdyż nie zawsze jest ona oczywista.

Przechodząc do trzeciego zaproponowanego rozwiązania należy nadmienić, że można je ocenić jako dominujące. Osoba, która skorzystała z cudzej szkody powinna odpowiadać jedynie za taką część szkody, z której skorzystała⁷³ (czyli za szkodę bezpośrednio związaną z jej czynem⁷⁴). W doktrynie zauważono, że powyższe stanowisko najpełniej oddaje kompensacyjny charakter odpowiedzialności cywilnej pasera w świetle art. 422 k.c. Jednakże trzeba odnotować, że sposób ustalenia wartości nabytej rzeczy trzeba rozpatrywać w kontekście wartości, którą przedstawiała w majątku poszkodowanego (określona według cen z daty ustalenia odszkodowania) i jedynie wówczas charakter kompensacyjny odpowiedzialności zostanie zachowany⁷⁵.

Wydaje się, że pierwsze z zaproponowanych rozwiązań jest zbyt daleko idące⁷⁶. Podkreślić trzeba, że paser popełnia własny czyn niedozwolony. Przyjęcie

⁷⁰ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie... op.cit.*, s. 119.

⁷¹ *Ibidem*, s. 120.

⁷² M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna..., op.cit.*, s. 549.

⁷³ Tak P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System..., op.cit.*, nb 216, s. 466 i przywołana literatura w przypisie.

⁷⁴ A. Szpunar, *O skorzystaniu..., op.cit.*, s. 58.

⁷⁵ Zob. P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System..., op.cit.*, nb 216, s. 466.

⁷⁶ Natomiast B. Lewaszkiewicz-Petrykowska zaznacza, że stanowisko to jest najbardziej konsekwentne, pomimo swojej niedoskonałości. Ponadto wskazuje, że „nie ma potrzeby rozczulać się zbytnio nad osobą, która świadomie korzysta ze szkody wyrządzonej przez inną. Dysponuje ona przecież roszczeniem regresowym w stosunku do sprawcy”. Ostatecznie, autorka opowiada się

jego odpowiedzialności za całą wyrządzoną szkodę przez sprawcę powodowało by niejako odpowiedzialność odszkodowawczą pasera za czyn sprawcy. Za zasadne wydaje się przywołanie przykładu, którym posłużył się M. Pazdan⁷⁷. Osoba B ukradła 90 zegarków osobie A o wartości 2000 zł każdy. Osoba C (paser) zakupił 20 zegarków, płacąc cenę 1000 zł za sztukę. Przyjęcie pierwszego poglądu spowodowałoby odpowiedzialność pasera w wysokości 180 000 zł. Trudno znaleźć dość przekonującą argumentację oprócz względów represyjnych i prewencyjnych dla tego rozwiązania. Natomiast gdyby paser miał odpowiadać jedynie w granicach uzyskanej korzyści, wówczas byłby zobowiązany do odszkodowania w kwocie 20 000 zł. Zgodnie jednak z podzieloną argumentacją, rozmiar odszkodowania jest uzależniony od wyrządzonej szkody poszkodowanemu⁷⁸. Wobec powyższych rozważań, stanowiskiem umożliwiającym wyważenie „interesów” zarówno pasera, jak i poszkodowanego jest pogląd trzeci. Na jego podstawie poszkodowany mógłby domagać się od pasera odszkodowania w wysokości 40 000 zł, co odpowiada szkodzie wyrządzonej jego własnym czynem⁷⁹ oraz czyni zadość funkcji kompensacyjnej odpowiedzialności odszkodowawczej.

Poruszona problematyka dotyka z kolei innego zagadnienia – odpowiedzialności solidarnej na podstawie art. 441 § 1 k.c. Aby jednak przejść do dalszych rozważań, należy uporządkować pewne kwestie. Przepis art. 422 k.c. rozciąga odpowiedzialność za szkodę na inne osoby, tj. pomocnika, podżegacza i pasera. Z teoretycznego punktu widzenia tylko podżegacz i pomocnik mogą być zakwalifikowani jako współsprawcy⁸⁰. Natomiast odpowiedzialność pasera jest uzasadniona jego własnym czynem, polegającym na świadomym skorzystaniu za szkody i polega na przyjęciu odpowiedzialności za szkodę, która wyniknęła na skutek czynu innej osoby. W związku z powyższym, osoby wymienione w art. 422 k.c. odpowiadają solidarnie. Brak odpowiedzialności po stronie którejś z osób (np. niepoczytalność sprawcy) nie neguje odpowiedzialności pozostałych osób⁸¹. Warto nadmienić, że przepis art. 441 k.c. nie rozstrzyga w sposób

za odpowiedzialnością w rozmiarze, w jakim zachowanie pasera przyczyniło się do utrwalenia uszczerbku doznanego przez poszkodowanego, zob. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 121.

⁷⁷ M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 549.

⁷⁸ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 120. Jedynie w przypadku bezpodstawnego wzbogacenia decydujący jest element osiągniętej korzyści.

⁷⁹ A. Szpunar, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 58.

⁸⁰ M. Pazdan wskazuje, że chodzi o współsprawców w szerokim ujęciu, obejmującym również współsprawców pośrednich, zob. M. Pazdan, *Odpowiedzialność deliktowa...*, *op.cit.*, s. 334.

⁸¹ Por. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 107. Zdaniem autorki osoby wymienione w art. 422 k.c. w zakresie odpowiedzialności cywilnej zostały zrównane ze współsprawcami.

definitywny, czy paserowi przysługuje regres przeciwko sprawcy szkody⁸². Odnotowania wymaga fakt, że kwestia odpowiedzialności solidarnej została jedynie zasygnalizowana, ponieważ względy treściowe artykułu nie umożliwiają jej dogłębnej analizy.

6. Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że przepis art. 422 k.c. rozstrzyga o istnieniu odpowiedzialności cywilnej osoby, która świadomie skorzystała z wyrządzonej innej osobie szkody. W doktrynie podkreśla się, że o jej istnieniu zadecydowała naganność postępowania osób wymienionych w art. 422 k.c.⁸³. Jej brak z pewnością skutkowałby szeroką dyskusją w doktrynie, bowiem paserstwo jest przestępstwem, które dość często ma miejsce w sferze społecznej.

Omawiana norma wyróżnia się na tle całej regulacji rządzącej prawem odszkodowawczym. Ustawodawca nie sprecyzował w sposób wnikliwy jej przesłanek, co sprowokowało szereg pytań, czy nie uczynił tego celowo. Być może należałoby rozumieć przesłankę świadomości w jej oczywistym znaczeniu i nie doszukiwać się związku przyczynowego między zdarzeniem (skorzystaniem ze szkody) a samą szkodą. Jednakże, nie można zapominać, że oprócz kodeksowych regulacji, system prawa tworzy również doktryna i to ona, dzięki opracowaniom wielu specjalistów, zdołała umiejscowić odpowiedzialność pasera na tle innych regulacji z zakresu prawa odszkodowawczego, zapobiegając tym samym pewnemu „chaosowi” prawnemu.

Na tle powyższych rozważań, wydaje się, że wszelkie wątpliwości wskazane przez doktrynę obecnie są rozwiązywane na gruncie praktyki orzeczniczej, co często prowadzi do zarysowania się odmiennych poglądów w judykaturze. Jest to stan niepożądany i wymaga ujednoczenia, natomiast jego przyczyny należy upatrywać w nieprecyzyjnym ujęciu przesłanek odpowiedzialności pasera przez ustawodawcę.

⁸² Por. M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 550. Zdaniem autora nie wydaje się, aby istniały „racjonalne względy, które mogłyby przemawiać przeciwko dopuszczalności regresu”. W związku powyższym autor wskazuje, że analogia z art. 441 § 3 oraz w niektórych wypadkach z § 2 jest dopuszczalna w zakresie odpowiedzialności z art. 422 *in fine*. Natomiast L. Stecki zauważa, że skoro art. 441 § 2 k.c. przewiduje *expressis verbis* regres między sprawcami szkody, to tym bardziej powinien on być dopuszczalny, gdy za daną szkodę odpowiadają solidarnie jej sprawcy oraz osoby, które skorzystały z niej, por. L. Stecki, *Korzystanie ze szkody...*, *op.cit.*, s. 126.

⁸³ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 106.

Bibliografia

Literatura

- Kodeks cywilny. Komentarz 2021*, red. K. Osajda, wyd. 29.
- Kubas A., Szwaja J., *Glosa do wyr. SN z 17.02.1964 r., I CR 30/63*, OSPiKA 1966, nr 10, poz. 212.
- Lewaszkiwicz-Petrykowska B., *Wyrządzenie szkody przez kilka osób*, Warszawa 1978.
- Longchamps de Berier R., *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań*, z. 4, Warszawa 1934.
- Ohanowicz A., *Glosa do orzeczenia SN z 17.02.1964 r.*, OSPiKA 1966, poz. 90.
- Pazdan M., *Odpowiedzialność cywilna za świadome skorzystanie ze szkody wyrządzonej przez osobę trzecią*, „Nowe Prawo” 1968, nr 4.
- Pazdan M., *Odpowiedzialność deliktowa pomocnika* [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszala*, red. P. Hofmański, K. Zgryzek, Katowice 2003.
- Stecki L., *Korzystanie ze szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym* [w:] *Studia z prawa zobowiązań. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Alfredowi Ohanowiczowi*, red. Z. Radwański, Warszawa 1979.
- System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań – część ogólna*, t. 6, red. A. Olejniczak, wyd. 3, Warszawa 2018.
- Szpunar A., *O skorzystaniu z wyrządzonej drugiemu szkody*, „Państwo i Prawo” 1982, z. 7.
- Szpunar A., *Wyrządzenie szkody przez kilka osób*, „Państwo i Prawo” 1957, z. 2.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm.).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Kodeks zobowiązań (Dz.U. nr 82, poz. 598).

Orzecznictwo

- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 1979 r., II CR 360/79, OSNC 1980, nr 7–8, poz. 142.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 1980 r., IV PR 371/79, OSPiKA 1981, nr 4, poz. 68.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2010 r., I CSK 507/09, niepubl.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2019 r., IV CSK 443/17, niepubl.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 lutego 2014 r., I ACa 1090/13, niepubl.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 8 maja 2017 r., I ACa 972/16, niepubl.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 7 grudnia 2018 r., V ACa 1441/17, niepubl.
- Uchwała Sądu Najwyższego (7z) z dnia 28 kwietnia 1983 r., III CZP 14/83, OSNC 1983, nr 11, poz. 168.
- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 2017 r., III CZP 89/17, OSNC 2018, nr 10, poz. 96.

